

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI
Fakulta přírodovědně-humanitní
a pedagogická ■

Příbuzenská pěstounská péče

Diplomová práce

Studijní program: N7508 – Sociální práce
Studijní obor: 6731T012 – Sociální práce
Autor práce: **Bc. Miluše Ritterová**
Vedoucí práce: PhDr. Alena Dědečková

Liberec 2016

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI
Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická
Akademický rok: 2014/2015

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: Bc. Miluše Ritterová
Osobní číslo: P14000536
Studijní program: N7508 Sociální práce
Studijní obor: Sociální práce
Název tématu: Příbuzenská pěstounská péče
Zadávací katedra: Katedra sociálních studií a speciální pedagogiky

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Cíl diplomové práce: Analýza příbuzenské pěstounské péče, kterou poskytují příbuzní dětem, zjistit, jak funguje a jaká má případná úskalí.

Požadavky: Formulace teoretických východisek, příprava výzkumu, sběr dat, interpretace a vyhodnocení dat, formulace závěrů.

Metody: Kvalitativní výzkum, analýza dokumentů, rozhovory.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

- BUBLEOVÁ, Věduna, Alena VÁVROVÁ, Lucie VRÁNOVÁ a Jana FRANTÍKOVÁ, 2011. Základní informace o náhradní rodinné péči. Vyd. 1. Praha: Středisko náhradní rodinné péče. ISBN 978-80-87455-01-2.**
- CAIRNS, Kate, 2013. Bezpečná vazba mezi náhradními rodiči a dítětem: traumata v raném vztahu a psychická odolnost. Vyd. 1. Praha: Portál. ISBN 978-802-6203-704.**
- GABRIEL, Zbyněk a Tomáš NOVÁK, 2008. Psychologické poradenství v náhradní rodinné péči. Vyd. 1. Praha: Grada. ISBN 978-802-4717-883.**
- NOŽÍŘOVÁ, Jana, 2012. Náhradní rodinná péče. Praha: Linde. ISBN 978-808-6131-917.**
- PURVIS, Karyn B., David R. CROSS a Wendy Lyons SUNSHINE, 2013. Dítě v nové rodině. Vyd. 1. Praha: Grada. ISBN 978-802-4745-350.**

Vedoucí diplomové práce:

PhDr. Alena Dědečková

Katedra sociálních studií a speciální pedagogiky

Datum zadání diplomové práce:

23. dubna 2015

Termín odevzdání diplomové práce:

29. dubna 2016

doc. RNDr. Miroslav Brzezina, CSc.
děkan

L.S.

PaedDr. ICLk. Michal Podziměk, Th.D., Ph.D.
vedoucí katedry

V Liberci dne 23. dubna 2015

Prohlášení

Byla jsem seznámena s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé diplomové práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li diplomovou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Diplomovou práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé diplomové práce a konzultantem.

Současně čestně prohlašuji, že tištěná verze práce se shoduje s elektronickou verzí, vloženou do IS STAG.

Datum:

Podpis:

Poděkování

Velice děkuji PhDr. Aleně Dědečkové za její odborné vedení, podnětné rady a postřehy, za trpělivost, velkou oporu, pochopení i povzbuzení, které mi po celou dobu psaní diplomové práce projevovala. Vážím si též její ochoty a vstřícnosti, jež byly pro mne velmi významné.

Ze srdce děkuji své milované mamince, Ing. Miluši Kvízové, která mi byla v každém dnu velikou oporou a pomocí. Velice si cením její lásky, moudrosti a povzbuzení. Její pomoc při zajištění dětí byla pro mé studium velmi podstatná a nepostradatelná. Své mamince mnohokrát děkuji i za její životní optimismus a sílu nevzdávat započatou práci, což bylo pro mne inspirací a motivací zároveň.

Děkuji také svým synům, Davidovi a Alešovi, kteří mi po celou dobu mého studia prokazovali svou trpělivost a podporu.

V neposlední řadě děkuji i své nejlepší kamarádce, Mgr. Radce Mrazíkové, která mě v mé práci neustále povzbuzovala a podporovala.

V Liberci dne 29.06.2016

Miluše Ritterová

Název diplomové práce: Příbuzenská pěstounská péče

Jméno a příjmení autora: Bc. Miluše Ritterová

Akademický rok odevzdání diplomové práce: 2015/2016

Vedoucí diplomové práce: PhDr. Alena Dědečková

Anotace:

Diplomová práce pojednává o důležitosti rodiny, o jejím významném vlivu na vývoj dítěte a o selhání rodičů, které následně představuje řešení tíživé životní situace dítěte a nutnost jeho zabezpečení. Jednou z možností řešení je svěření dítěte do příbuzenské pěstounské péče. Cílem této diplomové práce je analýza příbuzenské pěstounské péče, tzn. zkoumání, jak funguje ve své praktické podobě a jaká má případná úskalí. Teoretická část se zabývá popisem funkcí rodiny, socializací dítěte v rodině a dále seznamuje se sociálně-právní ochranou dětí a podtrhuje význam sanace rodiny ohledně ohrožených dětí. Dále jsou popsány možnosti náhradní rodinné péče a její formy, přičemž pozornost je zaměřena na pěstounskou péči, zejména uskutečňovanou příbuznými dítěte. Empirická část za pomoci kvalitativního zkoumání zjišťuje a odhaluje problematiku realizované příbuzenské pěstounské péče v praxi a blíže ji analyzuje. V závěru práce je provedena diskuze, v níž jsou shrnuty zjištěné výsledky, a výstupem diplomové práce jsou navrhovaná opatření.

Klíčová slova:

Rodina, dítě, náhradní rodinná péče, pěstounská péče, příbuzenská pěstounská péče, sociálně-právní ochrana dětí.

The Title of Thesis: Kinship Foster Care

The Name and the Surname of the Author: Bc. Miluše Ritterová

The Academic Year of the Hand Thesis in: 2015/2016

The head of the Thesis: PhDr. Alena Dědečková

Annotation:

This thesis deals with the importance of the family, its significant influence on the development of a child and a parent failure, which subsequently presents the solution of the difficulties of a child and the necessity of his/her security. One of the solving possibilities is entrusting of a child to the family foster care. The aim of this thesis is the analysis of the family foster care, i.e. research, how it serves in its practical form and where can appear potential difficulties. The theoretic part is engaged in the description of family functions, socialization of a child in the family and subsequently it informs about the children's socially-legal protection and emphasizes the significance of the family reconstruction concerning of endangered children. Next thing is the description of possibilities of the substitute family care and its forms where the attention is focused on the foster care especially realized by relatives of a child. The empirical part by means of the qualitative research finds out and discovers the problems of the realized family foster care in practice and in more details analyzes it. In conclusion of the thesis there is the discussion where are summarized the discovered results and the suggested arrangements are with the output of this thesis.

Key words:

Family, Child, substitute Family Care, Foster Care, Kinship Foster Care, children's socially-legal protection.

Obsah

Seznam použitých zkratk a symbolů.....	9
Úvod.....	10
Teoretická část.....	12
1 Rodina.....	12
1.1 Význam a funkce rodiny.....	13
1.2 Socializace a role v rodině.....	15
1.3 Sanace rodiny.....	18
1.4 Sociálně-právní ochrana dětí.....	21
2 Náhradní rodinná péče.....	26
2.1 Legislativa NRP.....	27
2.2 Formy náhradní rodinné péče.....	28
2.3 Ústavní výchova.....	31
3 Pěstounská péče.....	34
3.1 Historie pěstounské péče.....	35
3.2 Pěstounská péče očima aktuálních zákonů.....	38
3.3 Zprostředkování pěstounské péče.....	43
3.4 Děti svěřované do pěstounské péče.....	48
4 Příbuzenská pěstounská péče.....	52
4.1 Nezprostředkovaná PP.....	54
4.2 Problémy v příbuzenské pěstounské péči.....	56
Empirická část.....	62
5 Cíl výzkumu, výzkumný problém a výzkumné otázky.....	62
6 Popis výzkumného vzorku a způsob jeho pořízení.....	64
7 Použité metody.....	66

8	Případové studie.....	69
8.1	Případová studie „Prarodiče“	69
8.1.1	Interpretace případové studie „Prarodiče“	73
8.2	Případová studie „Sourozenec“	78
8.2.1	Interpretace případové studie „Sourozenec“	80
9	Prezentace získaných dat z rozhovorů	83
9.1	Kategorie „Podmínky práce při výkonu NRP“	84
9.2	Kategorie „Problémy v příbuzenské PP“	86
9.3	Kategorie „Řešení problémů v příbuzenské PP“	88
9.4	Kategorie „Nápady a doporučení v příbuzenské PP“	90
10	Diskuse	93
11	Navrhovaná opatření	98
	Závěr	99
	Seznam použité literatury	101
	Seznam příloh.....	107
	Přílohy č. 1 – Seznam otázek k rozhovoru.....	108
	Přílohy č. 2 – Rozhovor – doslovná transkripce.....	109
	Přílohy č. 3 – Ukázka práce s textem	117

Seznam použitých zkratek a symbolů

aj.	a jiný,
apod.	a podobně,
atd.	a tak dále,
DP	diplomová práce,
IPOD	individuální plán ochrany dítěte,
MPSV	Ministerstvo práce a sociálních věcí,
NRP	náhradní rodinná péče,
OSPOD	oddělení sociálně-právní ochrany dětí,
PP	pěstounská péče,
RO	rodičovská odpovědnost,
SPO	sociálně-právní ochrana,
SPOD	sociálně-právní ochrana dětí,
viz	odkázání na další zdroje.

Úvod

Pěstounská péče je často diskutovaným tématem současnosti a je skloňována v mnoha pádech a souvislostech. Nejenže náhradní rodinná péče, pod níž bezpochyby pěstounská péče nebo-li pěstounství patří, je aktuální, ale je i jakousi vizí při úvahách o zrušení ústavních zařízení pro děti, např. při zrušení dětských domovů. Pěstounství jako jedna z forem náhradní rodinné péče se tak stalo nemálo zajímavým tématem k zamyšlení. Jen tyto samotné diskuze mě však nevedly ke zvolení daného tématu mé diplomové práce, ale především skutečnost, že pracuji na Oddělení sociálně-právní ochrany dětí (OSPOD) na Magistrátu města Děčín jako sociální pracovnice. A právě zde se jako kolizní opatrovníci dítěte zabýváme řešením jeho další životní cesty, kdy je třeba každý případ individuálně, pečlivě a zodpovědně zvažovat a vyhodnocovat. Ne vždy totiž bývá snadné a jednoznačné, jak postupovat v nejlepším zájmu a blahu dítěte. I v pěstounské péči se po rozhodnutí soudu mnohdy vyskytují určité potíže či problémy, které v některých případech následují. Velmi ráda bych proto na pěstounství, konkrétně na pěstounství zajišťované osobami příbuznými dítěte, pohlédla blíže na daném úseku našeho oddělení.

Ve své diplomové práci jsem se rozhodla analyzovat příbuzenskou pěstounskou péči, která výrazně ve skutečnosti převyšuje počet cizích pěstounských rodin. Na první pohled se může zdát, že příbuzenská pěstounská péče není nic zvláštního či nijak složitého, ovšem reálně má svá určitá rizika a i v této formě výchovy dítěte se vyskytují nedostatky, problémy, které vyžadují od sociálního pracovníka odbornost, zodpovědnost a hloubkové vnoření do problematiky. Cílem mé práce je proto analyzovat příbuzenskou PP ve své praktické podobě, zjistit, jak v praxi funguje a jaká má případná úskalí.

Práce je členěna na část teoretickou a empirickou. V teoretické části jsou uvedeny odborné poznatky a informace o rodině, o jejím významu a působení na vývoj dítěte. Svěřování dětí do pěstounské péče souvisí s jejich tíživou životní situací, kterou se zabývají ve své práci sociální pracovníci a řeší problematiku a potřeby daného dítěte a jeho rodiny. Nezbytnou součástí jejich práce je sanace

a podpora rodiny. Postup sociálních pracovníků je dán jednak zákonem a jednak novými přístupy v práci v sociální oblasti. Situace dítěte je tak vždy vyhodnocována a řešena individuálně. Tyto skutečnosti jsou též uplatňované při svěřování dítěte do pěstounské péče zabezpečované příbuznými dítěte. Teoretická část tak obsahuje i právní skutečnosti, které mají na rozhodování o PP vliv a současně seznamuje i s dalšími formami náhradní rodinné péče. Pozornost je však zaměřena především na samotnou pěstounskou péči a na děti svěřované do této formy náhradní rodinné péče. Teoretická část je zakončena kapitolami týkající se příbuzenské pěstounské péče a její problematiky.

V empirické části bylo provedeno kvalitativní zkoumání s ohledem na cíl diplomové práce, kdy bylo využito spisových materiálů z pracoviště OSPOD v Děčíně a současně byly realizovány rozhovory s pracovníky OSPOD působícími na úseku NRP tohoto oddělení. Zároveň byly také uskutečněny rozhovory i s pracovníky pracujícími v organizaci, která zajišťuje tzv. doprovázení pěstounů v rámci výkonu PP, a která též v dané oblasti regionu s pěstounskými rodinami pracuje. Všechny získané výsledky byly kvalitativně analyzovány. Bylo uskutečněno studium dokumentů, na základě nichž byly sestaveny dvě případové studie, které byly následně v samostatných kapitolách interpretovány. Výsledky rozhovorů byly za pomoci doslovné transkripce a následné analýzy textů rozčleněny do tzv. kategorií, které byly taktéž podrobně analyzovány. Nad všemi získanými poznatky byla poté provedena diskuze, na základě níž byly sestaveny návrhy opatření.

Výstupem této práce jsou navrhovaná opatření, která v sobě odrážejí výsledky provedeného zkoumání využitelné pro další práci s rodinou a dítětem, jejichž cílem je především podpora a pomoc v náročné úloze pěstouna, kterým je příbuzný dítěte.

Teoretická část

V teoretické části práce je pozornost věnována rodině a jejímu fungování, formám náhradní rodinné péče se zaměřením na pěstounskou péči, včetně postupů při svěřování dětí do pěstounské péče na základě platné právní legislativy. Za pomoci odborných zdrojů a literatury je dále provedena diskuze na téma příbuzenská pěstounská péče s cílem zmapování dosavadních poznatků a zkušeností.

1 Rodina

Pojem rodina bývá definován mnoha způsoby, záleží na úhlu pohledu, o čemž svědčí množství existujících definic. Nejčastěji se za rodinu považuje skupina lidí, kteří jsou k sobě příbuzní na základě pokrevního pouta. V širším pojetí však lze za rodinu považovat i lidi žijící ve společné domácnosti, jež spojuje vzájemná náklonnost (Matoušek 2003, s. 187). O rodině se též hovoří jako o nedílné součásti společnosti, která odjakživa měla důležitou úlohu ve společnosti, především ohledně výchovy dětí (Zelená, aj. 2006, s. 5). Z pohledu psychologie bývá rodina definována „jako společenská skupina spojená manželstvím nebo pokrevními vztahy a odpovědností a vzájemnou pomocí.“ (Špaňhelová 2010, s. 11). Další definicí je za rodinu označována „biopsychosociální skupina, která vzniká ze dvou členů odlišného pohlaví, mezi kterými neexistují pokrevní pouta, a z jejich dětí“ (Špaňhelová 2010, s. 11). Tvořit rodinu může i osamělý rodič s dětmi, nebo se rodiny mohou rozrůstat uzavřením opětovného sňatku. Existují však také rodiny nebiologické, často se jedná o rodiny adoptivní neboli rodiny náhradní. „Někdo považuje za rodinu členy domácnosti, ale ne už rodiče, který žije jinde. Jiní zahrnují i příbuzné a nepříbuzné blízké osoby, někdo nezapočítává ani pokrevní příbuzné, kteří v bytě spolu žijí, nejen děti jmenují často i domácí zvíře.“ (Gjurišová, aj. 2009, s. 91).

V souvislosti s vývojem a růstem společnosti prodělala i rodina mnoho změn. Dříve byla běžnou a častou rodina vícegenerační, kterou tvořilo soužití

generací rodičů a dětí. V současnosti se stala základní rodinou rodina tzv. nukleární, kam patří matka, otec a děti. Postupně se měnilo také postavení jednotlivých členů rodiny, např. rodina patriarchální, kde měl výrazné dominantní postavení muž, bylo postupně zaměněno za významné postavení dítěte, uspokojování jeho potřeb a výchovy (Zelená, aj. 2006, s. 5). Tomu dopomohly i legislativní změny. V současnosti jsou rodina i rodičovství, stejně jako děti a mladiství, pod ochranou zákona. Děti narozené mimo manželství mají oproti minulosti zaručena stejná práva jako děti narozené v manželství. (Zákon č. 2/1993 Sb., čl. 32, odst. 1–3). Také postavení žen doznalo značných změn, byla uznána jejich rovnoprávnost a začaly být výdělečně činnými podobně jako muži (Gjurišová, aj. 2009, s. 93). „*Současná česká rodina je křehká, ve srovnání s minulostí málo stabilní a malá.*“ (Matoušek, aj. 2013, s. 302). Vliv na stálost dnešní rodiny se již neprosazuje striktně danými konvencemi, které by vyvíjely společenský tlak na členy rodiny. Dnes se naopak uplatňuje možnost volby, zda a jakou rodinu založit (Gjurišová, aj. 2009, s. 94).

1.1 Význam a funkce rodiny

Rodina má v našem životě nezaměnitelnou úlohu, proto jí je věnována pozornost i ochrana ze strany státu. „*Rodina, jako základní jednotka společnosti a přirozené prostředí pro růst a blaho všech svých členů a zejména dětí, musí mít nárok na potřebnou ochranu a takovou pomoc, aby mohla beze zbytku plnit svou úlohu ve společnosti.*“ (Sdělení č. 104/1991 Sb., s. 502). Mezi základní funkce rodiny patří funkce biologická (řádná výživa, teplo, čisto, hygienické návyky, zplození potomka aj.), ekonomická (hmotné zabezpečení členů rodiny), sociální (výchova, začlenění do společnosti) a psychologická (láska, pocit bezpečí a jistoty, akceptace aj.) funkce (Zelená, aj. 2006, s. 5). Při jiném členění jsou uváděny funkce biologicko-reprodukční (neboli rozmnožovací), dále funkce ekonomicko-zabezpečovací, emocionální a funkce socializačně výchovná (Špaňhelová 2010, s. 12). V dnešní společnosti je za základní funkce považováno ekonomické zabezpečení rodiny, výchova dítěte a poskytování citového zázemí, podpory a pomoci pro všechny členy rodiny. K naplňování uvedených funkcí je

nezbytné, aby k tomu měla rodina potřebné kompetence. Důležité je proto zajištění potřebných příjmů a schopnost s nimi správně hospodařit, dále mít zabezpečené bydlení a schopnost udržet domácnost na potřebné úrovni (Matoušek, aj. 2013, s. 302).

Každá rodina má zároveň nejen své příjmy, ale i výdaje. Ty slouží k úhradě potřebných nákladů. V těch případech, kdy rodina sama není schopna naplnit a dosáhnout toho, je jí ku pomoci stát. Ten vytváří tzv. záchrannou sociální síť a pomáhá rodině v řešení její nepříznivé sociální situaci (Zelená, aj. 2006, s. 5). Skutečností je, že dnešní rodiny jsou více závislé na pomoci státu, než tomu bylo dříve (Matoušek, aj. 2013, s. 302).

Významnou úlohou rodiny je zajištění základních lidských potřeb, vytvoření pozitivního rodinného klima, vzájemné akceptace, pocitu bezpečí a jistoty, které posléze umožní dětem zdravý vývoj a růst i v jejich dalším životě (Zelená, aj. 2006, s. 5, 7). Dospělí členové v rodině by proto měli být schopni zabezpečit své děti s láskou, naplňovat a reagovat na jejich potřeby a též na děti vhodně výchovně působit (Matoušek, aj. 2013, s. 302).

Rodina je označována za základní sociální skupinu, do které se člověk rodí. Má proto v lidském životě velký význam, ovlivňuje vývoj jedince po stránce duševní, sociální i tělesné (Zelená, aj. 2006, s. 5, 7). Dítě je tak členy rodiny od počátku formováno a ovlivňováno jejich názory, postoji nejen ke společnosti a současně od nich přebírá vzorce chování, zvyky, hodnoty i dovednosti, kterými se daná rodina vyznačuje (Zelená, aj. 2006, s. 7). „*Chování vychází ze složitě souhry mezi naším genetickým základem, temperamentem, vlivy prostředí, ranými zkušenostmi, pozdějším učením a podmínkami, v nichž se právě nacházíme.*“ (Cairns 2013, s. 52). Prostřednictvím rodiny člověk též získává počáteční zkušenosti se sociální interakcí (tj. vzájemné působení jedné osoby na druhou), jež mezi jejími jednotlivými členy probíhá. „*Člověk zde vstupuje do rolí, které se stávají součástí jeho identity. Mezi jednotlivými členy rodiny se vytvářejí nejrůznější vztahy a interakce. Každá rodina si vytváří charakteristický styl*

komunikace a systém hodnot, které ovlivňují chování a jednání jednotlivých členů rodiny.“ (Zelená, aj. 2006, s. 5). S rodinou zároveň běžně bývají ve styku další rodinní příbuzní, přátelé, sousedé či jiní lidé žijící v jejich okolí (Zelená, aj. 2006, s. 5). Rodina by se měla začlenit do společnosti a spolupracovat i se širším okolím. Měla by též být schopná řešit svoje konflikty a problémy (Matoušek, aj. 2013, s. 302).

1.2 Socializace a role v rodině

Každá rodina má svá specifika, stejně tak i daná společnost. Tvoří tak výchozí podmínky pro vývoj a růst dítěte, které je do jisté míry danou situací omezeno. Společně s vlivem vnějšího prostředí se na jeho vývoji podílí i výchova rodičů (Zelená, aj. 2006, s. 7). *„Lidé se rodí do konkrétní společnosti a kultury, kde platí sociální normy a vzorce chování. Postupně si osvojí představu o světě a o tom, jak v takovém světě žít.“* (Matoušek, aj. 2013, s. 27). K těmto mechanismům dochází u člověka na základě osvojení a zvnitřnění daných norem (tj. uznávaná a očekávaná pravidla chování) společnosti v průběhu jeho socializace (Matoušek, aj. 2013, s. 27). Procesem **socializace** se rozumí utváření osobnosti jedince tím, že si osvojuje danou kulturu, začleňuje se do společenských vztahů a současně postupně sám vytváří i vazby s dalšími lidmi. Proces socializace v první řadě probíhá v rodině, či v jiném prostředí, kde se dítě nachází. Sekundárně pak socializace působí na jedince ve výchovných, vzdělávacích či jiných zařízeních, které navštěvuje (Matoušek 2003, s. 205).

Kultura dané společnosti je spjata s určitými svými tradicemi a akceptovatelným způsobem života. Primární předávání kulturních hodnot a zkušeností se realizuje ve vztahu k dítěti prostřednictvím rodičů. Ti svým chováním, výchovnými postoji a názory delegují zažité vzorce chování na své děti. K takovému formování osobnosti jedince dochází i v rovině emoční a v oblasti interpersonálních vztahů. Rodina má tak i podstatný význam v předávání znalostí ohledně mezilidských vztahů a jejich prožívání. Rodiče též učí své děti, jak se v daných situacích chovat a jaký mít výraz tváře. Pro správný a „zdravý“ vývoj dětí je zapotřebí opravdovost emocí a potvrzení této

opravdovosti, tím se rozumí pochopení emocí dítěte ze strany jejich rodičů. To vede k vytvoření potřebné důvěry dětí směrem k jejich rodičům. Často je hovořeno o **attachmentu** dítě-rodič, což je vysvětlováno jako citové přilnutí dítěte k danému rodiči, nebo jiné blízké osobě (Slaměník 2011, s. 76-78). „...obecně lze tvrdit, že ve věku kolem jednoho roku si děti vytvářejí model vazby, který je těsně spjatý se stylem vazby jejich hlavního pečovatele nebo pečovatelů.“ (Cairns 2013, s. 64). Dítě si tak osvojuje takové mechanismy, které slouží k naplňování potřeb jejich pečovatelů s cílem, aby tito současně naplňovali vlastní potřeby dětí (Cairns 2013, s. 65). Tvorba vazby mezi dítětem a jeho pečovatelem má na dítě významný vliv (Schore 2001).

„Zpřetrhané nebo uvolněné vazby na matku jsou dítětem prožívány jako trauma.“ (Prekop 2001, s. 25). Pro rozvoj dítěte bývá mnohdy vyzdvihována důležitost matky, která je nositelkou pokračování rodu a zpravidla pečující osobou o dítě v jeho útlém věku. „Pro proces socializace nemá však význam skutečnost mateřství, nýbrž způsob a intenzita kontinuální interakce.“ (Fürst 1997, s. 143). Je tedy zřejmé, že pro vývoj dítěte jsou důležití oba rodiče, každý má však odlišné role (tj. souhrn očekávání společnosti, jak se má člověk v určité společenské pozici chovat) a úlohy v rodině. Matka má schopnost přijmout dítě, ať už je jakékoli. Soužití obdarovává láskou, zajišťuje dítěti pocit jistoty i ochrany. Dokáže s dítětem komunikovat tak, jak je potřeba. Od počátku je pro dítě velkým vzorem, od kterého se mnoho a zcela přirozeně učí. Představuje pro dítě obraz ženské role, jež je do budoucna nenahraditelná jak pro děvčata, tak i pro chlapce (Špaňhelová 2010, s. 17-19).

K poznání otce dítětem je nezbytný společně strávený čas. Dítě tak může vnímat a pozorovat odlišnosti otce od matky, nejen jako odlišnosti mezi mužem a ženou. Otec dává dítěti nové příklady toho, jak se chovat, jak na danou situaci nahlížet, jak ji řešit či jaký k ní zaujmout postoj. Nabízí též ochranu, ovšem v jiném rozsahu než matka, umí čelit obtížím a snáze se dokáže rozhodnout. Shodně jako matka současně dává dítěti lásku a komunikuje s ním. Způsob komunikace mužem bývá zpravidla odlišný a zároveň většinou muž umí dítěti

vysvětlit jiné skutečnosti než matka. I otec bývá pro chlapce jejich vzorem, ať už kladným či záporným, a může mít význam při volbě jeho další budoucnosti. Stejně je tomu též u děvčat, otec může být prototypem muže, kterého by doma jednou chtěli mít nebo naopak mužem, kterému se budou chtít ve svém životě vyhnout (Špaňhelová 2010, s. 20-24). „*Možnost identifikovat se s otcem je základem pro přijetí mužské role. Identifikace co do převzetí určitých forem chování probíhá nevědomky, a to i tehdy, když dítě se zmíněným chováním nesouhlasí. V zátěžových, stresových situacích je v jisté modifikaci časem opakuje i v dospělosti.*“ (Novák 2013, s. 54).

Ideální však je, když muž může dát dětem skutečně správný vzor i ve způsobu chování k ženě, umět ji podpořit a být oporou celé rodině. Rodiče by měli tvořit tým se společným cílem, láskou i respektem a jejich výchova dítěte by měla být jednotná, vzájemně podporující a prospěšná pro dítě, jeho vývoj i jeho budoucnost (Špaňhelová 2010, s. 20-24). Chlapci i dívky potřebují model obou rodičů, zejména pak v případě rozpadu rodiny, neboť utváření rolí muže a ženy, i v rámci mezilidských vztahů, má významný dopad na osvojení jejich modelů chování, prožívání a získání pocitu opory a bezpečí (Fürst 1997, s. 144).

Při oddělení dítěte od jeho mateřské osoby či v situacích, kde je dítě v neznámém prostředí nebo mezi cizími lidmi se u něj může dostavit tzv. *separační úzkost*. Mateřskou osobou nemusí být nutně matka, nýbrž taková osoba, která si k dítěti vytvořila intenzivní a vřelý vztah, tedy např. prarodiče dítěte, jiní příbuzní či kdokoli jiný. Zpravidla k tomu dochází tehdy, kdy s dítětem daná osoba tráví většinu času, což usnadňuje vznik jejich blízkosti a tvorbu vzájemných vazeb. Separační úzkost je vřazena do vývojových etap dítěte a má pro jeho další vývoj a vnímání světa velký význam. (Novák 2013, s. 63-65). Mezi příbuzné osoby nejčastěji patří babičky, dědečkové, tzn. prarodiče dítěte, teta, strýc, ale i sourozenci, sestřenice či bratřenci aj. I ti jsou pro dítě a jeho vývoj důležitými osobami, jako příbuzní dítěte vnášejí do jeho života prožívání sounáležitosti, pocit, že nejsou na vše sami, že mají koho požádat o pomoc. Prostřednictvím širší rodiny děti získávají též zkušenosti, dozvídají se nové rodinné historky a navazují

další důležité vztahy ve svém životě (Špaňhelová 2010, s. 26-28). „*Vývoj emočního života dítěte ovlivňuje emoční klima rodiny, které předkládá vzory a požadavky na emoční chování dítěte.*“ (Slaměnik 2011, s. 77).

1.3 Sanace rodiny

Z hlediska naplňování funkcí rodiny existuje různé dělení rodin, např. se rozlišují rodiny ohrožené a mnohoproblémové (Matoušek, aj. 2013, s. 302). Za *ohrožené rodiny* jsou považovány ty, u kterých není sociální fungování (kvalita společenských vazeb spojující nároky společenského prostředí a schopnost člověka na ně odpovídat) v rovnováze a nevyrovnanost se projevuje v interakci mezi členy rodiny nebo mezi rodinou a společností. Ohrožené rodiny nejsou schopny sami řešit své problémy a nalézt potřebnou pomoc. V těchto směrech v rámci daných pravomocí a dané situace vstupují do rodin sociální pracovníci, jejichž cílem intervence (odborný zásah, jehož cílovou skupinou je jednotlivec, skupina, rodina, komunita či širší společenství) je proměna stavu rodiny a jejich poměrů (Matoušek, aj. 2013, s. 359-360). Uskutečňovaná sociální práce je tak snahou o zlepšení kvality života ohrožených rodin a jejich začlenění do běžné společnosti (Matoušek, aj. 2013, s. 12).

Mnohoproblémové rodiny se vyznačují větším množstvím problémů týkajících se zajišťování potřebných kompetencí a plnění funkcí rodiny. Při posuzování rodiny je potřebné rozlišovat rizikové faktory (nebezpečí ohrožení pospolitosti rodiny, např. rozpad rodiny, či ohrožení jejího člena, např. nedostatečná péče, dále násilí v rodině, alkoholismus a jiné závislosti, páčání trestné činnosti apod.) a protektivní faktory (to, co rodinám pomáhá překonávat potíže a problémy). U mnohoproblémových rodin je třeba správně rozlišit, co je podstatné a prvořadé k řešení (Matoušek, aj. 2013, s. 302). „*Cílem sociální práce je odhalování, vysvětlování, zmírňování a řešení sociálních problémů jednotlivců i lidských společenství.*“ (Matoušek, aj. 2013, s. 12).

Jiné dělení hovoří o rodinách, na základě toho, zda a jak svým dětem škodí. Obecně se hovoří o funkčních a nefunkčních rodinách. *Funkční* rodiny jsou takové, které zajišťují řádný a zdravý vývoj dětí. Dále lze rozlišit rodiny *problémové* (rodiny s poruchami některých funkcí, které však nepředstavují vážnější ohrožení dětí a rodina je schopna sama je vyřešit či může jít o jednorázovou nebo krátkodobou pomoc), *dysfunkční* rodiny (rodina s vážnějšími problémy v plnění svých funkcí, již ohrožuje zdravý vývoj dětí a současně rodina není schopná problémy sama řešit) a rodiny tzv. *afunkční* (rodina naprosto selhává a neplní své funkce, jde o závažné problémy a poruchy, které děti výrazně poškozují a mnohdy je třeba hledat řešení v zajištění potřeb dítěte i v umístění mimo jeho původní rodinu). Pomocí a řešením nefunkčních rodin se zabývají statní i nestátní organizace (Zelená, aj. 2006, s. 8-9).

Jako prevence odebrání z rodin vážně ohrožených dětí a jako podpora a předcházení těmto skutečnostem se pro spolupráci s rodinou využívá tzv. **sanace**. „*Sanace je soubor opatření sociálně-právní ochrany, sociálních služeb a dalších opatření a programů, které jsou poskytovány nebo ukládány převážně rodičům dítěte a dítěti, jehož sociální, biologický a psychologický vývoj je ohrožen.*“ (Bechyňová, aj. 2008, s. 18). Sanace však může představovat i pomoc po umístění dítěte mimo jeho rodinu. „*Základním principem sanace rodiny je podpora dítěte prostřednictvím pomoci jeho rodině.*“ (Bechyňová, aj. 2008, s. 18).

V praxi jde nejčastěji o rodiny, které se potýkají s mnoha problémy, jež neumějí a nezvládají sami řešit. Především se jedná o problémy existenční – zajištění dostatku a pravidelnosti financí, stálého bydlení, získání i udržení zaměstnání, stability vztahů v rodině a zabezpečení řádné péče o děti včetně používání správných výchovných metod a zajištění všech jeho nezbytných základních potřeb. Důsledkem mnohdy bývá neprospívání dítěte a dochází tzv. k zanedbávání péče (Bechyňová, aj. 2008, s. 35). Syndrom týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte je označován **CAN** (Child Abuse and Neglect). „*Jde o jakékoli vědomé či nevědomé aktivity, kterých se dopouští dospělý člověk (rodič, vychovatel nebo jiná osoba) na dítěti a jejich následkem*

dochází k poškození zdraví a zdravého vývoje dítěte. Jejich nejvyhraněnější podobou je úplné zahubení dítěte.“ (Bechyňová, aj. 2008, s. 36). Tento syndrom byl charakterizován na III. evropské konferenci ohledně prevence týrání dětí v Praze v roce 1991. Od té doby je tento pojem u nás běžně používán. Zanedbávání péče o děti patří mezi časté formy CAN, spolu s psychickou tyraní bývají tyto formy dlouhodobé a velmi špatně odhalitelné (Bechyňová, aj. 2008, s. 36).

Sanace je velmi významná i v těch případech, kde hrozí převzetí tzv. *transgeneračního vzorce neadekvátního rodičovského chování*. V podstatě se jedná o schopnost rodiče vnímat potřeby dítěte na základě své předchozí zkušenosti ze svého dětství a na základě vztahu se svými rodiči. Jde tedy o zkušenosti ze své původní rodiny, konkrétně o zažité modely uplatňované při výchově, péči i v rámci vztahů mezi členy rodiny (Bechyňová, aj. 2008, s. 53-54). *„Klientem sanace je celá rodina jako interakční systém ohrožený špatnou sociální situací, izolovaností, zvýšenou mírou stresu, frustrací rodičů i jejich výchovnou nezkušeností, která má přímý dopad na prospívání dítěte.*“ (Bechyňová, aj. 2008, s. 51). Sanace se v těchto případech stává oporou pro řešení tíživé situace dítěte. Zvláště důležitá je její včasnost a cílenost. Rychlé rozpoznání rizik může pomoci rodinu dříve a snadněji stabilizovat (Bechyňová, aj. 2008, s. 51).

V Zákoně č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů je v §53 uvedeno: *„Cílem služeb sociální prevence je napomáhat osobám k překonání jejich nepříznivé sociální situace a chránit společnost před vznikem a šířením nežádoucích společenských jevů.*“ Mezi sociální služby uvedeného zákona jsou zejména v §65 zařazeny za účelem pomoci a sanace Sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi, jejichž náplní jsou dle odst. 2 výchovné, vzdělávací a aktivizační činnosti, dále zprostředkování kontaktu se společenským prostředím a sociálně terapeutické činnosti. Sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi jsou významné pro utváření různých programů a služeb v rámci sanace rodiny (Bechyňová, aj. 2008, s. 33). V zákoně o sociálních službách jsou mj. definovány předpoklady pro výkon povolání sociálního

pracovníka (způsobilost k právním úkonům, bezúhonnost, zdravotní způsobilost a odborná způsobilost daná zákonem). V souvislosti se sanací a pro práci sociálních pracovníků s ohroženými dětmi a jejich rodinami je významný Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí (Bechyňová, aj. 2008, s. 51).

1.4 Sociálně-právní ochrana dětí

Sociálně-právní ochranou dětí se zabývá a upravuje ji Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů. „*Sociálně-právní ochrana dětí (SPOD) je soubor zákonem upravených činností směřujících k ochraně a zajištění práva dítěte na příznivý vývoj a řádnou výchovu, ochranu oprávněných zájmů dítěte a působení směřující k obnově narušených funkcí rodiny.*“ (Matoušek, aj. 2013, s. 459). V §1 výše jmenovaného zákona je dále uvedeno, že sociálně-právní ochranou dětí (dále SPOD) se též rozumí zabezpečení náhradního rodinného prostředí pro dítě, které nemůže být trvale nebo dočasně vychováváno ve vlastní rodině. Při čemž dítětem pro tento zákon dle §2 je nezletilá osoba mladší 18let.

Sociálně-právní ochranu dětí zajišťují dle §4 zákona SPOD *orgány sociálně-právní ochrany*, kterými dle zákona jsou především krajské úřady, obecní úřady obce s rozšířenou působností, Ministerstvo práce a sociálních věcí, Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí, Úřad práce ČR, obce i kraje v samostatné působnosti, komise pro sociálně-právní ochranu dětí, právnické a fyzické osoby pověřené výkonem SPOD.

Základní ustanovení sociálně-právní ochrany uvádí v zákoně část druhá, kde je v §5 řečeno: „*Předním hlediskem sociálně-právní ochrany je zájem a blaho dítěte, ochrana rodičovství a rodiny a vzájemné právo rodičů a dětí na rodičovskou výchovu a péči. Přitom se přihlíží i k širšímu sociálnímu prostředí dítěte.*“ V následném §6 jsou definovány ohrožené děti, jejichž problematikou se zabývají orgány sociálně-právní ochrany. Zejména se jedná o děti, kdy:

- rodiče dětí zemřeli,
- rodiče neplní povinnosti plynoucí z rodičovské odpovědnosti (RO),

- rodiče nevykonávají nebo zneužívají práva plynoucí z RO,
- děti, které byly svěřeny do výchovy jiné osoby odpovědné za jejich výchovu,
- děti, které vedou zahálčivý život nebo nemravný život, zanedbávají školní docházku, požívají alkohol či návykové látky, živí se prostitucí, spáchaly trestný čin, opakovaně a soustavně páchají přestupky,
- děti dopouštějící se opakovaných útěků od rodičů či jiných osob odpovědných za jejich výchovu,
- děti, na kterých byl spáchán trestný čin ohrožující život, zdraví, svobodu, jejich lidskou důstojnost, mravní vývoj nebo jmění,
- děti, které jsou na základě žádosti rodičů nebo jiných osob odpovědných za jejich výchovu opakovaně umísťovány do zařízení zajišťující nepřetržitou péči o děti nebo jejich umístění v takových zařízení trvá déle než 6 měsíců,
- děti ohrožené násilím mezi rodiči nebo jinými osobami odpovědnými za jejich výchovu aj. (Zákon č. 359/1999Sb., §1– 6).

„Pracovníci SPOD jsou podle jmenovaného zákona povinni chránit veškeré zájmy, život a zdraví nezletilých dětí, jsou-li ohroženy.“ (Bechyňová, aj. 2008, s. 25). V práci sociálních pracovníků je v současnosti velmi důležité dbát a dodržovat nejen práva rodičů, kteří se mohou mj. obrátit se žádostí o pomoc na orgán SPOD, ale též zajistit i uplatňování práv dětí. Mezi práva dítěte patří právo žádat o pomoc a ochranu svého života a svých práv i bez vědomí rodičů či jiných osob odpovědných za jeho výchovu (Zákon č. 359/1999Sb., §8, odst. 1). *„Každé dítě podle svých schopností má právo vyjadřovat své názory a přání při řešení záležitostí, které se ho týkají. Na jeho názory by měl být brán zřetel. V míře odpovídající jeho věku a schopnostem je dítě rovněž informováno o všech krocích a rozhodnutích, jež se ho týkají.“* (Matoušek, aj. 2013, s. 459).

Zákon o SPOD zároveň definuje povinnost orgánů sociálně-právní ochrany (dále SPO) řídit se ve své práci *standardy kvality sociálně-právní ochrany*. Ty

obsahují především standardy sociální práce s klientem a standardy personálního a organizačního zajištění výkonu SPO, které jsou pro práci sociálních pracovníků obzvláště důležité (Zákon č. 359/1999Sb., §9a, odst. 3–4). Blíže standardy kvality SPO upravuje Příloha č. 1 Vyhlášky č. 473/2012Sb. o provedení některých ustanovení zákona SPOD.

Obecní úřady obce s rozšířenou působností se dále věnují *preventivní a poradenské činnosti*. Ta spočívá zejména ve vyhledávání ohrožených dětí, působení na rodiče, sledování nepříznivých vlivů, poskytování a zprostředkování poradenství, v pravidelném vyhodnocování situace dítěte a jeho rodiny (vytváření individuálních plánů ochrany dítěte), v pomoci při řešení problémů aj. V souvislosti potřeb dané situace dítěte mohou obecní úřady obce s rozšířenou působností uskutečňovat i *výchovná opatření*, např. napomenutí, stanovení a provádění dohledu či uložení povinností nebo omezení (Zákon č. 359/1999Sb., §10–13). Jestliže však výchovná opatření nevedla k nápravě, může soud dočasně odejmout dítě z rodiny a není-li možné zajistit mu náhradní rodinnou péči, může rozhodnout o jeho svěřeni do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, jde-li o dítě, které se ocitlo ve stavu nedostatku řádné péče anebo je-li jeho život, normální vývoj nebo jiný důležitý zájem vážně ohrožen nebo narušen (Zákon č. 359/1999Sb., §13a, odst. 1–2). „*Práva rodičů mohou být omezena a nezletilé děti mohou být od rodičů odloučeny proti jejich vůli jen rozhodnutím soudu na základě zákona.*“ (Listina základních práv a svobod, čl. 32, odst. 4).

V rámci ochranných opatření dále obecní úřady obce s rozšířenou působností mohou podávat potřebné návrhy k soudu, např. na omezení, zbavení či pozastavení rodičovské odpovědnosti a jejího výkonu, nařízení ústavní výchovy, či její prodloužení nebo zrušení, svěřeni dítěte do pěstounské péče na přechodnou dobu, rozhodnutí, zda je třeba souhlasu rodiče k osvojení dítěte aj. Povinností před podáním těchto návrhů je situaci projednat s rodiči či jinými osobami odpovědnými za výchovu dítěte, uspořádat případovou konferenci, zprostředkovat poradenství či uložit povinnost (Zákon č. 359/1999Sb., §14, odst. 1–2).

Rodičovskou odpovědnost (dále RO) a její výkon upravuje Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve kterém jsou zahrnuta práva a povinnosti rodičů. Spočívá především v péči o dítě, jeho zdraví a řádném vývoji, ochraně, výchově a vzdělávání. Dále např. zahrnuje právo rodičů na osobní kontakt s dítětem, určení místa jeho určení bydliště, zastupování a správu majetku dítěte (Zákon č. 89/2012Sb., §858). Pokud došlo k pozastavení, zbavení či omezení rodičů RO, soud jmenuje dítěti opatrovníka (Zákon č. 89/2012Sb., §878, odst. 3). Tuto funkci může vykonávat i obecní úřad obce s rozšířenou působností (Zákon č. 359/1999Sb., §17).

Případové konference jsou v současnosti nezbytným nástrojem sociálního pracovníka v jeho práci. Zajišťují individuální přístup k řešení situace konkrétního dítěte a jejich výstupem je individuální plán péče. Zároveň snižují jednostrannou odpovědnost OSPOD, přispívají k zaktivování klienta a jeho příbuzných. Důležitá účast je také zastoupena dalšími odborníky, kteří mají k případu, co říci. Jde o způsob hledání vhodných řešení a současně dochází i k ověření správnosti dosud aplikovaných postupů a metod práce (MPSV 2011). *„Motto: Případová konference je optimální nástroj, jak nalézt takový způsob pomoci ohroženým dětem, aby ze sebe rodiče vydali to nejlepší, co v nich existuje, a dokázali to využít pro své dítě a pro zlepšení situace celé rodiny. I. Simek Lefeuvre“* (Bechyňová 2012, s. 11).

V těch případech, kdy se dítě ocitlo bez péče přiměřené svému věku je obecní úřad povinen zajistit tomuto dítěti neodkladnou péči, při čemž **přednost má příbuzný dítěte** (Zákon č. 359/1999Sb., §15). Dle Zákona č. 89/2012 Sb., občanského zákoníku a dle Zákona č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních, může soud na návrh obce s rozšířenou působností předběžně upravit poměry dítěte, které se ocitlo bez zajištění řádné péče, nebo je-li jeho život, normální vývoj či jiný důležitý zájem ohrožen anebo narušen (Zákon č. 89/2012Sb., §924 a Zákon č. 292/2013Sb., §452, odst. 1). *„O omezení či zbavení rodičovské odpovědnosti rozhoduje vždy soud, stejně jako o každém umístění dítěte mimo rodinu.“* (Matoušek, aj. 2013, s. 460). Zákon SPOD

obsahuje mj. ustanovení ohledně ústavní a ochranné výchovy dětí, poskytování SPO pověřenými osobami aj. a dále zejména postup a možnosti ohledně svěřování dětí do **náhradní rodinné péče**.

2 Náhradní rodinná péče

Jak už sám název „**náhradní rodinná péče**“ napovídá, jde o zajištění náhradního prostředí nahrazující rodinu pro dítě, o něhož se rodiče nemohou, nechtějí nebo nejsou schopni starat. „*Má dítěti úplně nebo částečně opuštěnému umožnit, aby vyrůstalo v rodinném prostředí, které by uspokojilo jeho základní psychické potřeby, harmonicky rozvíjelo jeho osobnost a připravovalo je pro uspokojivé společenské zařazení.*“ (Matějček, aj. 1994, s. 166).

Význam rodiny (viz kapitola „Význam a funkce rodiny“) je skutečně neopomenutelný a nenahraditelný. Rodina se vyznačuje potřebou chránit, milovat a pečovat o svoje potomky, učit je, předávat jim zkušenosti, dovednosti a připravit je na jejich vlastní život tak, aby dostatečně obstáli (Matějček 1994, s. 15). Situace je však zcela jiná v případech, kdy o děti vlastní rodiče, ať už z důvodu jakéhokoli, nepečují. Z praxe jsou známy různé důvody, kdy k těmto situacím dochází. Mnohdy jde o rodičovské selhání a nezvládnutí rodičovské role a všech povinností k tomu pojících se. Příčiny takového chování rodičů jsou velmi individuální. Např. může jít o velmi mladé nezkušené a nepřipravené rodiče na rodičovství, o rodiče nevybavené dostatečnými schopnostmi pečovat o dítě a vychovávat ho, např. po stránce intelektové či mravní, o rodiče nemocné, často trpící psychickými poruchami, nebo o rodiče nezodpovědné či ty, kteří propadli závislosti na návykových látkách, dále o rodiče bez zájmu o dítě, dávající přednost svému pohodlí a svým zájmům atd. Obecně řečeno jde o rodiče, kteří nejsou schopni zabezpečit dostatečnou péči a potřeby dětí, a kteří nejsou ani způsobilí k zajištění a budoucí výchově svých dětí. Skutečnost, že se dítě ocitne v takové situaci, kdy je bezprizorní či dostatečně rodiči nezajištěné, se nazývá *sociální osiření*. V těchto případech je poté nezbytné, aby povinnosti rodiny na sebe přebíral stát a zajistil dítěti potřebnou péči a dostatečně kvalitní prostředí pro jeho další vývoj, růst a rozvoj. Řešením těchto závažných skutečností za určitých podmínek pak může být tzv. *náhradní rodinná péče* (Bubleová, aj. 2011, s. 9).

Otázka náhradní rodinné péče (dále NRP) není zcela jednoduchá, jde o problematiku velmi rozmanitou a nestejnorodou (Matějček, aj. 1999, s. 10). I když domov dítěte tvoří lidé, kteří ho přijímají, mají rádi, chovají se k němu láskyplně a starostlivě, a to bez ohledu na to, zda jsou jeho skuteční biologičtí rodiče. „*Dítěti záleží na „jeho“ lidech – ti mu představují jeho rodinu.*“ (Matějček 1994, s. 21). Důležité je, aby se dítě v NRP cítilo bezpečně a jeho pečovatelé se po celou dobu snažili o budování jejich vztahu a vazeb (Cairns 2013, s. 81–82). „*Jejich postoj musí být za všech okolností spolehlivý, pozorný, přátelský a empatický.*“ (Cairns 2013, s. 82).

2.1 Legislativa NRP

Právní předpisy a zákony zajišťují ochranu dětí, hájí jejich zájmy a práva, zdraví i bezpečí (Nožířová 2012, s. 35). S vývojem a změnami společnosti došlo i k výrazným změnám v platné právní legislativě NRP (Nožířová 2012, s. 33). Náhradní rodinnou péči dříve dlouhé roky upravoval Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině a později také Zákon č. 50/1973 Sb., o pěstounské péči. V nedávné době však prošla legislativa zásadními změnami, kterou ovlivnil zejména vznik nového Zákona č. 89/2012Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů, jehož účinnost byla vyhlášena dnem 01.01.2014. Tímto datem přestal platit zákon o rodině. Nový občanský zákoník upravuje ve své druhé části rodinné právo. V důsledku těchto změn došlo i k novelizaci ostatních souvisejících předpisů, které se zabývají otázkami řešení situace dítěte a vztahů v rodině a provádějí činnosti týkající se sociálně-právní ochrany dětí (Novotná 2014, s. 1).

V platnost současně s novým občanským zákoníkem vešel i zcela nový zákon, Zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních, který doplňuje i nadále platný Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád (Novotná 2014, s. 1). Zákon o pěstounské péči byl nahrazen již dříve Zákonem č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, účinným ode dne 01.04.2000. Zákon o SPOD je podstatným právním dokumentem v ochraně a řešení situace nezletilých dětí (Nožířová 2012, s. 33).

V oblasti rodinného práva je dále klíčovými Zákon č. 1/1993 Sb. Ústava ČR, Usnesení předsednictva ČNR č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku ČR a Úmluva o právech dítěte. „Z Listiny základních práv a svobod vyplývá ochrana rodiny obecně, tedy jak ochrana rodiny biologické, tak náhradní.“ (Nožířová 2012, s. 34). Dále Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních. Mezi další významné právní dokumenty pojící se nejen k práci sociálních pracovníků se řadí zejména Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách i Zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení (Nožířová 2012, s. 34).

V rámci mezinárodněprávní ochrany dítěte a rodiny je důležitým Zákon č. 91/2012 Sb., o mezinárodním právu soukromém a Haagská Úmluva o ochraně a spolupráci při mezinárodním osvojení přijatá v květnu 1993. Oblast finančního zajištění potřeb a dávek řeší Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, Zákon č. 110/2006 Sb., o životním a existenčním minimu a v neposlední řadě i Zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, vše ve znění pozdějších předpisů. Existují ještě další předpisy, které se NRP dotýkají, např. různá nařízení, vyhlášky či normativní instrukce z MPSV. Jmenované zákony jsou však stěžejní a nejdůležitější (Vyskočil 2014, s. 2).

2.2 Formy náhradní rodinné péče

Náhradní rodinná péče řeší závažné situace dítěte, o něhož se z nejrůznějších důvodů nemohou starat jeho rodiče. Dítě tak nemůže setrvat v nefunkční rodině, neboť je vystaveno nebezpečí a rizikům ohrožení jeho normálního vývoje, zdraví či dokonce života (Nožířová 2012, s. 11-12). K řešení takových situací se přistupuje vždy dle zákona a v mezích příslušných danému orgánu sociálně-právní ochrany dětí. Existuje několik možných forem NRP, které jsou pro současnou legislativu přípustné. Jde o tyto následující:

- osvojení,
- pěstounská péče,

- pěstounská péče na přechodnou dobu,
- poručenství,
- svěřeni dítěte do péče jiné osoby (Vyskočil 2014, s. 9).

Osvojení je nejvýraznější formou NRP, která v sobě nese zásadní změny týkající se roviny vztahů a příbuzenství. Jejím cílem je přijmout dítě do náhradní rodiny, která jej bude považovat jako za své vlastní. Důsledkem celého procesu je i zánik práv a povinností k původní rodině dítěte a vznik nových vazeb, práv i povinností k rodině náhradní, která se tak stává přímou rodinou dítěte (Matoušek 2003, s. 138–139). Žadatelé jsou prověřováni a posuzováni, účastní se odborné přípravy i vyšetření zajišťované krajským úřadem. Současná právní legislativa vznikem nového občanského zákoníku procesní skutečnosti osvojení dítěte pozměnila oproti předchozí úpravě dle zákona o rodině. I nadále je však pro rozhodování o osvojení důležitý zájem dítěte. Rodiče dítěte mohou dát souhlas s jeho osvojením, mohou ho však i za určitých podmínek stanovených zákonem odvolat. Soud též může s ohledem na zákon rozhodnout i o tom, že není třeba souhlasu rodičů k osvojení dítěte. Mezi nové změny patří např. možnost osvojit zletilou osobu, osvojitelem může být i jeden z manželů, výjimečně i jiná osoba, věkový rozdíl by neměl být menší než 16 let, dále mj. může probíhat utajené osvojení či může být stanoven dohled nad úspěšností osvojení aj. (Novotná 2014, s. 1–6).

Pěstounská péče je často realizovanou formou NRP. Její zásadní rozdíl mezi osvojením je, že po svěřeni dítěte do pěstounské péče nevznikají mezi pěstouny a dítětem práva a povinnosti, která náležejí rodičům. Pěstounská péče jako forma péče o dítě je podporovaná státem, který pěstounům poskytuje i státní dávky určené na potřeby dítěte i jako odměnu za odvedenou práci (Novotná 2014, s. 4–5). Pěstounské péči je blíže věnována samostatná kapitola.

Pěstounská péče na přechodnou dobu, jak lze již z názvu usuzovat, má mnoho společného s běžnou pěstounskou péčí. Pěstounům na přechodnou dobu jsou též poskytovány státní dávky, neboť stát tuto formu péče upřednostňuje dle

právní legislativy před ústavní výchovou, která reprezentuje formu kolektivní výchovy. Péče o dítě je jen na přechodnou neboli dočasnou dobu, než se nalezne pro dítě jiný vhodný způsob další výchovy a zajištění. Často k této formě bývá přistupováno při řešení krátkodobé neschopnosti rodičů pečovat o své děti, nebo tehdy, předpokládá-li se, že dítě bude možné po vyřešení právních a procesních záležitostí předat do některé z jiných forem NRP, která by byla pro dítě výhodnější, zpravidla osvojení, popř. PP. Pobyt dítěte v PP na přechodnou dobu může trvat maximálně 1 rok, ve výjimečných případech a s ohledem na sourozence může být prodloužena. Osoby zajišťující PP na přechodnou dobu procházejí odbornou přípravou a podrobují se odbornému vyšetření (viz kapitola PP), podobně jako je tomu u PP (Vyskočil 2014, s. 11-12).

Poručenství nebo-li poručnická péče může být dvojí. Poručník může nebo nemusí o dítě přímo pečovat. Podstatou je zabezpečení práv dítěte, která jeho rodiče z nějakého závažného důvodu nevykonávají, často došlo-li k omezení či zbavení rodičovské odpovědnosti. Poručník tak má všechny práva a povinnosti jako rodič, nemá však k dítěti vyživovací povinnost. Výkon poručenství je zodpovědnou funkcí. Poručník v případě spravování majetku dítěte podává soudu pravidelně zprávy nejen o průběhu péče o dítě, nýbrž také o finančním hospodaření s prostředky a majetkem dítěte, není-li určeno jinak, minimálně jednou za rok. V těch případech, kdy poručník o dítě také osobně pečuje, je na něj z hlediska zákona nahlíženo podobně jako na pěstouna (dochází k tomu nejčastěji z důvodu úmrtí rodičů či rodiče nebo při zbavení rodičů RO). Pobírá proto také např. dávky pěstounské péče a je vázán i dalšími povinnostmi, které se týkají PP (blíže rozebráno v kapitolách o PP). Ocitlo-li se dítě bez rodičů a do doby, než soud dítěti určí poručníka nebo než se poručník ujme své funkce, vykonává ze zákona orgán SPOD tzv. *veřejného poručníka dítěte* (Novotná 2014, s. 1–3). Při rozhodování o poručenství mají *přednost osoby příbuzné či blízké dítěti* nebo jeho rodině (Zákon č. 89/2012Sb., §931).

Svěřením dítěte do péče jiné osoby se míní svěřením dítěte někomu jinému než jeho rodičům. Přednost mají osoby příbuzné či blízké dítěti, kteří jinak

nesplňují podmínky svěřeni dítěte do jejich PP. I při této formě NRP zůstávají rodiče zákonnými zástupci dítěte a mají ke svým dětem stále vyživovací povinnost (Novotná 2014, s. 3–4). Tu při svěřeni dítěte určí rodičům soud. Svěřeni dítěte do péče jiné osoby musí být v souladu s jeho zájmy a tato osoba musí dávat záruku řádné péče. Soud v rozsudku upraví rozsah práv a povinností k dítěti, většinou se jedná o péči a zastupování dítěte v běžných záležitostech. V ostatních věcech je třeba žádat o souhlas rodiče, popř. soud (Zákon č. 89/2012Sb., §953–956). Péče o dítě je i nadále orgánem SPOD sledována (Zákon č. 359/1999Sb., §19, odst. 4).

Každá forma NRP dítěte má svá specifika a je upravena v zákonech, zejména v zákoně o SPOD, občanském zákoníku a zákoně o zvláštních řízeních soudních. Zákon uvádí i možnost umístění dítěte do **ústavní výchovy**, která je označována za **náhradní výchovnou péči**, nikoli však za náhradní rodinnou péči. Ústavní výchova je, mimo již jmenovaných právních pramenů, upravena i v samostatném zákoně i včetně ochranné výchovy (viz kapitola „Legislativa NRP“).

2.3 Ústavní výchova

Nový občanský zákoník mezi jiné formy péče o dítě řadí také **ústavní výchovu** (Zákon č. 89/2012Sb., §971–975). „*Nemůže-li dítě vyrůstat v původní rodině, má právo vyrůstat v náhradní výchově.*“ (Bubleová, aj. 2011, s. 37).

Náhradní výchovu lze rozdělit na náhradní rodinnou péči a na ústavní výchovu. Účelem obou těchto forem je zajištění náhradní péče o dítě. Zásadním rozdílem mezi nimi je prostředí, ve kterém je dítě zabezpečeno (Bubleová, aj. 2011, s. 37). U NRP jde o prostředí blízkí se rodině, u ústavní výchovy jde o zajištění kolektivní výchovné péče, často v kojeneckých ústavech určených pro děti do věku tří let a dětských domovech pro děti od tří do 18 let věku (Matoušek 2003, s. 115–116). Dalším pro dítě výrazným rozdílem je skutečnost, kdo o něj zajišťuje péči a výchovu. V NRP se o dítě starají „náhradní rodiče“, v ústavní péči je dítě zabezpečeno personálem dětského zařízení, často označované

za „*institucionální péči*“. Ta je realizována, krom již uvedených zařízení, dále např. v diagnostických ústavech, výchovných ústavech, dětských domovech se školou aj. V ústavní péči se těžko vytvářejí trvalé citové vztahy, zároveň i přes veškerou snahu jde o prostředí méně podnětné. „*Obě formy náhradní péče mají na dítě významný vliv, a to jak v oblasti duševního, tak sociálního vývoje.*“ (Ptáček, aj. 2011, s. 1). Podstatné jsou pro další vývoj dítěte také skutečnosti, za kterých došlo k jeho umístění, jaké jsou či byli vztahy s rodiči i širší rodinou, prodělaná traumata dítěte i jeho schopnost přizpůsobit se novému prostředí. „*V řadě studií se zjišťuje, že dětem umístěným v náhradní, zejména ústavní péči chybí pocit kontinuity životního běhu, trvalosti mezilidských vztahů, pevné osobní identity, modelové chování běžné v rodinné struktuře.*“ (Ptáček, aj. 2011, s. 1). Především děti umístěné v ústavní výchově mají v době své dospělosti potíže uplatnit se ve svém následném samostatném životě (Ptáček, aj. 2011, s. 1).

K umístění dítěte do ústavní výchovy dochází z velmi závažných důvodů, jestliže již není pro dítě jiná vhodná možnost, jak ho zabezpečit a ochránit před negativními následky ohrožující jeho řádný vývoj nebo existují-li vážné důvody vylučující péči rodičů. Nedostatečné bytové či majetkové poměry rodičů či jiných osob odpovědných za výchovu dítěte nejsou a nemohou být důvodem k nařízení ústavní výchovy, pokud jsou rodiče jinak způsobilí zabezpečit potřebnou výchovu a péči dítěte. O nařízení, zrušení a případně i o prodloužení ústavní výchovy vždy rozhoduje soud na základě rozhodných skutečností. Ústavní zařízení soudu navrhuje sociální pracovník jako orgán SPOD s ohledem na danou situaci a především pak na zájmy a potřeby dítěte a jeho rodiny. Snahou je v současnosti více, než kdykoli dříve, aby k nařízení ústavní výchovy nemuselo dojít. Přednost před tímto řešením je svěření dítěte do péče jiné fyzické osoby, zejména osoby příbuzné. Ústavní výchova může být nařízena na nejdéle na dobu tří let, poté je možné ji prodloužit, trvají-li důvody jejího nařízení. Pokud však důvody pominou, soud ji neprodleně zruší. Soud má dále povinnost nejméně jednou za šest měsíců přezkoumat důvody trvání ústavní výchovy a zjistit, zda lze případně dítě umístit do NRP. Z tohoto důvodu žádá především orgán SPOD

o podání aktuální zprávy. Ústavní výchovu může soud prodloužit maximálně o jeden rok po dosažení zletilosti dítěte. Při nařízení ústavní výchovy soud upraví rozsah vyživovací povinnosti rodičů (Zákon č. 89/2012Sb., §971–975).

V případě umístění dítěte do ústavní výchovy, je povinností sociálních pracovníků působících na obecních úřadech obce s rozšířenou působností vývoj dítěte v ústavní výchově pečlivě sledovat, dítě navštěvovat v pravidelných intervalech (minimálně 1x za 3 měsíce), vést s dítětem rozhovory o samotě a zajímat se o řešení jejich dalšího života, k čemuž je také směřována další spolupráce s rodiči. Cílem je, aby pobyt dítěte byl v ústavní péči minimální a aby šancí pro dítě i jeho rodinu byla změna rodinného prostředí a důvodů, které zapříčinily umístění dítěte do této formy péče o dítě (Zákon č. 359/1999Sb., §29).

Přednost před ústavní výchovou je umístění dítěte do NRP, která se svou formou nejvíce přibližuje životu v běžné rodině. Tato možnost byla upřednostňována odjakživa, o čemž svědčí i historie náhradní rodinné péče (blíže viz samostatná kapitola). Mezi nejčastější formy NRP u nás v České republice patří osvojení a pěstounská péče (Ptáček, aj. 2011, s. 1).

3 Pěstounská péče

Pěstounská péče patří mezi preferované formy NRP, ze zákona má přednost před ústavní výchovou. Děti takto vyrůstající bývají lépe způsobilé a schopné vkročit do svého vlastního života, než děti umístěné a vyrůstající v dětských zařízeních (Novotná 2011, s. 7). Účelem PP je zabezpečit a nahradit dítěti potřebnou péči a vhodné rodinné prostředí blízkí se běžné rodině, do doby jeho zletilosti a nabytí svéprávnosti (Novotná 2014, s. 4–5). „*Pěstounská péče se týká obvykle dětí starších, které nejsou vhodné pro adopci, dětí, které nejsou zcela zdravé, dětí odlišného etnika, sourozeneckých skupin a dětí, o něž se rodiče zajímají, ale nemají dlouhodobě podmínky pro jejich výchovu.*“ (Zezulová 2012, s. 16).

Mezi pěstouny a dětmi nevznikají právní vztahy, ani práva a povinnosti jako mezi rodiči a dětmi. Práva rodičů zůstávají i nadále zachována, pakliže nedošlo ke „krácení“ rodičovské odpovědnosti (omezení, pozastavení, zrušení RO – viz kapitola „SPOD“). Při rozhodování o závažných skutečnostech týkajících se dítěte je proto třeba žádat rodiče o souhlas a jejich spolupráci. O svěřením dítěte do PP rozhoduje soud (Novotná 2014, s. 4–5). Pěstoun (práva a povinnosti pěstounů jsou podrobněji uvedeny v kapitole „Pěstounská péče očima aktuálních zákonů“) je dle zákona oprávněn i povinen o dítě osobně pečovat a rozhodovat může jen v běžných záležitostech dítěte (Zákon č. 89/2012Sb., §966, odst. 1–2). „*Ten, kdo se má stát pěstounem, musí skýtat záruku řádné péče a musí souhlasit se svěřením dítěte do pěstounské péče.*“ (Novotná 2014, s. 4).

Stát podobně jako v minulosti tuto formu zajištění náhradní péče o dítě podporuje, poskytuje pěstounům státní dávky (blíže pospáno v kapitole „Pěstounská péče očima aktuálních zákonů“) a zároveň nad jejím fungováním udržuje i svůj dohled (Matoušek, aj. 2013, s. 466). Pěstounská péče má také svou velmi bohatou historii (Novotná 2010, s. 6).

3.1 Historie pěstounské péče

„Historie náhradní rodinné péče úzce souvisí s historií lidstva.“ (Nožířová 2012, s. 27). Život dítěte neměl v minulosti ve většině tehdejších zemí velkou cenu. O životě dětí často rozhodoval muž – otec dítěte. (Gabriel, aj. 2008, s. 11). Pokud se ocitlo dítě bez rodičů, bylo odkázáno na *dobročinnou péči občanů* (Gabriel, aj. 2008, s. 12). Důvody, pro které děti přecházely do náhradních rodin, byly různé. Často šlo o snahu získat určitý zisk, ať ve formě jakéhosi příspěvku či získání levné pracovní síly. Většina dětí žila v nuzných podmínkách a bez vlídného zacházení (Nožířová 2012, s. 27). Za počátky pěstounské péče jsou považovány kojné, chůvy, opatrovnice a pozdější pěstounky (Nožířová 2012, s. 28).

Kojné a chůvy byly v podstatě předchůdkyně dnešních pěstounských rodin (Matoušek, aj. 2013, s. 466). Již ve starověku v řeckých městech i Římě byly placené kojné, chůvy i opatrovnice. Objevovaly se také v historii středověké Evropy na panovnických dvorech (Matějček, aj. 1999, s. 25). Na konci 18. století v době osvícenství měly již placené kojné a chůvy úřední název „pěstoun“. Stát tak začal v této oblasti působit (Matějček, aj. 1999, s. 26).

Z historie je známo, že otázkami kojných se zabýval i Jan Amos Komenský. Poukazoval na odloučení dětí od rodičů a poté i od kojných. To, že péči o dítě nezajišťovala sama matka, považoval za nepřirozenost. V současnosti je již známo, že odtržení dětí od rodičů a poté i od kojných bylo pro děti *traumatizující, frustrující* a mnohé trpěly i *deprivací*. (Matějček, aj. 1999, s. 26).

Funkce kojných se postupem času přeměnily v pěstounskou péči. Z tehdejších zemských porodnic týden po narození dítěte přecházely do péče pěstounky. Ta musela splňovat určité požadavky, především být zdravá, mít dostatek mléka, být přiměřeně majetná a dávat i jisté mravní záruky dobré výchovy dítěte. Ve skutečnosti však šlo mnohdy o ženy chudé, které se o děti staraly za nízký obnos, který jim byl hrazen ústavem. (Matějček, aj. 1999, s. 27). V 19. století tak již docházelo k zamyšlení nad skutečnými důvody pěstounské

péče (Nožířová 2012, s. 30). Běžně totiž bylo známo, že děti od útlého dětství musely v náhradních rodinách pomáhat s množstvím povinností (Matějček, aj. 1999, s. 27). V té době byla současně velmi vysoká *kojenecká i dětská úmrtnost* (Nožířová 2012, s. 28).

Další vývoj pěstounské péče souvisel se zakládáním *nalezinců* (Nožířová 2012, s. 28). „*Historicky první nalezinec byl založen roku 787 v Miláně z podnětu tamního arcibiskupa a v jím zakoupeném domě.*“ (Gabriel, aj. 2008, s. 12). V Praze v 16. století vznikl první nalezinec „*Vlašský špitál*“ (Gabriel, aj. 2008, s. 13). Ten se stal v péči o děti bez domova na počátku 17. století velmi významným (Novotná 2010, s. 6). V pražském nalezinci bylo povinností lékařů hodnotit způsobilost pěstounky a následně kontrolovat její péči o dítě. Po dosažení věku dítěte šesti let pěstounce již nebyla vyplácena žádná výplata, děti proto bývaly často vráceny zpět do nalezince. Často také bývaly posílány do kláštera v Karlíně a odtud se některé vracely zpět do svých původních obcí. Tyto děti byly zpravidla nuceny žebrať a byly odkázány na milosrdenství lidí (Matoušek 1999, s. 28).

V době rozvoje kapitalismu se objevily názory, že *hromadná ústavní výchova* dětí není pro jejich výchovu a vývoj dobrá a naopak je povinností státu, aby se o tyto děti postaral a nahradil jim neexistující rodiče. Podstatným se tak stal *zemský zákon chudinský* pro Čechy ze dne 03.12.1868, který ukládal povinnost postarat se o tyto děti obcím (Nožířová 2012, s. 29). V roce 1902 Zemský výbor v Čechách pro děti a mládež zřídil sirotčí fond a následně vznikly Okresní komise pro péči o mládež, jejichž cílem bylo starat se o děti vyrůstající bez rodičů (Matoušek 1999, s. 28). Po roce 1918 v době vzniku Československa se Okresní komise pro péči o mládež změnili na Okresní péče o mládež. Již v roce 1931 bylo 24 okresních sirotčinců a stát zároveň obhospodařoval 60 dětských domovů. Lze říci, že tehdejší dětské domovy měly podobnou funkci jako dnešní dětské diagnostické ústavy (Matoušek 1999, s. 29). „*První republika přála rozvoji osvojení i péče pěstounské.*“ (Gabriel, aj. 2008, s. 16). Děti tak odcházely buď zpět do svých nebo do nových rodin, v rámci *adopce* či do *pěstounské péče*. V některých případech však děti přecházely i do jiných ústavů, do zařízení pro

„úchylnou mládež“. Zde se umiřovaly děti, které potřebovaly *specifickou péči* (Matoušek 1999, s. 29). Po válce bylo nezbytné řešit situaci poválečných dětí, zejména sirotků, a dětí v krizi. Pomoc zajišťovali jednak *dobrovolníci, sociální pracovníci*, ale především *pedagogové a lékaři*. (Nožířová 2012, s. 31).

Tehdejší pěstounská péče se dělila do čtyř skupin, tj. pěstounská péče „nalezenecká“, řízená a kontrolovaná, pěstounská péče v tzv. koloniích a dále na pěstounskou péči na základě soukromé dohody mezi rodiči dítěte a pěstouny. První možnost pěstounské péče byla v podstatě dočasnou péčí o dítě do jeho určitého věku. Druhá možnost byla péčí, kterou kontrolovaly a řídily úřady Okresní péče o mládež. S ohledem na vydání zákona o ochraně dětí v cizí péči a dětí nemanželských v roce 1921 se již jednalo o cílené vybírání pěstounů, kteří svým zázemím i morálkou dávali určitou záruku řádné výchovy svěřeného dítěte. Třetí možností pěstounské péče v tzv. koloniích bylo vyhledání vhodných rodin, které žili v jedné či v sousedních a nedalekých obcích (Matějček, aj. 1999, s. 29). Čtvrtou možností, která vydržela jako jediná až do 70. let minulého století, byla pěstounská péče na základě soukromé dohody mezi rodiči dítěte a pěstouny. Jednalo se proto o svěřením dítěte bez soudního jednání. Nejčastěji šlo o *pěstounskou péči zajišťovanou prarodiči dětí nebo dalšími příbuznými* (Matějček, aj. 1999, s. 30).

Výrazné změny v oblasti pěstounství nastaly po druhé světové válce, zejména po roce 1948 (Matějček, aj. 1999, s. 30). Nutností bylo řešit situaci mnoha dětí. Ze stran náhradních rodin byl větší zájem o dívky a o děti zdravé, bezproblémové, z dobrých rodin (Gabriel, aj. 2008, s. 19). V poválečné době došlo k přejmenování nalezinců na „ústavy péče o dítě“. Okresní komise péče o mládež i jejich Zemské ústředí byly zrušeny a zároveň došlo i ke zrušení všech dobročinných sdružení. Pěstounská péče byla v roce 1950 kromě příbuzenské pěstounské péče zrušena (Matějček, aj. 1999, s. 30). Upřednostňována byla kolektivní péče o děti (Nožířová 2012, s. 32). Osvojení a poručenství jako formu NRP upravoval Zákon o rodině č. 94/1963Sb., změny ve vztahu k PP nastaly později. Tomu přispěly odborné názory o tom, že vhodnějším způsobem zajištění

potřeb dítě je *péče individuální* (Novotná 2010, s. 7). Běžná PP byla znovu realizována v roce 1973 (Matějček, aj. 1999, s. 30). Tehdy vešel v platnost Zákon o pěstounské péči č. 50/1973 Sb., jenž pozbyl účinnosti ke dni 31.03.2000 (Nožířová 2012, s. 32). Tento zákon definoval požadavky na pěstouny a vztahy mezi nimi a dítětem. Výběr pro rodiny pro dané dítě se uskutečňoval tzv. *poradními sbory* při odboru sociálních věcí na krajských národních výborech. Do výboru byli zařazeni *sociální pracovníci* z oddělení péče o děti při okresních úřadech, *ředitelé dětských domovů* i *psychologové*, kteří odborně šetřili děti i žadatele. O pěstounské péči musel rozhodnout soud (Gabriel, aj. 2008, s. 22).

Po roce 1989 došlo k politickým i společenským změnám, které byly zásadními i v oblasti nezletilých dětí. Snížila se porodnost, zvýšil věk prvorodiček a vyvstaly tak otázky neplodnosti. Na druhou stranu s ohledem na vývoj a pokrok se snížila kojenecká úmrtnost a začal se klást větší důraz na potřeby i zájem dětí. V 90. letech opětovně začaly vznikat *neziskové organizace* a *sdružení*, postupně se rozrůstaly a svou pozornost zaměřovaly na nezletilé děti a jejich řádné zabezpečení (Nožířová 2012, s. 33). Právní systém též upravil legislativu dle aktuálních potřeb a stavu společnosti (Nožířová 2012, s. 35). Na Haagské konferenci v roce 1993 byla přijata Úmluva o ochraně dětí a spolupráci ohledně *mezinárodního osvojení*. U nás začala platit v roce 2000, v té době vešel v platnost i zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí (Gabriel, aj. 2008, s. 22). Na základě něj se realizovala SPOD i prostřednictvím mnoha neziskových organizací, zejména občanských sdružení apod. „*V sociálně-právní ochraně dětí převzaly po okresních úřadech úlohu stěžejního výkonného orgánu obecní úřady obcí s rozšířenou působností.*“ (Novotná 2010, s. 10). Aktuální legislativa i údaje k zákonu o SPOD jsou uvedeny v samostatných kapitolách.

3.2 Pěstounská péče očima aktuálních zákonů

Institut pěstounské péče, zejména jeho fungování, prošlo zásadní legislativní proměnou v souvislosti s novelou Zákona o SPOD z roku 2013 (Rozum a cit 2014). Na ni navazují i další legislativní dokumenty (viz kapitola „Legislativa NRP“). Pěstouni, kterým bylo dítě svěřeno do pěstounské péče, a pečují o dítě

dlouhodobě, jsou označovány za *osoby pečující*. Pěstouni na přechodnou dobu (pečují o dítě časově omezeně – viz kapitola „Formy náhradní rodinné péče“) jsou pojmenováni *osobami v evidenci*. Dle zákona je na obě tyto formy pěstounské péče v mnoha směrech nahlíženo podobně a většina ustanovení se jich týká společně (Zákon č. 359/1999Sb., §47a). Četnější formou pěstounství je dlouhodobá pěstounská péče zajišťovaná osobami pečujícími. Těmi se mohou stát i příbuzní dítěte (viz kapitola „Příbuzenská pěstounská péče“), kterým je dítě svěřeno do PP (Matoušek, aj. 2013, s. 467).

Pěstounem může být ten, kdo má bydliště na území ČR (bližší požadavky na pěstouny jsou uvedeny v kapitole „Zprostředkování PP“). Dítě lze svěřit do společné pěstounské péče pěstounům, kteří jsou manželé. Může však dojít i ke svěřeni dítěte do PP jen jednomu z manželů se souhlasem druhého. V případě, že žijí manželé ve společné domácnosti, podílí se oba na řádném zajištění a výchově dítěte. V případě rozvodu pěstounů stejně jako u rodičů dětí musí být nejprve vyřešena otázka budoucí výchovy nezletilého dítěte (Novotná 2014, s. 5). Dítě dle aktuální právní legislativy lze svěřit i do předpěstounské péče a nad jejím průběhem může soud stanovit dohled (Zákon č. 89/2012Sb., § 963).

Rodič, jehož dítě bylo svěřeno do pěstounské péče, má právo *žádat o zrušení* pěstounské péče a svěřeni dítěte zpět do své výchovy. Dále má *právo se s dítětem osobně a pravidelně stýkat, právo dostávat informace* o dítěti a též má práva i povinnosti vyplývající z RO kromě těch, které soud určil pěstounovi (Zákon č. 89/2012Sb., § 959–960). **Dítě** v PP má pěstounům pomáhat v jejich domácnosti dle svých schopností a možností, a pokud má vlastní příjem, přispívá i na úhradu společných potřeb (Zákon č. 89/2012Sb., § 968).

V případě neshody mezi pěstouny, rodičem dítěte či samotným dítětem, se může kdokoli z nich obrátit na soud, aby v dané záležitosti rozhodl. Může dojít také ke zrušení PP (Zákon č. 89/2012Sb., § 969). Nejdéle PP zanikne zletilostí dítěte či nabytím jeho plné svéprávnosti (Zákon č. 89/2012Sb., § 970).

Pěstoun nebo-li osoba pečující je dle zákona *povinen a oprávněn* o dítě osobně *pečovat, rozhodovat a zastupovat* dítě jen v běžných záležitostech, *vykonávat* přiměřené povinnosti a práva rodiče v rozsahu určeném soudem, *spravovat* jmění dítěte, *informovat* rodiče svěřeného dítěte o podstatných záležitostech nezletilého, *udržovat, rozvíjet a prohlubovat* sounáležitost dítěte s jeho rodiči i dalšími příbuznými či blízkými osobami, *umožnit* rodičům styk s dítětem, není-li soudem rozhodnuto jinak (Zákon č. 89/2012Sb., § 966–967).

Dále pěstoun má právo na *krátkodobou pomoc* ve formě zajištění faktické péče o dítě v situacích, kdy je sám nemocen, musí-li pečovat o blízkou osobu či došlo-li k jejímu úmrtí, při narození dítěte nebo potřebuje-li vyřídit své osobní záležitosti, zajištění *celodenní péče* o svěřené dítě po dobu 14 kalendářních dnů v daném roce, pakliže nezletilé dítě je starší dvou let (zajištění či zprostředkování péče o dítě je označováno za tzv. *respitní péči*), *zprostředkování psychologické, terapeutické* či jiné *odborné pomoci* nejméně jednou za 6 měsíců, *pomoc, zajištění asistence i místa pro realizaci styku* rodiče či jiných osob s dítětem, *zajištění či zprostředkování* bezplatné možnosti *zvyšovat si znalosti a dovednosti* týkající se péče a výchovy o dítě a má povinnost v počtu 24 hodin během 12 kalendářních měsíců plynoucích za sebou absolvovat toto vzdělávání (Zákon č. 359/1999Sb., §47a, odst. 2, písm. a–f).

Mezi další povinnosti pěstouna mj. patří dodržování individuálního plánu ochrany dítěte sestaveného OSPOD a **dohody o výkonu pěstounské péče**. Pěstouni jsou povinni *spolupracovat* s příslušným sociálním pracovníkem a umožnit monitorování, jakým způsobem je dohoda o výkonu PP uskutečňována, současně jak je o dítě postaráno a zda v PP prospívá (Zákon č. 359/1999Sb., §47a, odst. 2, písm. g–h).

Sepsat s pěstounem dohodu o výkonu PP je povinnost daná zákonem, její obsah odráží práva a povinnosti pěstouna. Dohoda o výkonu PP může být sjednána a sepsána mezi pěstounem a obecním úřadem obce s rozšířenou působností (dále jen „úřad“) podle místa trvalého pobytu pěstouna nebo s jiným

úřadem. Dohodu s pěstounem může také uzavřít krajský úřad nebo pověřená osoba. K uzavření takových dohod dává příslušný úřad písemný souhlas na základě předložení navrhované dohody (Zákon č. 359/1999Sb., §47b, odst. 1–4). Pověřenou osobu představují neziskové organizace, které v současnosti v PP velmi rozšířeně působí a poskytují pěstounům své služby (Matoušek, aj. 2013, s. 467).

Subjekt, s nímž pěstoun sepsal dohodu o výkonu PP, má následně také zákonné povinnosti plynoucí z uzavřené dohody, především umožnit realizaci práv pěstouna. Dále je mj. povinen sledovat naplňování dohody o výkonu PP, což v praxi dle zákona představuje být s pěstounem a dítětem svěřeným do PP v pravidelných osobních kontaktech alespoň jednou za dva měsíce (Zákon č. 359/1999Sb., §47b, odst. 5). Nemá-li příslušný úřad s pěstounem sám uzavřenou dohodu o výkonu PP, může být s ním i nezletilým dítětem v kontaktu minimálně jednou za šest měsíců (Zákon č. 359/1999Sb., §19, odst. 4). O fungování výkonu PP musí být zpracována písemná zpráva vyhotovená jednou za půl roku a předložena příslušnému úřadu ke kontrole a naplňování činnosti (Zákon č. 359/1999Sb., §47b, odst. 5). Na základě důležitých informací o dítěti a pěstounovi tak sociální pracovník (zaměstnanec příslušného úřadu) doplňuje, zpracovává a nastavuje *individuální plán ochrany dětí* (dále IPOD), který je povinen v případě ohrožených dětí vypracovávat a vyhodnocovat (Zákon č. 359/1999Sb., §10, písm. d). IPOD by tak měl odrážet současnou situaci dítěte a jeho pěstounské i biologické rodiny, jeho potřeby, úkoly a cíle včetně nastavené spolupráce, kterých je třeba v zájmu dítěte dosáhnout (Zákon č. 359/1999Sb., §10, písm.d).

Sociální pracovníci oddělení SPOD obcí s rozšířenou působností či neziskové organizace působící v oblasti NRP tzv. **doprovázejí pěstouny a jejich rodiny**. Cílem je pěstounské rodiny podpořit, pomoci jim v řešení mnoha náročných situací, umožnit zprostředkování další odborné pomoci a poskytnout včasné poradenství i vedení (Rozum a cit 2014). Pracovníci OSPOD podporují správné fungování rodin na základě zákonů i metodických doporučení MPSV ČR

a současně kontrolují výkon PP. Stát je tak zodpovědným za výkon PP a zároveň poskytuje pěstounům **pěstounské dávky** (Matoušek, aj. 2013, s. 467). Poskytováním pěstounských dávek stát v podstatě garantuje dostatečné finanční zajištění dítěte svěřeného do PP. Mezi dávky PP patří příspěvek při převzetí dítěte, příspěvek na úhradu potřeb dítěte, odměna pěstouna, příspěvek na zakoupení osobního motorového vozidla a příspěvek při ukončení pěstounské péče (MPSV 2013).

Na *příspěvek na úhradu potřeb dítěte* mají nárok všichni děti svěřené do PP. Jeho vyplácení je dlouhodobé, poskytuje se na zabezpečení a podporu potřeb dítěte až do jeho zletilosti či do konce jeho přípravy na budoucí povolání. Pobírali však dítě sirotčí důchod, dostává dítě jen výši rozdílu těchto částek. Výše příspěvku je závislá na věku a zdravotním stavu dítěte (MPSV 2013).

Odměna pěstouna představuje jeho příjem jako plat za odvedenou péči o dítě. U společné pěstounské péče manželů, má nárok na vyplácení této dávky jen jeden z manželů dle jejich dohody. Jedná-li se o prarodiče či praprarodiče dítěte, hovoří se o případech zvlášť hodného zřetele, který představují jejich majetkové i sociální poměry a k situaci se současně vyjadřuje OSPOD. Odměna náleží prarodičům a praprarodičům vždy, pečují-li celkově alespoň o tři děti, z nichž jedno je s ohledem na svůj zdravotní stav závislé na pomoci jiné fyzické osoby a to ve stupni II, III či IV, tzn. byl přiznán tzv. příspěvek na péči (MPSV 2013).

Výše *příspěvku při převzetí dítěte* je závislá na věku dítěte, jde o jednorázovou dávku vyplácenou tomu, kdo převzal dítě do PP. *Příspěvek na zakoupení motorového vozidla* je vázaný na počet dětí svěřených v PP, k vzniku nároku je třeba alespoň tři děti v PP. Z příspěvku lze zakoupit vozidlo nové či ojeté. Příspěvek je poskytován maximálně do výše 70% pořizovací ceny automobilu, při čemž maximum činí 100000,-Kč. *Příspěvek při ukončení PP* se vyplácí jednorázově ve výši 25000,-Kč a to dítěti, které bylo svěřené v PP (MPSV 2013).

K dětem v PP mají rodiče stále **vyživovací povinnost**, ta však v případě poskytování příspěvku na úhradu potřeb dítěte přechází na stát (Novotná 2014, s. 4). Proto po svěřeni dítěte do PP probíhá u soudu samostatné řízení na návrh příslušné krajské pobočky Úřadu Práce (tj. pobočka, která vyplácí příspěvek na úhradu potřeb dítěte), kde je o výši výživného rodičů na dítě rozhodnuto (Zákon č. 359/1999Sb., §19, odst. 2). Výši výživného rodičům stanoví soud s ohledem na jejich možnosti, schopnosti i majetkové poměry (Zákon č. 89/2012Sb., § 961, odst.1). Rodiče poté mají povinnost stanovené výživné zasílat přímo úřadu práce, jenž je příslušný k vyplacení dávek PP. Pakliže je výživné vyšší než příspěvek na úhradu potřeb dítěte, je rozdíl výše vyplácen pěstounovi na další zabezpečení a potřeby dítěte (Novotná 2014, s. 4).

Zákon upravuje také způsob **zprostředkování PP** a klade požadavky na toho, kdo může pěstounem být. „*PP je službou dítěti a rodině.*“ (Matoušek, aj. 2013, s. 467). Existuje však také tzv. **nezprostředkovaná PP** (řešeno v samostatné kapitole „Příbuzenská pěstounská péče“), která se týká svěřování dětí do pěstounské péče příbuzným (Bubleová, aj. 2011, s. 74).

3.3 Zprostředkování pěstounské péče

Zprostředkování PP je *procesem*, který má své náležitosti dané zákonem a předepsané postupy (Nožířová 2012, s. 38). Všemmu předchází úvahy o NRP, které úzce souvisejí s vlastní motivací žadatelů, tedy těch, kteří se rozhodli pro tuto formu péče o dítě. Motivace a rozhodnutí mohou být různá (Nožířová 2012, s. 38–42). Při PP by však měli mít žadatelé vždy na paměti, že jde o dlouhodobou péči o dítě (Zezulová 2012, s. 18). Zprostředkování PP se uskutečňuje u osob, které nejsou s dítětem žádným způsobem příbuzní, ani osobami blízkými (Bubleová, aj. 2011, s. 73).

Pojmem zprostředkování PP se dle zákona rozumí *vyhledávání dětí* potřebující zajištění náhradní rodiny v podobě PP, ale také *vyhledávání vhodných fyzických osob*, které se mohou stát pěstouny dítěte. Zprostředkování obsahuje také **odbornou přípravu** těchto osob za účelem přijetí dítěte

a ve výběru určitých osob vhodných k tomu, aby se stali pěstounem konkrétního dítěte (Zákon č. 359/1999Sb., §19a, písm. a–d). Jde o zodpovědné a složité posuzování zájemců o PP, které je náročné jak časově, tak svým procesem (Novotná 2011, s. 7).

Zprostředkování lze rozdělit do tří částí – první je posouzení nezletilého dítěte, zjištění jeho potřeb, právní situace a vhodnosti umístění do dané formy NRP, druhá je vlastní posouzení žadatelů o PP. Třetí fází je tzv. „spárování“ žadatelů o PP s konkrétním dítětem tak, aby mohlo dojít jednak k uspokojení přání a motivace žadatelů a jednak k uspokojení a zajištění potřeb dítěte. Hlavním cílem zprostředkování PP je tedy vlastní posouzení žadatelů a nalezení takového dítěte, aby jejich společné soužití mělo předpoklad harmonického a spokojeného společného života, ve snaze vyvarovat se pochybení, neúspěchu a zklamání u obou zúčastněných stran (Novotná 2011, s. 7).

Od vlastních úvah a rozhodnutí žadatelů následují reálné jednotlivé kroky, které představují samotné podání žádosti včetně dodržení důležitých zákonných náležitostí (viz níže) a zahájení procesu zprostředkování. To v sobě dále obsahuje absolvování odborné přípravy žadatelů, jejich psychologické posouzení, včetně posouzení jejich zdravotního stavu a posléze i zařazení do evidence na základě celkového zhodnocení (Nožířová 2012, s. 42–68). Mezi fáze zprostředkování patří poté vyhledávání vhodných žadatelů pro dítě (vždy pro dítě, nikdy opačně), u nichž lze PP uskutečnit (Nožířová 2012, s. 62–63).

Prvotní informace žadatelům poskytují sociální pracovníce OSPOD zabývající se agendou NRP, kteří úzce spolupracují s příslušným krajským úřadem, jenž je zároveň pověřen jejich metodickým vedením. Obecní úřad obce s rozšířenou působností je místem *podání žádosti žadatelů* o NRP. Žádost a její přílohy jsou pevně stanovené formuláře (Gabriel, aj. 2008, s. 75). Mezi komplety materiálů o žadatelích označovanou *spisová dokumentace* patří i podrobná *zpráva sociálních pracovníků* vypracovaná na základě sociálního šetření v rodině (Gabriel, aj. 2008, s. 77). Zjišťování důležitých údajů

k posuzování žadatelů prostřednictvím orgánu SPO se uskutečňuje na základě zákona (Zákon č. 359/1999Sb., §21, odst. 5, písm. h). Jde o komplexní zprávu o sociálních poměrech žadatelů. Tato zpráva následně slouží pro psychologa krajského úřadu a je velmi podstatná, neboť v sobě zahrnuje podrobnou *anamnézu žadatelů*. Ve zprávě se tak objevují podstatné údaje o žadatelích z jejich dosavadního života včetně jejich zážitků z dětství, přání, zájmů, vzdělání, informace o rodině, příbuzných, závažných chorobách i informace o jejich současném životě (Gabriel, aj. 2008, s. 77–78). *Povinností žadatelů* je spolupracovat se všemi příslušnými orgány a dokladovat k žádosti všechny potřebné náležitosti zákonem přesně předepsané (Nožířová 2012, s. 43).

Mezi doložené písemné náležitosti ze strany žadatelů dle zákona patří: vyplněná *žádost* z MPSV s osobními údaji, *doklad o státním občanství* či povolení k trvalému pobytu, *opis* z evidence *Rejstříku trestů*, *zprávy o zdravotním stavu*, *údaje o ekonomických a sociálních poměrech* (potvrzení příjmů od zaměstnavatelů, potvrzení o bezdlužnosti) a dále *udělení písemných souhlasů* ke zjišťování dalších potřebných údajů i ověření, zda v mezidobí nedošlo k podstatným změnám a souhlasu k účasti na odborné přípravě žadatelů (Zákon č. 359/1999Sb., §21, odst. 5). Kopie všech písemností a obsáhlá zpráva OSPOD jsou postoupeny na příslušný krajský úřad, při čemž jmenovaná zpráva v sobě obsahuje i závěrečné doporučení (Zákon č. 359/1999Sb., §21, odst. 5, písm. j), odst. 6). Součástí dokumentace jsou též vhodně zvolené *fotografie žadatelů* (Gabriel, aj. 2008, s. 75–76). Jednotlivými žádostmi se poté zaobírají krajské úřady, které dle zákona o SPOD realizují nejprve přípravu všech žadatelů a teprve poté následuje jejich odborné posouzení (Gabriel, aj. 2008, s. 80).

Odborná příprava žadatelů o PP je zajišťována krajskými úřady. Ty mají mj. povinnost do přípravy zařadit i děti, které žijí se žadateli ve společné domácnosti s ohledem na jejich věk a rozumovou vyspělost. Povinností je také poskytovat poradenskou pomoc, především v oblasti výchovy u svěřených dětí. Osoby vhodné stát se pěstouny mají podle zákona povinnost absolvovat 48hodin přípravu (Zákon č. 359/1999Sb., §11, odst. 2, písm. a–c). Příprava žadatelů není ve všech

krajích shodná (Gabriel, aj. 2008, s. 83). Měla by však obsahovat část teoretickou a část praktickou (Gabriel, aj. 2008, s. 82). *Cílem přípravy* dle metodického doporučení z MPSV je vybavení žadatelů dostatečně odbornými informacemi o NRP, aby byli schopni si vytvořit jasnější obraz jejich rodiny, jaká bude a jak bude fungovat po přijetí dítěte. Zároveň má příprava sloužit k podrobnému seznámení s žadatelem, ke zjištění jejich motivace, výchovných i osobnostních předpokladů, prověřování jejich chování a ověření jejich dosavadního způsobu života (Gabriel, aj. 2008, s. 80). Za tím účelem je využíváno různých interaktivních bloků, přednášek, probíhá skupinová práce, aplikují se zážitkové prvky, často se realizují i vícedenní (víkendové) setkání, navozují se různé situace k řešení, k přemýšlení, mnohdy dochází i k určitým pochybnostem, ukazují se i partnerské rozdíly, probíhá reflexe i konfrontace apod. Posléze dochází k závěrečnému hodnocení a poskytnutí zpětné vazby ze setkání s pěstouny (Gabriel, aj. 2008, s. 81–83).

Konkrétními tématy dle doporučení MPSV se stávají specifika péče, výchovy a potřeb ohledně dětí umístěných do NRP (jaké děti jsou umísťované do PP – viz samostatná kapitola), otázky zátěže těchto dětí z biologické rodiny, témata z vývojové psychologie, otázky identity dětí a jejich kontakt s původní rodinou a jejími členy, dopad předchozího života dětí na jejich psychiku i chování, proces zprostředkování NRP, soudní řízení o svěřením dítěte do PP i další možná řízení. Podstatnými bývá i řešení náročných krizových situací či problematika vlastních dětí v rodině. Nezbytné je též zvládnutí role náhradního rodiče a dělení jednotlivých rodičovských kompetencí (Gabriel, aj. 2008, s. 80–81). Velmi důležité je důkladné seznámení s právy a povinnostmi, které pěstouni dle zákona mají. Stejně tak je třeba podtrhnout i práva a povinnosti rodičů a dětí, mezi které např. patří právo na jejich kontakt a podávání informací. Tyto skutečnosti v praxi bývají často problematické. Na pěstouny je tak kladena potřeba jejich větší odbornosti, zodpovědnosti a profesionality (Novotná 2011, s. 10). „*Zorganizování přípravného kurzu je poměrně organizačně složité. Náklady spojené s přípravami jsou nemalé...*“ (Nožičková 2012, s. 23).

Psychologické posouzení žadatelů je nepostradatelné a v převážné většině ho provádějí psychologové, kteří jsou zaměstnanci krajských úřadů. Zdravotní stav žadatelů je posuzován posudkovým lékařem krajského kraje, neboť cílem je pro dítě získat kvalitní, stabilní, dlouhodobou a perspektivní rodinu. Zařazení do evidence žadatelů o PP se řídí správním řádem, v závěru celého procesu je proto vydáno rozhodnutí o vřazení či nevřazení do evidence osob vhodných stát se pěstouny (Nožířová 2012, s. 24).

Správným a zodpovědným výběrem mezi vřazenými žadateli o PP pro konkrétní dítě se nezabývá jen jediný člověk, nýbrž tzv. *poradní sbor*. Ten se skládá minimálně z pěti členů, jde tedy o *výběr kolektivní* (Gabriel, aj. 2008, s. 88–89). Členové poradního sboru jsou odborníky v oblasti SPOD, zpravidla z oboru psychologie, pediatrie, pedagogiky, dále jde o zástupce krajského úřadu, obce (většinou zaměstnanci pracující na úseku NRP), i poskytovatelů sociálních služeb, škol a školských zařízení či orgánů policie a státních zastupitelství (Zákon č. 359/1999Sb., §38a, odst. 3). „...*jeho úkolem je doporučit pro určité dítě vedené v evidenci krajského úřadu vhodné žadatele.*“ (Bubleová, aj. 2011, s. 81).

Dítě je ze zákona chráněno, i jeho zájmy. „*Významnou úlohu v systému náhradní rodinné péče má sociální práce vykonávaná sociálními pracovníky, kteří jsou zaměstnanci orgánů sociálně-právní ochrany dětí.*“ (Motejl, aj. 2007, s. 83). Jejich úkolem mj. je dbát na nejlepší zájem dítěte, jenž by měl být patrný ve všech učiněných krocích (Motejl, aj. 2007, s. 83). Orgán SPOD bývá proto soudem ustanoven jako *opatrovník dítěte* v případech střetu zájmu zákonných zástupců a dítěte nebo mezi dětmi týchž rodičů navzájem, či v případě majetkových zájmů dítěte, rozhodování o RO, v řízení o osvojení nebo tehdy, je-li to v zájmu dítěte z jiných důvodů třeba, při čemž rozsah práv a povinností je dán účelem a vymezením soudu. Sociální pracovníci mají právo dle Zákona č. 359/1999Sb., §52, odst. 1–2) navštěvovat dítě a rodinu, ve které žije, zjišťovat potřebné údaje k ověření zajištění dítěte, např. zjištění, v jakých podmínkách dítě žije, jaké má chování. Též mají právo pořizovat obrazové i zvukové záznamy dítěte a prostředí, kde se dítě zdržuje, s ohledem na jeho zájem a pro účely SPO (Bubleová, aj. 2011,

s. 62). Role sociálního pracovníka SPOD je tak nepostradatelná při hledání a zkoumání všech variant zajištění péče o dítě a zjišťování možných eventualit, jež by vedly k obnovení narušených funkcí rodiny a díky kterým by dítě mohlo zůstat ve své rodině i nadále (Motejl, aj. 2007, s. 83). Povinností sociálního pracovníka SPOD je dle zákona mj. podávání zpráv soudu o aktuální situaci dítěte a jeho rodiny, o vhodnosti žadatelů o PP a současně doporučuje vhodné návrhy s ohledem na další budoucnost a zajištění dítěte (Vyskočil 2014, s. 10). Mezi další povinnosti patří i poskytování pomoci osobám, které převzali dítě do své péče, v otázkách řešení problémů souvisejících s výchovou a zabezpečením dítěte včetně pomoci při podávání příslušných návrhů (Zákon č. 359/1999Sb., §16a, odst. 2). Při čemž platí, že *zprostředkování pěstounské péče se neprovádí*, pokud návrh na svěřeni dítěte do PP podala fyzická osoba, která je dítěti příbuzná či blízká nebo jeho rodině (Zákon č. 359/1999Sb., §20, odst. 3, písm. b).

3.4 Děti svěřované do pěstounské péče

Do PP bývají velmi často svěřované děti, které mají za sebou skutečně těžká životní období. Především jde o děti nechtěné, nemilované, osiřelé, zanedbávané po stránce tělesné i duševní, děti citově nedosycené, fyzicky či psychicky týrané, zneužívané, děti s těžkými zdravotními problémy či s různými onemocněními (způsobené často nezodpovědným chováním matek – alkohol, kouření, návykové látky) i děti s poruchami chování (Novotná 2011, s. 11). Mnohdy jde dále o děti starší, méně nadané mající snížené IQ, děti různých etnik a též početné sourozenecké skupiny. V neposlední řadě jsou to většinou děti, jejichž právní situace neumožňuje soudní rozhodnutí o jejich osvojení, tzn. děti nejsou tzv. právně volné (rodiče nedali souhlas s osvojením, ani soud neurčil, že není třeba souhlasu rodičů k osvojení dítěte). Jedná se v podstatě o děti, u kterých nelze realizovat osvojení z důvodu jejich věku, zdravotního stavu či z jiných podstatných skutečností a které současně nemohou setrvat ve své vlastní rodině (Gabriel, aj. 2008, s. 8–10). Lze říci, že do pěstounské péče jsou umisťovány děti, které pocházejí ze sociálně slabých a problematických rodin. To jsou také důvody, proč tyto děti pobývají dlouhodobě v dětských domovech, neboť jejich umístění

do náhradních rodin je nesnadné (Gabriel, aj. 2008, s. 8–10). Raná zkušenost dítěte s péčí o něj je přitom velice významná a důležitá pro jeho další sociální a emoční vývoj. Pokud dítěti hned v počátcích jeho života chybí vlídná a bezpečná náruč, objetí, rodičovská odpovědnost a pozitivní přijetí, stávají se tyto skutečnosti důsledkem narušení jeho zdravého vývoje (Ptáček, aj. 2011, s. 1). „*Děti, jejichž prostředí je nepřátelské a postrádá pečující prvky, nakonec myslí naprosto odlišným mozkiem.*“ (Cairns 2013, s. 59). Není zároveň pochyb o tom, že všechny tyto děti potřebují *odbornou pomoc a péči* (Novotná 2011, s. 11).

Děti bez potřebné péče a lásky, tedy bez opravdové rodiny, se hůře orientují v emocích a bývají ve vývoji opožděny oproti dětem vyrůstajícím ve svých biologických rodinách. Pobyt dětí v NRP má vliv na jejich psychický vývoj, zejména na kognitivní vývoj i socio-emoční vývoj. (Ptáček, aj. 2011, s. 1–3). „*Kognitivní vývoj u dětí v náhradní rodinné péči je dále ovlivněn i osobnostmi náhradních rodičů, motivací a jejich postoji.*“ (Ptáček, aj. 2011, s. 2).

U dětí v NRP se velmi výrazně projevuje i četnost jejich psychiatrických a vývojových poruch. Zejména se jedná o *poruchy pozornosti*, často o tzv. ADHD (porucha pozornosti s poruchou hyperaktivity – dědičný neurovývojový syndrom, narušení fungování mozku především v oblastech udržení pozornosti a sebeovládání, objevuje se výrazná vzrušivost na běžné podněty), *poruchy chování* (lhaní, krádeže, útoky, záškoláctví, kriminalita, šikana aj.), *úzkostné poruchy* (sklon k prožitkům napětí a obav, úzkost je pocit intenzivní stísněnosti), *deprese* (porucha emočního prožívání – chorobný smutek, ztráta energie, zájmů, pesimismus), *citová deprivace* (nedostatečné uspokojování potřeb, u dětí z nefunkčních rodin či u dětí umístěných v ústavní výchově se mluví o strádání citovém, chybění pevné vazby s pečujícím člověkem, deprivace se projevuje i v následné generaci těchto dětí) či vznik *posttraumatických stresových poruch* (reakce na zátěž, duševní porucha vzniklá po náhlých často život ohrožujících událostech) apod. (Ptáček, aj. 2011, s. 1–2). Objevuje se tzv. traumatická stresová reakce, přičemž důsledkem tak velikého stresu mnohdy jsou psychické problémy (Cairns 2013, s. 108). „*Uvádí se, že u dětí v náhradní péči je výskyt*

psychiatrických diagnóz šestnáctkrát častější než u normální populace, osmkrát častěji užívají psychotropní medikaci a využívají psychiatrických služeb.“ (Ptáček, aj. 2011, s. 2). Často se u těchto dětí také vyskytují různé závislosti na návykových látkách (alkohol, kouření, drogy) apod. (Ptáček, aj. 2011, s. 1–2).

Tyto děti mají také velký problém obstát ve svém vlastním životě. Často mívají problémy v oblastech partnerství, rodiny, vztahů, potýkají se s nízkou mírou vzdělání, nezaměstnaností a mnohdy končí jako bezdomovci (Ptáček, aj. 2011, s. 3). Zátěž z biologické rodiny tak působí i na jejich sociální nepřizpůsobivost. Dosavadní životní historie má přímý dopad též na jejich psychiku i prožívání, zvláště závažnou se objevuje problematika *psychické deprivace*, specifika týraných a zneužívaných dětí (Gabriel, aj. 2008, s. 80–81).

Nelehkou výchovu takových dětí dokazují i důvody jejich navrácení z NRP. Mezi tyto důvody jsou řazeny *geny* dítěte a jeho předků, které mají vliv na jeho osobnost, dále *zdravotní stav*, zejména *psychický a tělesný vývoj, věk a pohlaví* dítěte, jeho *etnická příslušnost, výchovně-vzdělávací schopnosti*, s nimiž souvisí i *problémové chování* (lhaní, krádeže, delikvence, zneužívání drog či agresivita) a *intelektové schopnosti* (poruchy učení), dále pak *vlivy prostředí* (životní zkušenosti dítěte v nevhodném prostředí, traumata, psychická deprivace aj.) a též *biologická rodina* dítěte (kontakt s rodiči, sourozenci či dalšími příbuznými, jejich vliv na dítě a zásahy do výchovy) či údaje z jeho *anamnézy* (povinnost informovat dítě o skutečné biologické rodině – právo dítěte dostat pravdivé informace) aj. (Kovalčíková 2010, s. 17–19). Při zrušení PP je třeba řešit další budoucnost dítěte. A vzhledem k tomu, že umístění dítěte do NRP bývá zpravidla poslední vhodnou možností, nezbyvá často než dítě umístit do ústavního zařízení. Podle prováděného *průzkumu* došlo k předčasnému ukončení PP procentuálně nejvíce z důvodu nezvládnutí péče o dítě, absence citové vazby, nepřijetí dítěte členy náhradní rodiny či sociálně-patologické chování dítěte (Kovalčíková 2010, s. 15).

„*Pěstounská péče není určena pro neproblémové děti*“ (Gabriel, aj. 2008, s. 133). Náročnost a složitost PP podtrhuje tento fakt, což v praxi mnohdy dokladují

i *kasuistiky dětí* v PP (viz empirická část). Pokroky u těchto dětí se dostávají, i když jsou mírné a postupné (Gabriel, aj. 2008, s. 133). Ten, kdo pečuje o takové dítě, měl by být vlným a chápaným vychovatelem, který bude respektovat *potřeby dítěte*. Mnohdy může jít i o maličkosti, např. dítě se zkušeností, kdy bývalo neustále samotné, by nemělo být posláno do vedlejší místnosti, aby si tam chvíli hrálo samo, neboť tím dojde pouze k jeho posílení pocitu izolovanosti. „*Izolace brání tomu, aby se obvody v mozku dítěte mohly plně rozvíjet, což vede k oslabení schopnosti dítěte soustředit se, ovládat své emoce, myslet logicky a zpracovávat sociální podněty.*“ (Purvis, aj. 2013, s. 35–36). Velmi důležitý je také např. oční kontakt s dítětem a význam společné hry, aby mohlo snáze a lépe docházet k *tvorbě vazby* mezi dítětem a náhradním rodičem, a nikoli k prohlubování problematického chování dítěte (Purvis, aj. 2013, s. 24–26). „*Děti bez vazeb mohou krást, lhát o zcela zjevných věcech, chovat se agresivně a mít mylné představy o přátelství.*“ (Purvis, aj. 2013, s. 37). Bude-li rovnováha mezi milující výchovou a stanovenými pravidly, může se dítě naopak cítit bezpečně, uvolněně, může začít důvěřovat lidem kolem sebe a začít se také jinak chovat (Purvis, aj. 2013, s. 26–27). Budování důvěry, rozvoj smyslů, získávání vzorů, možnost utváření a navázání vazby jsou velmi důležité k *osvojování sociálních dovedností, schopnosti učit se* a ke správnému *utváření osobnosti dítěte*. Pokud toto dítě nemá od samého počátku svého života a je zanedbáváno, dochází k narušení a nesprávnému vývoji jeho mozku a mozkových drah (Purvis, aj. 2013, s. 35). To všechno jsou důvody k rozvoji a podpoře pěstounské péče (Purvis, aj. 2013, s. 36).

4 Příbuzenská pěstounská péče

V případě naléhavých a závažných situací ohledně dítěte, kdy rodiče nezajišťují či nejsou schopni zajistit jeho řádnou a dostatečnou péči, při rozhodování o svěřeni dítěte do péče jiné osoby, při rozhodování o nařízení ústavní výchovy či před zprostředkovanou PP, mají ze zákona **přednost příbuzní dítěte** či jiné blízké osoby (Zákon č. 359/1999Sb., §15, Zákon č. 89/2012Sb., § 954, odst. 2, §971, odst. 1, Zákon č. 359/1999Sb., §20, odst. 3, písm. b). Tato možnost je přirozená již z historického hlediska. Pokud si člověk sám není schopen pomoci, měla by mu být oporou jeho rodina, příbuzní včetně širší rodiny a teprve poté by měla přijít na řadu pomoc ze strany obce či státu (Nožířová 2012, s. 36). Zákon nejen proto umožňuje svěřeni dítěte do tzv. **příbuzenské pěstounské péče**, což je náhradní výchova zajišťovaná příbuznými dítěte (Zákon č. 89/2012Sb., § 962, odst. 2). Podpora příbuzných ze strany státu má za cíl prohlubování vztahů a vazeb mezi rodinou dítěte a jeho širší rodinou, což je přirozené a důležité pro správný vývoj dítěte (Šínová, aj. 2013, s. 261).

Pro příbuzenskou PP platí stejná zákonná ustanovení jako pro *klasickou pěstounskou péči* (žargon sociálních pracovníků aj.), za níž je považováno svěřeni dítěte do PP cizím osobám, tedy nepříbuzným (Gabriel, aj. 2008, s. 48). Tato klasická PP se uskutečňuje na základě procesu zprostředkování (viz samostatná kapitola). Naopak u příbuzenské PP, která je *specifickou formou NRP*, se zprostředkování nerealizuje (Nožířová 2012, s. 17). Příbuzní však, stejně jako jakýkoli jiný pěstoun, musí dávat záruku řádné výchovy a péče o dítě, mít bydliště na území České republiky a zároveň musí se svěřeni dítěte do PP souhlasit (Zákon č. 89/2012Sb., §962, odst. 1). Příbuzenská PP se krom samotné podstaty příbuzenství od klasické PP v určitých svých specifikách liší, zejména jde-li o potřeby pěstounů (Nadační fond J&T 2014).

„Příbuzným náhradním rodičem může být prarodič, teta a strýc, sourozenec, někdy i vzdálenější příbuzný.“ (Uhlířová, et al. 2010). Mezi příbuzné v linii přímé jsou řazeny i praprarodiče dítěte (Zákon č. 89/2012Sb., §22, odst. 1).

V praxi pak jednoznačně převažuje příbuzenská PP uskutečňovaná prarodiči, jde až o 51% ze všech pěstounských rodin (Šínová, aj. 2013, s. 267). Prarodiče často „nastupují“ jako první na pomoc rodičům s péčí o jejich děti, mají zkušenosti i zodpovědnost. „*Mívají i větší porozumění pro potřeby dětí a zpravidla nejochotněji s dítětem pomáhají.*“ (Matějček 1994, s. 22). Na prarodiče je tak však kladen nelehký úkol. „*Jedná se o velmi náročné životní situace, kdy prarodiče suplují zároveň i roli rodičů.*“ (Nožířová 2012, s. 17).

Situace, ve kterých se příbuzní i dítě ocitá a rozhoduje se, bývá zpravidla velmi náhlá a krizová, někdy se dokonce přistupuje k podání návrhu na vydání předběžného opatření, tj. kdy bývá ohrožen život a zdraví dítěte. Srovnat se tak se situací není pro obě strany vůbec snadné (Nadační fond J&T 2014). Mezi časté důvody svěřením dítěte do příbuzenské PP patří náhlá úmrtí rodiče (osiření) či tragické nehody, které znemožní rodičům či rodiči starat se o své dítě. Proto v situacích, kdy nemá dítě žádného zákonného zástupce, tzn. kdy rodič dítěte není, či nemůže vzhledem ke svému zdravotnímu stavu vykonávat RO, nebo byl-li zbaven RO, je třeba rozhodnout o *poručníkovi*, který by plně zabezpečil potřeby i právní skutečnosti ohledně dítěte (poručník osobně pečující o dítě – viz kapitola „Formy NRP“), a který na základě osobní péče o dítě má postavení včetně všech práv a povinností jako *pěstoun*. Důvody ke svěřením dítěte do příbuzenské PP mohou být však také dlouhodobě vleklými, kdy jde zpravidla o špatnou a nedostatečnou péči ze strany rodičů. V takových případech sociální pracovníci OSPOS postupně mapují další možnosti řešení situace dítěte a následně oslovují příbuzné osoby dítěte (Uhlířová, et al. 2010).

Svěření dítěte do příbuzenské PP má spoustu výhod, které se v klasické PP neobjevují. Nespornou výhodou bývá skutečnost, že se příbuzní s dítětem většinou *znají*, mnohdy mají již mezi sebou navázány pozitivní *vztahy* a vytvořeny citové *vazby*. Také *prostředí* příbuzného pěstouna bývá dítěti známé, neboť se většinou běžně navštěvovali. Pokud se dítě nemusí stěhovat do jiného města či kraje, zůstávají mu v příbuzenské PP zachovány i *kontakty* s kamarády, spolužáky, dalšími příbuznými a často je i ponecháno stejné *školské zařízení*,

kteřé je dítě zvyklé navštevovat. Velice důležitá je také *identita* dítěte, která je přirozenou součástí příbuzenská PP, neboť dítě ví, odkud pochází, je stále součástí vlastní rodiny, má k dispozici běžné rodinné fotografie, často i společné *zážitky a vzpomínky* (Nadační fond J&T 2014). Možnost identifikovat se se svou rodinou a svým původem je velmi důležitá a jak se stále častěji ukazuje, i zásadní pro správný vývoj dítěte. Potřebou je tak znát své *kořeny, rodinné hodnoty i rituály*, které se předávají z generace na generaci a být jejich součástí. „*Děti se potřebují identifikovat alespoň s obrazem svých biologických rodičů, když už s nimi nemohou vyrůstat.*“ (Uhlířová, et al. 2010). V mnoha případech, kdy je pěstoun zároveň příbuzným dítěte, se sám zná či znal s rodičem dítěte. To dává určitý předpoklad toho, že může být vztah dítěte s vlastním rodičem zachován a že snáze dojde k jejich kontaktu, popř. i návratu do péče. Tato oblast je však také zařazena do problematiky příbuzenské PP, neboť právě vztahy a vlastní prožitky mohou být mnohdy na obtíž a důvodem zabraňování vzájemného kontaktu dítěte s rodičem (více kapitola „Problematika příbuzenské PP“), což praxe v nejednom případě dokazuje (Uhlířová, et al. 2010). Obecně však bývá příbuzenská PP stabilnější a dlouhotrvající, neboť příbuzní z vlastní podstaty příbuzenství bývají odhodláni dovést dítě do plnoletosti a k jeho samostatnosti. Mnohdy je k tomu vede také i určitá *povinnost* postarat se o nezletilé dítě, např. selhal-li jejich vlastní syn či dcera ve výchově nebo došlo k jejich úmrtí, či se z jiných důvodů nemohou starat o své vlastní děti. Lze říci, že svěřením dítěte do příbuzenské PP mu stále zůstává jeho *rodina* (Uhlířová, et al. 2010).

Ať už je pěstounem kdokoli, cizí PP či prarodič, teta, strýc či jiná blízká osoba, je vychovávání dítěte, kterého rodiče opustili nebo se o něj nestarají anebo o něj nemohou pečovat, vždy velmi náročné. „*Nestačí jen touha pomoci nějakému opuštěnému dítěti, protože výkon pěstounské péče je vysoce odborná činnost.*“ (Novotná 2011, s. 9).

4.1 Nezprostředkovaná PP

Příbuzenská PP je též označována za PP *nezprostředkovanou*, tedy pěstouni **příbuzní** dítěti **neprocházejí odbornou přípravou** zajišťovanou příslušným

krajským úřadem. Tyto případy jsou v praxi dosti časté (Nožířová 2012, s. 17). Situace dítěte v rámci podaného návrhu příbuzných na svěření nezletilého do PP je posuzována vždy *individuálně*, pozornost je věnována zejména *schopností příbuzného pečovat* o dítě vychovávat jej. Současně se posuzují vzájemné vazby a vztahy mezi příbuzným a dítětem, zjišťuje se motivace příbuzných a budoucí pěstouni musí dokladovat potřebné písemnosti osvědčující jejich zdravotní stav, ekonomickou a sociální situaci, resp. poměry i svou bezúhonnost. V rámci rozhodovacího procesu se také posuzuje *schopnost rodiče platit výživné*. K poměrům, v jakých žijí příbuzní dítěte včetně celkového posouzení vhodnosti, se soudu v podobě *písemných zpráv* také vyjadřují sociální pracovníce příslušné k řešení SPOD na obcích s rozšířenou působností (Nadační fond J&T 2014). Velmi podobné nároky na budoucí pěstouny při svěřování dětí do výchovy příbuzným mají i v jiných zemích. Důraz je kladen na osobnost příbuzného, na jeho morální status včetně prokazování bezúhonnosti a kladného vztahu k dítěti. I v zahraničí se uskutečňuje nezbytná spolupráce členů rodiny či příbuzných dítěte se sociálními pracovníci (Child Welfare Information on Gateway 2013). Podobnosti se objevují i při posuzování kvality výchovných předpokladů u rodičů, kdy dochází k jejich rozchodu či rozvodu a je třeba upravit poměry ve vztahu k dítěti a výkonu RO. Mezi taková posuzovaná kritéria mimo již uvedených patří posouzení respektu k právu dítěte stýkat se s druhým rodičem, posouzení vzoru pro dítě v otázkách sociální, sexuální role a identity, úroveň vzdělání a inteligence rodiče, šíře rodinného zázemí, kontinuita prostředí pro dítě a socioekonomický status rodiče (Bakalář, aj. 2006, s. 17–25).

Při svěřování nezletilého do péče příbuznému se zjišťují u dětí podobné údaje jako u budoucích pěstounů. Především je posuzován jejich *zdravotní stav* včetně psychického, dosavadní způsoby *chování a projevy* dítěte, jeho *potřeby* a současně je podstatné i zjišťování *názoru a přání* samotného dítěte (Nadační fond J&T 2014). Je proto třeba pečlivě uvážit všechny možnosti a zhodnotit faktory souhrnně, neboť volba další životní etapy dítěte je velmi zásadní a to i s ohledem na skutečnosti, které již děti ve své životě zažily. „*Nejvýznamnější,*

rozhodující a nezastupitelný faktor pro nápravu psychické deprivace je kvalita náhradní péče, a v tomto smyslu zejména kvalita náhradní rodinné péče.“ (Ptáček, aj. 2011, s. 3).

V celém procesu ohledně svěřování dítěte do příbuzenské PP má OSPOD nezastupitelnou úlohu. *„Řídí a koordinuje veškerou podporu a pomoc dítěti, jeho rodině i pečujícím příbuzným.*“ (Nadační fond J&T 2014). Zároveň zajišťuje, zjišťuje, posuzuje, vyhodnocuje, zpracovává, plánuje, ověřuje, prošetřuje, mapuje, podporuje, ale i kontroluje a to všechny nezbytné skutečnosti, informace a údaje. Jeho podstatou je také zastupování dítěte a hájení jeho práv (Nadační fond J&T 2014). V každém případě a dle zákona musí být svěření dítěte do příbuzenské péče v jeho zájmu (Bubleová, aj. 2011, s. 74).

4.2 Problémy v příbuzenské pěstounské péči

„Přijetí dítěte do NRP je velmi náročné.“ (Nožířová 2012, s. 23). Motivací pro takové rozhodnutí mohou být např. nenaplněné touhy mít své vlastní dítě, potřeba pomoci dítěti, finanční důvody či pocit povinnosti aj. Na nově příchozího člena rodiny bývají kladená mnohá očekávání i určité představy. K jejich naplnění však nemusí dojít, a ani vděk dítěte nelze očekávat (Zezulová 2012, s. 18–20).

V případě příbuzenské pěstounské péče má rodina zcela zásadní význam v životě dítěte (Uhlířová, et al. 2010). Nejenže je podstatná pro správný duševní vývoj dítěte, ale důležití jsou i všichni její členové včetně sourozenců. Sourozenecké vztahy pomáhají dítěti snáze se adaptovat na společenské prostředí, neboť se leccemu již společně naučili. V případě, že v rodině chybí matka nebo otec, význam sourozenců roste. Bez rodičů je dítě ohroženo citovou deprivací, při čemž absence matky je pro dítě zvlášť riziková v jeho útlém věku (Langmeier, aj. 2011, s. 139–145). *„...stupeň deprivace dítěte je závislý především na emoční lhostejnosti nebo odmítavosti matky, na jejím sklonu k zanedbávání nebo zavrhování, na její citové nevyrovnanosti, popřípadě i na její intelektové úrovni.*“ (Langmeier, aj. 2011, s. 159). Z provedených studií je zároveň zřejmé, že děti z neúplných rodin trpí čteněji *psychiatrickými poruchami* (Langmeier, aj. 2011,

s. 140). K emočním poruchám dochází i ve vztahu mezi dítětem žijícím v pěstounské rodině a jeho vychovateli (Langmeier, aj. 2011, s. 159). V těch životních situacích, kdy je dítě bez otce, chybí mu mužský vzor, autorita a následně tyto děti bývají často neukázněné, nespolečenské a agresivní vůči svému okolí. V rodinách, kde se objevuje jiný muž, např. dědeček, jsou negativní vlivy umenšeny, ovšem dochází k většímu množství *konfliktů* (Langmeier, aj. 2011, s. 144).

Následkem deprivace sociálních vztahů bývá nedostatečná schopnost a nedostatečné dovednosti dětí v oblastech ohledně způsobu *komunikace, chování a navazování vztahů*. Právě mnohdy z tohoto důvodu mají tyto děti *problémy mezi vrstevníky* a posléze i ve svém dalším životě. Opakované *konflikty a frustrace* (zklamání, zmaření touhy, stav při závažném neuspokojení lidských potřeb) mohou vést k jejich uzavírání před světem či k hledání jiných „cest“, aniž by byly v souladu s pravidly společnosti (Langmeier, aj. 2011, s. 165).

Neméně důležitou úlohou ve vývoji dítěte a v jeho chování sehrává nejen *výchova, prostředí*, ale též *dědičnost*. I ta souvisí s příbuzenskou PP. Nemusí však jít vždy o předávání genetické výbavy jen mezi dětmi a rodiči, ale často se objevuje i význam předávání genetiky mezi příbuznými (Novák 2014, s. 14–16). „*Při výchově napodobujeme své předky.*“ (Novák, aj. 2009, s. 29). Tato skutečnost se děje, i když nechceme. „*Rodinné stereotypy jsou velmi silné.*“ (Novák, aj. 2009, s. 29). Děti navíc přesně poznají, ke komu si co mohou dovolit, kdo je mírnější či naopak přísnější. (Novák, aj. 2009, s. 30). „*Výchovné postoje a postupy se sice v rodině s časem mění, ale to není absolutní změna. Základní ladění, přístup se přenáší mezigeneračně. V zásadních věcech, a výchova potomků mezi ně patří, jsme připraveni jednat tak, jak nás to naučili naši rodiče.*“ (Novák, aj. 2009, s. 31). Tato skutečnost bývá označována za *sociální dědičnost* (Novák, aj. 2009, s. 31).

Zkušenosti z praxe ukazují nejčastější rizikové faktory na straně samotných pěstounů, které mohou negativně ovlivňovat fungování PP. Velmi často jde o věk pěstounů, jejich zdravotní stav, mnohé závislosti (především na alkoholu), krize

v jejich manželství či partnerství, minimum zkušeností s péčí o dítě, nejednotnost ve výchově či špatně zvolený styl výchovy, týrání, zneužívání, zanedbávání, násilí v rodině, přehnané nároky na dítě neodpovídající jeho reálným schopnostem, malá motivace k výchově dítěte, osobnost náhradních rodičů (labilita, impulzivita, psychické problémy), krize v rodině (ztráta zaměstnání či bydlení, úmrtí, závažné onemocnění či úraz, uvěznění, propadnutí závislosti), nezvládnutí určitého vývojového období dítěte, nepřijetí dítěte ze strany potomků či příbuzných náhradních rodičů a jejich zvýhodňování, emoční nepřijetí dítěte, nezvládnutí kontaktů svěřeného dítěte s jeho původní rodinou a dalšími osobami (nepochopení a nevyrovnání se s tím, že dítě má rádo i své rodiče a další příbuzné) apod. (Kovalčíková 2010, s. 19–20).

Mezi další důvody selhávání PP lze zařadit např. nedostatečné či zkreslené informace poskytnuté o dítěti a jeho rodině, vleklá řešení právní situace dítěte, negativní reakce na přijetí dítěte ze stran okolí, přátel či širší rodiny, chyby v posuzování osobnosti pěstounů, jejich dostatečná či neodborná příprava, situační činitele (faktory související s prostředím a jeho klimatem, lidí z okolí, lokalita bydliště) i nedostatek pomoci a následných služeb sítě pro pěstounské rodiny (Kovalčíková 2010, s. 20–21).

Velmi *specifická* je pak PP vykonávaná prarodiči, která v praxi v mnoha případech vykazuje určité nedostatky a chyby. Prarodiče vlivem své lásky děti často tzv. omlouvají a bývají k nim ve výchově mnohem více benevolentní. V jiných případech se prokázalo, že prarodiče neradi spolupracují s lékaři zajišťujícími odbornou pomoc dítěti. Do přístupu prarodičů k dětem se také promítají jejich postoje, prožívání a vztahy, která jsou *ovlivněna skutečností, že rodič svěřeného dítěte je jejich biologickým dítětem*. Prarodiče tak nejednou rodiče dětí ze situace vinní, zlobí se na ně a snaží se proto dítě před nimi chránit. Prarodiče v takových případech nebývají nakloněni jejich vzájemným kontaktům či dokonce jim zabraňují (Gabriel, aj. 2008, s. 48–49). K tomu se prarodiče uchylují také tehdy, bývají-li kontakty rodičů s dětmi nepravidelné či jednorázové, po nichž následují zraňující pocity pro dítě i prarodiče (Uhlířová, et al. 2010).

Někdy nastávají i takové případy, kdy prarodiče do kontaktu s rodiči děti nutí. To se děje zpravidla tehdy, omlouvají-li své dítě, které je rodičem svěřeného vnoučete (Gabriel, aj. 2008, s. 48–49).

Rozhodujícím pro kontakt s rodiči by u dítěte v PP měly být důvody pro to, aby se dítě mohlo vrátit zpět do své původní rodiny a navázalo tak opětovně vztah a blízkost se svým rodičem (Taplin 2005). Pokud má tak PP dobře fungovat a naplňovat všechny zákonem stanovené požadavky, je třeba, aby byla vykonávaná *profesionálně* a aby *pěstounská rodina vycházela a respektovala rodiče dítěte* a jejich práva, zejména *právo na kontakt s dítětem*. Není výjimkou, že tyto problémy bývají řešené i u příbuzenské PP (Šínová, aj. 2013, s. 259). „*Neméně podstatným, nicméně často opomíjeným aspektem sociální práce v oblasti náhradní rodinné péče je zajištění kontaktu dítěte s původní rodinou.*“ (Motejl, aj. 2007, s. 83). Na kontakt je třeba připravit všechny zúčastněné, tzn. dítě, příbuzného i rodiče. Otázkou je pak volba vhodnosti prostředí, ve kterém by mělo ke kontaktu dojít. Vše je třeba uvážit velmi *citlivě a individuálně*. Pěstounské rodině s realizací kontaktů zpravidla pomáhá subjekt, se kterým má pěstoun uzavřenou dohodu o výkonu PP. Běžnou praxí je také *odborná pomoc*, nejlépe ze strany *psychologa či terapeuta*. Ten by měl být také nápomocen v hledání a nastavování potřeb dítěte za účelem pravidelné realizace kontaktů s rodičem. *Zamezit* by se mělo i prohlubování dalších případných *nesvárů a křivd* mezi příbuznými dítěte a jeho rodičem. Situací dítěte a rodiny by se měl také zabývat *pracovník OSPOD*. Ten by měl být všemu nápomocen a současně by měl příbuzné dítěte *oceňovat a respektovat* (Nadační fond J&T 2014).

Mezi další zjištěné a často se projevující skutečnosti v PP prarodičů patří nesporně také jejich vyšší věk. Ten může nejen v pěstunech vyvolávat jisté obavy o budoucnosti dětí. *Věk pěstounů i dětí* však také souvisí se skutečností, že každý je zástupcem jiné generace, tedy prarodič versus dítě. Tento fakt může snadno prohlubovat realitu, kdy je vše kolem nás modernizované a mechanizované, a *zvýrazňovat* tak *mezigenerační rozdíl* (Gabriel, aj. 2008, s. 48–49). Ten je nejvíce patrný v období dospívání dítěte, kdy bývá pro prarodiče

náročné zvládnout výchovu i vzdělávání svých vnoučat a současně uspokojit jejich finanční nároky. Pro prarodiče tak bývá v rámci PP a *uzavřené dohody o výkonu PP* velmi podstatné čerpání *respitní péče* (odlehčení zajištěním pobytu dítěte např. na táborech a dalších akcích), zajištění doučování pro děti či hmotné dary aj. V praxi se objevuje hodně diskutovaná otázka, *zda je svěřování vnoučat prarodičům do PP správné* s ohledem na jejich vyživovací povinnost a případné zneužívání dávek PP. Tato skutečnost bývá řešena vždy velmi individuálně s ohledem na celkovou situaci dítěte a prarodičů, kteří též prožívají náročnou životní situaci a v podstatě vnoučeti přizpůsobují celý svůj další život (Nožířová 2012, s. 17).

Příbuzenskou PP velice ovlivňují vztahy mezi příbuznými, které dopadají na celkové klima pěstounské rodiny. Mnohdy se v rodinách o problémech a rodinné historii *nemluví*, což někdy bývá složité jak pro pěstouna, tak pro samotné dítě. Většinou nechce jeden druhého zranit, neboť jde zpravidla o velmi bolestné vzpomínky a pocity (Uhlířová, et al. 2010). V jiných situacích však může být právě *dítě důvodem konfliktu* v rodině a mezi příbuznými (Nadační fond J&T 2014).

Velmi problematické a hojně diskutované bývají otázky týkající se *výchovných schopností a kompetencí prarodičů* či jiných příbuzných. Velké obavy vyvstávají v tom, *zda nebude docházet k předávání a opakování nevhodných způsobů péče o dítě*. Zde se často projevuje vliv a síla genetiky a naučených i neuvědomělých vzorců chování a stylů výchovy. Záleží tak, *zda si prarodiče uvědomují svůj díl zodpovědnosti na selhání svého dítěte, které neobstalo v roli rodiče*. Jejich přístupy se následně odrážejí na chování ke svěřenému vnoučeti (Nadační fond J&T 2014). Jednou *ze zásadních otázek* u svěřování dětí do příbuzenské PP je, *zda by příbuzní měli také procházet odbornou přípravou* tak, jak je tomu u tzv. cizích pěstounů, u nichž je PP zprostředkovávána (Novotná 2011, s. 7).

V neposlední řadě nelze opomenout důsledky, kdy jsou v pěstounské rodině zatajovány důležité informace a skutečnosti. Může se jednat např. o různé psychiatrické zátěže, nemoci, traumata, ale i též o dluhy, což je velice časté. Velká většina příbuzenských pěstounských rodin zatajují své dluhy a vše vyplývá na povrch až při řešení exekucí (Nadační fond J&T 2014).

Pozornost v příbuzenské PP se musí věnovat i nezletilému dítěti, které všechny změny prožívá a zpravidla pro něj představují *zátěž a ztrátu* jeho dosavadních jistot a bezpečí. Prožívání takové situace dítětem může být různé. Např. se může objevit agrese směřovaná proti všem v okolí, ale i proti sobě samotnému. Projevy dítěte mohou být zároveň viditelné (*bázlivost, impulzivita, neobvyklé chování* aj.) i neviditelné (*prožívání uvnitř sebe, psychická deprivace*). Vše bývá v mnoha případech důsledkem předchozí špatné péče rodičů o dítě. Dítě by mělo být i ze zákona informováno, mělo by rozumět tomu, co se děje, mít možnost se ke všemu vyjádřit a dostat potřebnou oporu i odbornou péči. Situace je pro dítě vždy snáze zvládnutelná, pokud se s příbuzným zná a mají k sobě vytvořený *pozitivní vzájemný vztah*. (Nadační fond J&T 2014).

Pomoc příbuzným ustát vzniklou situaci, podpořit je a zajistit jim potřebnou *odbornou pomoc* ve formě *terapie*, či alespoň *poradenství*, bývá velmi podstatné a nezbytné. Často se tak vynořuje spousta témat, která následně mohou sloužit k dalšímu *vzdělávání pěstounů* a k jejich rozvoji. Stěžejními tématy plynoucí ze zákona a následně z uzavřené dohody o výkonu PP jsou **identita dítěte**, **kontakt dítěte s jeho biologickými rodiči** či dalšími příbuznými a blízkými osobami a též **vzdělávání pěstounů** v potřebných tématech (Nadační fond J&T 2014). V současnosti celorepublikově toto uzavírání dohod se realizuje převážně u mnoha neziskových organizací, které poté uskutečňují *doprovázení pěstounů a pěstounských rodin v duchu pomoci a podpory* (Nadační fond J&T 2014).

Důležité a potřebné je, aby nové prostředí dítěte bylo stabilní a stálé. Prarodiče dítěte zaujímají významnou roli v jeho životě a jejich zastoupení rodiče je přirozené, ne však vždy dokáží tuto funkci zcela naplnit (Matějček 1994, s. 96).

Empirická část

Empirická část této diplomové práce navazuje na část teoretickou, zabývá se problematikou příbuzenské pěstounské péče. V následujících kapitolách je kvalitativně nahlíženo na konkrétní případy z praxe a zároveň jsou analyzovány rozhovory se sociálními pracovníci, které se věnují pěstounské péči, v níž jednoznačně převažuje příbuzenská pěstounská péče.

5 Cíl výzkumu, výzkumný problém a výzkumné otázky

Cílem empirické části je analyzovat příbuzenskou pěstounskou péči, tzn. péči, kterou dětem poskytují osoby příbuzné. Empirická část diplomové práce je zaměřena zejména na zjištění, jak příbuzenská pěstounská péče funguje ve své praktické podobě a jaká má případná úskalí. Při stanovování cíle diplomové práce je sledováno hledisko, zda je tato forma pěstounské péče vhodná k dalšímu zajišťování potřeb dětí tak, aby se tyto mohly v budoucnu uplatnit a obstat ve společnosti. Zároveň je věnována pozornost procesu kolem samotného rozhodování o příbuzenské pěstounské péči, tj. kdo je pro výchovu dětí nejvíce kompetentní.

Samotné zkoumání je realizováno formou kvalitativního výzkumu. *„Kvalitativní výzkum je proces hledání porozumění založený na různých metodologických tradicích zkoumání daného sociálního nebo lidského problému. Výzkumník vytváří komplexní, holistický obraz, analyzuje různé typy textů, informuje o názorech účastníků výzkumu a provádí zkoumání v přirozených podmínkách.“* (Hendl 2005, s. 50). Použitými výzkumnými metodami jsou studium dokumentace, případová studie a polostrukturovaný rozhovor.

Výsledky výzkumu byly následně analyzovány a interpretovány, přičemž toto je diskutováno v samostatné kapitole. Při stanovení výzkumného problému byly zohledňovány informace, které jsou shrnuty v teoretické části této práce

a týkají se problematiky pěstounské péče se zaměřením na příbuzenskou PP. Odpovědi na výzkumný problém, i výzkumné otázky, byly hledány v kazuistických příbězích i v realizovaných rozhovorech a následně byly interpretovány a analyticky zpracovány.

Diskuse kolem získaných dat v sobě zahrnuje zájem dítěte zůstat ve své širší rodině, když z nějakého důvodu nemůže být ve své původní rodině. Otázkou zůstává, zda náhradní příbuzenská rodina je schopna zabezpečit náročnou péči o dítě, které je zatíženo ztrátami a krizemi ze své původní rodiny. Z pohledu zákona je příbuzenská pěstounská péče upřednostňována před jinými formami zajištění dítěte. Je kladen důraz na to, aby děti znaly své kořeny a měly zachování svou identitu. V procesu svěřování dětí do příbuzenské PP se nerealizuje odborná příprava budoucích pěstounů, tzv. zprostředkování NRP. Příbuzní, kteří přijmou dítě do PP, nejsou vybavováni množstvím odborných informací a praktických dovedností pro případ, že budou nuceni řešit problematické situace s dítětem. Zkoumaná problematika se tedy týká toho, jak funguje příbuzenská PP, jak takoví pěstouni zvládají výchovu, faktickou péči, podporu dítěte v kontaktu s biologickými rodiči apod. Nabízí se pak otázka s čím, nebo s kým, souvisí případné problémy v příbuzenské pěstounské péči a jaké existují možnosti jejich řešení.

S ohledem na cíl diplomové práce a definovaný výzkumný problém byla vymezena výzkumná oblast, následně došlo k pojmenování výzkumného tématu v dané oblasti a k formulaci výzkumných otázek. *Výzkumnou oblastí* je institut příbuzenské pěstounské péče. *Výzkumným tématem* je problematika příbuzenské pěstounské péče v otázce její funkčnosti, úskalí, či rizik, a to ve vztahu k příbuzenským pěstounům, i ve vztahu k dětem v takovéto formě péče.

Výzkumné otázky směřují k mapování problematiky příbuzenské PP v souvislosti s definovaným výzkumným tématem:

- 1) Jaké okolnosti mají vliv na rozhodování příbuzných o svěření dětí do jejich PP?

- 2) Jaké faktory zohledňují pracovníci OSPOD při svěřování dětí do příbuzenských PP?
- 3) Jaká úskalí přináší svěřování dítěte do příbuzenské PP?
- 4) Co ovlivňuje úspěšnost příbuzenské PP?

6 Popis výzkumného vzorku a způsob jeho pořízení

Problematika příbuzenské pěstounské péče je zkoumána v děčínském regionu v rámci Oddělení sociálně-právní ochrany dětí Magistrátu města Děčín¹ a jedné organizace zabývající se doprovázením pěstounů. Magistrát města Děčín je obec s rozšířenou působností, přičemž provádí výkon státní správy. Samotný výzkum byl realizován v období od ledna 2016 do konce května 2016. Na OSPOD probíhalo studium spisové dokumentace na úseku NRP a následné zpracování kazuistik z vybraných případů s cílem rozkrýt příběh dítěte svěřovaného do NRP. Zároveň byl realizován rozhovor se dvěma pracovníky NRP. Ve správním obvodu Magistrátu města Děčín fungují dvě neziskové organizace, které se zabývají doprovázením pěstounských rodin, přičemž obě byly v rámci zpracování výzkumné části této diplomové práce osloveny. Rozhovor se dvěma sociálními pracovníky zabývajícími se doprovázením pěstounů byl realizován pouze v jedné organizaci, a to v Charitním sdružení Děčín². Druhá organizace spolupráci v rámci tohoto výzkumu odmítla. Výstupy ze studia dokumentace, z případových studií, i z rozhovorů, byly následně analyticky zpracovány.

Při výběru výzkumného vzorku byla využita dokumentace vedená na úseku NRP na OSPOD Děčín, z níž byly zpracovány kazuistiky. Tento úsek evidoval

¹ Viz. kapitola 1.4 této DP s názvem „Sociálně-právní ochrana dětí“. K OSPOD Děčín odkaz na <http://www.mmdecin.cz/component/k2/item/149-pece-o-rodinu-a-deti>

² Nevládní nezisková organizace poskytující kvalitní sociální služby v děčínském regionu od roku 2002. Posláním organizace je pomáhat lidem v sociální nebo právní nouzi. Aktuálně disponují dvěma registrovanými sociálními službami (občanská poradna a sociálně aktivizační služba pro rodiny s dětmi) a realizují NRP v oblasti doprovázení pěstounů, odkaz na <http://www.chsd.cz/nrp/nrp-uvod.html>

ve zkoumaném období celkem 102 spisů nezletilých dětí, které byly svěřeny do pěstounské péče. Spisy vedené na OSPOD jsou označovány spisovou značkou „Om“, což označuje pojem „ochrana mládeže“. Každý spis má své pořadové číslo, které je přidělováno v každém jednotlivém roce v posloupné řadě od č. 1. Spisy jsou zároveň evidovány v příslušných rejstřících. Dokumentaci dětí v pěstounské péči lze označit za tzv. základní soubor. *„Základní soubor je množina jednotek, která ve výzkumné situaci figuruje právě v roli cílového souboru. Jde tedy o souhrn objektů, který lze vymezit, podchytit, identifikovat a z něhož se pak vybírá.“* (Reichel 2009, s. 76). Bylo zjištěno, že z celkového počtu spisů Om (102) vedených na úseku NRP se týká příbuzenské pěstounské péče 93 spisů. Jeden spis však v sobě zahrnuje i sourozenecké dvojice, či skupiny. Lze konstatovat, že na úseku NRP bylo vedeno 102 spisů, ovšem počet dětí v pěstounské péči je vyšší. V rámci dalšího postupu byl tedy ze základního souboru vyčleněn výběrový soubor, který je zastoupen v průběhu výzkumu počtem spisů příbuzenské pěstounské péče evidovaných na OSPOD Děčín. *„Výběrový soubor, též vzorek, je množina objektů/jednotek, která ve výzkumu zastupuje základní soubor. Výsledky zkoumání zjištěné na výběrovém souboru by měly být, pokud má jít o výzkum reprezentativní, zobecnitelné na soubor základní, tzn. i na cílový.“* (Reichel 2009, s. 76). Následně byl uskutečněn výběr záměrný, nepravděpodobnostní, který je běžný při sběru dat v kvalitativním postupu. V kvalitativním výzkumu jde vždy o výběr záměrný, neboť tento podává obraz bohatý na informace a pravdivost. Jeho rozsah se neurčuje počtem, ale hloubkou a obsahem informací (Gavora 2000, s. 144). *„Výzkumník znalý kontextů zkoumané problematiky vybere prvky sám.“* (Reichel 2009, s. 83). Při výběru je důležitý záměr a podoba zkoumání, přičemž v takovém případě může výzkumník určit i vhodné osoby. Reprezentativita vzorku je pak minimální (Reichel 2009, s. 83). V daném případě bylo požadavkem na pracovnice OSPOD vytipovat dva spisy Om se záměrem zkoumat příbuzenskou pěstounskou péči. V jednom případě by se měl spis týkat dítěte (dětí) svěřených do PP prarodičům a ve druhém případě jiným příbuzným. Podmínkou výběru byla dále stanovena aktuálnost řešeného případu dítěte v příbuzenské PP a obsahově a informačně bohatý spisový materiál.

7 Použité metody

Studium dokumentů patří mezi základní techniky sběru dat. „*Studium dokumentů znamená sledovat u zkoumaných fenoménů hlavně rozsáhlé i minulé časové úseky jejich vzniku a existence, na příčinách či tvůrcích již nezávislé.*“ (Reichel 2009, s. 125). Při výzkumné práci byla studována dokumentace OSPOD, konkrétně 2 spisy nezletilých dětí vedených pracovníky NRP (k otázce výběru zkoumaného vzorku viz. výše). Dokumentace pro účely jejího zpracování byla anonymizována. Ze studia dokumentů byly zpracovány 2 případové studie. „*V případové studii jde o detailní studium jednoho případu nebo několika málo případů...V případové studii sbíráme velké množství dat od jednoho nebo několika málo jedinců. V případové studii jde o zachycení složitosti případu, o popis vztahů v jejich celistvosti...Předpokládá se, že důkladným prozkoumáním jednoho případu lépe porozumíme jiným podobným případům.*“ (Hendl 2005, s. 104). V závěru případové studie lze pohlížet na zkoumaný případ v širším rozměru a lze jej porovnat i s jinými případy (Hendl 2005, s. 104). Existuje více typů případových studií. Při výzkumné práci byla zvolena forma osobní případové studie. Její podstata tkví ve zkoumání konkrétní situace a osoby, přičemž pozornost je věnována kontextu událostí kolem této osoby, tj. její minulosti, možným příčinám, faktorům, procesům a zkušenostem, které s ní i historicky souvisejí (Hendl 2005, s. 104–105).

Rozhovor je hojně využívanou technikou výzkumu. V kvalitativním zkoumání provádí rozhovor obvykle jedna osoba (Reichel 2009, s. 110). Vedení rozhovoru je „*uměním i vědou*“, tzn., že rozhovor je dovedností, což klade na tazatele určité nároky (Hendl 2005, s. 166). Je důležité rozhovor připravit v oblasti kladených otázek, jejich obsahu, formy i pořadí, ovšem také v otázce délky rozhovoru. „*Kvalitativní rozhovor není pouze sběrem dat, ale může mít i intervenční charakter.*“ (Hendl 2005, s. 167). Při výzkumné práci bylo využito tzv. polostrukturovaného rozhovoru. Jedná se o rozhovor částečně řízený, který se „*vyznačuje tím, že má připraven soubor témat/otázek, který bude jeho předmětem, aniž by bylo předem striktně stanoveno jejich pořadí. Mnohdy může tazatel*

formulace pokládanych otázek částečně modifikovat, nezbytné ale je, aby byly probrány všechny. Jiné aplikační varianty zase umožňují, aby tazatel případně pokládal doplňující dotazy.“ (Reichel 2009, s. 111). Požadavky na výzkumníka jsou v této formě rozhovoru skutečně velké (Gavora 2000, s. 111). Při polostrukturovaném rozhovoru je vhodné zvolit přijatelné prostředí, v němž rozhovor bude probíhat (Reichel 2009, s. 112).

V rámci výzkumné práce byly s respondenty rozhovory vedeny s ohledem na předem připravené otázky (viz. Příloha č. 1). Tyto byly specifikovány s ohledem na cíl DP a stanovené otázky výzkumu. Zároveň byly respondentům kladeny doplňující otázky v návaznosti na průběh rozhovoru s cílem pojmout potřebný rozsah informací. Při analytické práci s rozhovory byla zachována anonymita respondentů. Při transkripci rozhovoru byly tyto přepisy označeny jako „Rozhovor“ s přiřazeným číslem, počínaje číslem 1. (viz. Příloha č. 2).

Všechny rozhovory se uskutečnily v prostředí daného pracoviště, tzn. v prostředí, které pracovnice důvěrně znají a samy určily prostorové uspořádání. Rozhovor byl iniciován v dostatečném předstihu, aby si pracovnice ve svém čase mohly vyčlenit prostor a probíhal bez přítomnosti třetí osoby. Dopředu byly informovány o tom, že rozhovor potrvá cca 15-20 minut. Zároveň byly před realizací rozhovoru pracovnice seznámeny s tím, že se jedná o výzkum realizovaný za účelem vypracování diplomové práce na téma příbuzenské PP. Průběh rozhovoru byl nahráván na diktafon, a to se souhlasem přítomných pracovnic.

S rozhovory bylo následně pracováno formou transkripce a obsahové analýzy. Existuje více technik transkripce. Většina z nich však vychází z doslovné transkripce. Doslovnou transkripcí se rozumí přepis rozhovoru či interview, který byl v rámci prováděného výzkumu uskutečněn. Jde o velmi náročnou činnost, zejména časově. Transkripce je však ke správnému srovnávání skutečností a analytické činnosti nezbytná. V průběhu práce dochází k porovnávání konkrétních informací a míst v rozhovoru. Informace lze podtrhávat, barevně

rozlišovat či si psát k textu různé poznámky. Zvolený postup je libovolný (Hendl 2005, s. 208). Při práci s přepsanými rozhovory byla získaná data tříděna do kategorií. V textu byly vyhledávány odpovídající informace a řazeny do kategorií. Zvolené kategorie byly vytvořeny na základě otázek a odpovídají jejich obsahu, tedy jejich hlavní myšlenky, přičemž byly stanoveny dle potřeby daného výzkumu, což je typické pro kvalitativní výzkum. Kategorie byly nazvány jednoznačně, aby bylo možné k nim snadno přiřazovat informační materiál. Ke zvoleným nadpisům tak byly zaznamenané a odpovídající informace přiřazovány postupně ze všech čtyř rozhovorů. Kategorie - (Hendl 2005, s. 211–212).

Při práci s dokumenty lze použít tzv. obsahovou analýzu, což je vnitřní rozbor dokumentu (Reichel 2009, s. 127). „*Jde o analýzu a hodnocení obsahu písemných textů.*“ (Gavora 2000, s. 117). Při provádění analýzy se identifikuje a sleduje konkrétní prvek, znak či vztah s jinými dokumenty. Zkoumat se však také mohou např. důvody vzniku dokumentu i jeho důsledky, osobnost autora aj. Je tak na výzkumníkovi, jakým směrem bude upírat svůj zájem a na co všechno se zaměří (Reichel 2009, s. 127–129). „*Subjektivita výzkumníka hraje roli při výběru dokumentů, ale ne v informacích, které jsou obsaženy v dokumentech.*“ (Hendl 2005, s. 132). Mohou tak vznikat kategorie, tzv. *analytická kategorie*, tj. soubory daných dokumentů, u kterých se analýza uskutečňuje. V případě sledovaných prvků, znaků a proměnných se hovoří o tzv. *záznamové jednotce* (Reichel 2009, s. 127–129). „*V analýzách textů to často bývá slovo, odstavec, článek, tvrzení, syntaxe, odborný termín atd.*“ (Reichel 2009, s. 129). Při provádění analýzy je zapotřebí taktéž hledět na celkový kontext, tzv. *metakomunikační*, podstatným nástrojem se pak stává tzv. *kontextová jednotka* (Reichel 2009, s. 129). „*Analýzy dokumentů mohou mít obě podoby – kvalitativní i kvantitativní.*“ (Reichel 2009, s. 129).

8 Případové studie

8.1 Případová studie „Prarodiče“

Oddělení SPOD se s rodinou seznámilo v době, kdy matka porodila své první dítě, tj. v roce 2003. V té době byla ještě nezletilá a žila ve společné domácnosti se svými rodiči (tedy prarodiči dítěte). Babička dítěte matce s péčí o syna hodně pomáhala. Matka se však chlapci příliš nevěnovala ani po ukončení svého studia. Naopak v krátké době znovu otěhotněla. Se svým partnerem, otcem dětí, začala matka žít ve společné domácnosti. V té době již byla zletilá. Soužití s partnerem však nebylo spokojené. Otec dětí často požíval ve větší míře alkohol, byl na matku hrubý a vulgární. Později se ukázalo, že též zneužívá návykové látky. Matka začala více času trávit s otcem dětí, chodila se bavit a požívala alkoholické nápoje. Děti naopak stále častěji pobývaly u prarodičů. Situace se stala natolik neúnosnou, že obě děti byly v roce 2006 svěřeny do péče prarodičů. V té době byl nejstarší syn Tomáš tříletý, mladší Jan téměř dvouletý. Matka dětí s nimi udržovala nepravidelný kontakt, její zájem byl minimální. Prarodiče si postupně přivykali na pravidelné povinnosti ohledně zajištění dětí.

Matky vztah s otcem dětí pokračoval, jejich situace se nelepšila, oba byli bez zaměstnání, závislí na státních dávkách. Přes všechno měla matka stále zájem o udržení vztahu s otcem dětí. O rok později se matce narodila holčička. O ní matka projevovala od počátku velký zájem, zlepšila domácí prostředí a připravené měla i všechno potřebné vybavení pro dítě. O dceru tak matka pečovala sama s partnerem, zajistili si i stabilnější bydlení. Ze strany OSPOD byly prováděny časté a pravidelně návštěvy v rodině s cílem sledovat úroveň péče matky o dceru. Ta byla kolísavá, po čase matka opět změnila své chování a upřednostňovala vlastní zájmy. Pracovníci OSPOD byli průběžně v kontaktu i s prarodiči, jejichž finanční situace nebyla lehká a taktéž prostředí a úroveň domácnosti vykazovaly určité nedostatky.

Přestože si prarodiče zpočátku neuměli představit péči o tři malé děti a dopředu matku sami upozorňovali, ať s nimi nepočítá, v rozhodující době

převzali nezletilou Petru od matky. Tu jim matka předala na hlídání a několik dní se pro ni nevrátila. Nezl. Petra proto byla v roce 2009 taktéž svěřena do péče prarodičům. Posléze v roce 2011 s ohledem na celkovou situaci rodiny, resp. situaci prarodičů a nezletilých dětí, a s cílem jim pomoci, byly všechny tři děti svěřeny do pěstounské péče prarodičů.

Výraznější problémy vyvstaly v souvislosti s plněním povinné školní docházky nezl. Tomáše. Ten byl ve škole roztěkaný, nepozorný a nezvládal požadované nároky. Krátce na to byla u něj diagnostikována porucha pozornosti s hyperaktivitou. Chlapec začal také docházet na dětskou psychiatrii, byl medikován. V roce 2012 absolvoval pobyt v dětské psychiatrické léčebně. Ke zmírnění jeho chování ale došlo jen na krátkou dobu. Již v roce 2013 začal mít problémy s docházkou do školy, mezi pěstouny a školou vznikaly časté neshody, neboť prarodiče za školní neúspěch chlapce vinili školu. Situaci řešili přestupem na jinou základní školu.

Matka dětí v mezidobí navázala novou známost, porodila dvě děti a v roce 2013 se provdala. O děti, Tomáše, Jana a Petru, však matka nikdy nejevila pravidelný a velký zájem. Pokud se s ní děti chtěly vidět, samy ji navštěvovaly v jejím bydlíšti. S jejím manželem si však nikdy nerozuměly. Matka dlouhodobě žila v nuzných podmínkách, její nezájem o děti a neschopnost o ně pečovat si po celou dobu uvědomovali i její rodiče, tedy prarodiče dětí. Ti jim vzájemné kontakty nikdy nezakazovali, nikdy ale ani neočekávali, že by matka mohla převzít děti zpět do své péče. Naopak vždy uváděli, že matka nemá pro pobyt dětí doma vhodné podmínky a není schopná se o ně postarat. Rodičovskou lásku k dětem neustále pocítují prarodiče, což pracovníci OSPOD dlouhodobě na prarodičích oceňují. S otcem se děti setkaly pouze párkrát. V době jejich návštěv nikdy nebyl střízlivý a zcela při smyslech, přičemž velmi často a opakovaně plnil výkon trestu.

V roce 2014 bylo Tomášovo chování řešeno na výchovné komisi ve škole, kdy opětovně odmítal ve škole spolupracovat, jeho chování bylo vulgární a hrubé,

neustále při vyučování vyrušoval a nerespektoval stanovená pravidla. Také jeho domácí příprava byla minimální, výchovné problémy doma připouštěli i prarodiče, kteří byli bezradní. Problémy v docházce i problémy v chování se krátce na to objevily i u nezl. Jana. Ten měl ve škole nevladatelné záchvaty, výbuchy vzteku, hněvu i pláče a odmítal jít do školy. Oba chlapci krátce po sobě absolvovali pobyt v dětské psychiatrické léčebně. Doma zůstala tak určitou dobu s prarodiči jen nezl. Petra. I u ní se však začala projevovat psychická nepohoda, dívka se začala pomočovat a následně bylo nezbytné navázat spolupráci s dětskou psycholožkou.

V červnu 2014 se konala první případová konference, kterou pořádalo oddělení SPOD. Výstupem bylo nastavení úzké spolupráce pěstounské rodiny s Charitním sdružením Děčín a zajištění školního asistenta pro nezl. Tomáše. Během případové konference se hodnotily výchovné kompetence prarodičů a zvažovalo se umístění Tomáše mimo rodinu. Pěstouni ve snaze vyřešit situaci, změnili dětem přes letní prázdniny školu. Navštěvovat novou školu zcela odmítal nezl. Jan, následovaly jeho nevladatelné záchvaty, výbuchy pláče a křiku. Neuměli si s ním poradit pracovníci školy, ani prarodiče. Na doporučení dětského psychiatra byl poté odvezen do dětské psychiatrické léčebny. Mezitím oddělení SPOD dostávalo četná oznámení ze školy, která upozorňovala na nedostatečné vybavení dětí do školy jak školními pomůckami, tak i oblečením, obuví a poukazovali na špatnou hygienickou úroveň dětí.

Práce OSPOD s rodinou po celou dobu probíhala velmi intenzivně. Byla prováděna opakovaná šetření v rodině, jednáno bylo s prarodiči i na oddělení, několikrát bylo také hovořeno s dětmi. Úzká a neustálá spolupráce též probíhala s charitním sdružením. Důležité kroky byly vzájemně konzultovány a snahou bylo pomoci prarodičům i dětem. Rodina ze strany OSPOD byla navštěvována z titulu výkonu PP, ale též na základě všech zjištěných skutečností i s ohledem na to, že se po celou dobu jedná o sociálně-slabou rodinu.

Chování nezl. Tomáše se znovu stalo nevyzpytatelným a nevladatelným, byl agresivní. Pokud byl ve škole, ohrožoval sebe i své okolí, nerespektoval ani příkazy prarodičů, libovolně pobýval venku, dopustil se i drobných krádeží, běžně kouřil a poté začal zcela odmítat chodit do školy. Koncem roku 2014 byla uspořádána druhá případová konference, kde prarodiče přiznali, že zvládnout chování nezl. Tomáše je nad jejich síly a sami souhlasili s dobrovolným pobytem Tomáše v dětském diagnostickém ústavu. Diagnostický ústav však po seznámení s dlouhodobou situací a chováním nezletilého Tomáše jeho nástup odmítl s tím, že v daném případě je nezbytné k nim Tomáše umístit na základě předběžného opatření či v rámci nařízení ústavní výchovy. Postoj prarodičů k takovému řešení byl zpočátku naprosto odmítavý, posléze však sami pod tíhou náročné výchovy dítěte na jaře 2015 požádali o sepsání návrhu na předběžné opatření.

Nezl. Tomáš tak byl umístěn do dětského diagnostického ústavu, se kterým započal intenzivní spolupráci především Tomášův děda. Ten za ním pravidelně jezdil, a jak chlapec mohl, pobýval u prarodičů na víkendy či prázdniny. Naopak rodiče o dítě po celou dobu neprojevíli žádný zájem. Pokud se matka zúčastnila případové konference, nikdy neměla žádnou potřebu cokoli udělat jinak, aby pomohla péči o nezl. Tomáše zajistit.

Spolupráce s prarodiči, zejména s dědou, se však časem změnila na zcela odmítavý a negativní postoj, všechny problémy a chlapcovo předchozí chování začal zcela negovat a popírat. Jeho postoj byl naprosto ochranný a jeho zájmem začalo být propuštění chlapce domů, přičemž doporučené výchovné rady nebral nikdy v úvahu a nerealizoval je. V mezidobí, na základě všech odborných zpráv z dětského diagnostického ústavu, byla na podzim 2015 nad nezl. Tomášem nařízena ústavní výchova. Při té byla vyhodnocována i situace mladších dětí, tedy nezl. Jana a Petry. U Jana po návratu z léčebny došlo k jeho zklidnění, klidnější období bylo zaznamenáno i u nezl. Petry. Jim oběma se prarodiče věnovali dle svých sil a schopností, mnohem lepší práci s rodinou uváděla škola i charitní sdružení. Naopak nezl. Tomáš se začal vracet do dětského diagnostického ústavu rozladěn, jeho negativní postoj vůči personálu zařízení byl podněcován dědečkem.

Pokud byl doma, docházelo zejména mezi ním a nezl. Janem k častým neshodám, hádkám a agresivitě. Pracovníci ústavu potvrzovali, že Tomáš po návratu nikdy nedbá nastavených pravidel zařízení a je problematické ho usměrnit. Závěry odborného posouzení nezl. Tomáše jasně ukázaly, že je dítětem citově deprivovaným, obtížně výchovně zvladatelným, mající silnou poruchu ADHD a jeho výchova vyžaduje jasně stanovená pravidla a režimová omezení. Proto bylo v rámci soudního řízení o nařízení ústavní výchovy rozhodnuto o přemístění Tomáše do dětského domova se školou, který se současně zaměřuje na děti s psychiatrickou zátěží. Do tohoto domova byl nezl. Tomáš umístěn na počátku 2016. Jeho adaptace v novém zařízení nebyla lehká, neboť děda dítěte pokračoval v podrývání autority i směrem k tomuto domovu. Jeho intenzita a pravidelnost návštěv za nezl. vnukem byla obdivuhodná. Prarodiče byli posléze nuceni začít s dětským domovem více spolupracovat a následně se také Tomášovo chování výrazně zlepšilo.

V současnosti jezdí nezl. Tomáš domů za prarodiči pravidelně na víkendy i prázdniny, zároveň si prarodiče podali návrh k soudu na zrušení ústavní výchovy. Oddělení SPOD aktuálně naplánovalo třetí případovou konferenci, jejímž cílem je vyhodnocení pobytu nezl. Tomáše v ústavní výchově v souvislosti s návrhem prarodičů na zrušení ústavní výchovy. Matka, ani otec, dále o tyto děti nejeví žádný zájem, s nikým nespolupracují a matka naopak očekává narození dalšího dítěte.

8.1.1 Interpretace případové studie „Prarodiče“

Ze studia dokumentace a zpracované kazuistiky vyplývá, že okolnosti, které měly vliv na rozhodování o svěřením dětí do pěstounské péče prarodičům, se týkaly selhání rodičů ve výkonu jejich rodičovské odpovědnosti, a to v oblasti základní péče, emočního vývoje, rodinných a sociálních vztahů, zajištění bezpečí a ochrany, citové vřelosti, finanční situace, ale i stability.

V době narození nejstaršího dítěte byla matka nezletilá, závislá na svých rodičích, přičemž babička vyvíjela v pomoci matce značnou osobní iniciativu.

Postupně matka ponechávala péči na svých rodičích častěji a ve výsledku pak u nich ponechala děti bez dalšího osobního zájmu. Zcela se ze své rodičovské odpovědnosti distancovala, což aktivovalo prarodiče k převzetí odpovědnosti za děti. K okolnostem na straně matky tedy patřil její věk, špatná finanční i bytová situace a pravděpodobně také slabé rodičovské kompetence. Matka navíc vyhledávala přízeň svého partnera, čímž upřednostnila jeho oproti svým dětem. Okolnosti svěřením dětí do PP na straně prarodičů jsou jasně dané tím, že jim matka děti v péči ponechala a odmítla se o ně nadále starat. Tak se to stalo u starších dvou dětí a ačkoli prarodiče avízovali, že třetí dítě matky již nezvládnou, pokud byli postaveni do opětovné situace, že matka dceru u nich nechala, převzali do péče také ji. Rodiče své rodičovské kompetence nikdy neměli, či neuplatňovali. Tuto interpretaci dat dokládají např. následující výroky: „...*matka se však chlapci příliš nevěnovala ani po ukončení svého studia*“ ...*Otec dětí často požíval ve větší míře alkohol, byl na matku hrubý a vulgární. Později se ukázalo, že těž zneužívá návykové látky. Matka začala více času trávit s otcem dětí, chodila se bavit a požívala alkoholické nápoje. Děti naopak stále častěji pobývaly u prarodičů. Situace se stala natolik neúnosnou, že obě děti byly v roce 2006 svěřeny do péče prarodičů. V té době byl nejstarší syn Tomáš tříletý, mladší Jan téměř dvouletý. ...Tu jim matka předala na hlídání a několik dní se pro ni nevrátila...Matka dlouhodobě žila v nuzných podmínkách, její nezáměr o děti a neschopnost o ně pečovat si po celou dobu uvědomovali i její rodiče, tedy prarodiče dětí...matka nemá pro pobyt dětí doma vhodné podmínky a není schopná se o ně postarat... S otcem se děti setkaly pouze párkrát. V době jejich návštěv nikdy nebyl strážlivý a zcela při smyslech, přičemž velmi často a opakovaně plnil výkon trestu“*

Z analýzy a hodnocení textu zpracovaného v případové studii není zřejmé, jaké všechny faktory zohlednili pracovníci při svěřování uvedených dětí do příbuzenské PP. Ve studovaném materiálu nejsou záznamy natolik podrobné, aby z nich bylo možné se dovědět, co vedlo pracovníka k tomu, že podpořil svěřením uvedených dětí do PP prarodičů. Pouze je z daného spisového materiálu

zřejmé, že pracovnice vycházela z faktu, že prarodiče dlouhodobě zabezpečovali péči o děti a děti byly na ně zvyklé. Ze spisu je také zřejmé, že se jiná alternativa pro děti ani nehledala. Ze zkoumaného materiálu vyplynulo, že v době, kdy bylo rozhodováno o těchto dětech, ještě nebyla povinnost dělat podrobné vyhodnocování situace dítěte, proto zřejmě nebyly ani jednotlivé oblasti péče a kompetence pečujících zkoumány (*pozn.: povinnost vyhodnocovat situaci dítěte a jeho rodiny a vytvářet individuální plán ochrany dítěte platí pro OSPOD novelou zákona 359/99 Sb. od 1.1.2013*). Lze konstatovat, že pracovnice OSPOD v dané době postupovala podle platných pravidel a požadavků. Ze zkoumaného textu ovšem vyplynulo, že již v roce 2014 byla zaznamenána nová metoda práce s rodinou, a to forma případové konference, kterou výše zmíněný zákon v sobě zahrnuje (...*“v červnu 2014 se konala první případová konference, kterou pořádalo oddělení SPOD. Výstupem bylo nastavení úzké spolupráce pěstounské rodiny s Charitním sdružením Děčín a zajištění školního asistenta pro nezl. Tomáše“*...). Případová konference byla realizována s ohledem na problémy s výchovou dětí, které se objevily. K hodnocení výchovných kompetencí prarodičů došlo tedy až na zmíněné případové konferenci (...*“Během případové konference se hodnotily výchovné kompetence prarodičů a zvažovalo se umístění Tomáše mimo rodinu“*...).

Ze zkoumaného textu vyplývá, že s dětmi, zejména se staršími chlapci, měli prarodiče značné výchovné problémy, které se vystupňovaly až k umístění nejstaršího syna do ústavní péče. Umístění dítěte do ústavního zařízení předcházela zjevně dlouhodobá intervence OSPOD, i doprovázející organizace (...*“Výraznější problémy vyvstaly v souvislosti s plněním povinné školní docházky nezl. Tomáše. Ten byl ve škole roztěkaný, nepozorný a nezvládal požadované nároky. Krátce na to byla u něj diagnostikována porucha pozornosti s hyperaktivitou“*...*V roce 2012 absolvoval pobyt v dětské psychiatrické léčebně....V roce 2014 bylo Tomášovo chování řešeno na výchovné komisi ve škole, kdy opětovně odmítal ve škole spolupracovat, jeho chování bylo vulgární a hrubé, neustále při vyučování vyrušoval a nerespektoval stanovená pravidla.*

Také jeho domácí příprava byla minimální, výchovné problémy doma připouštěli i prarodiče, kteří byli bezradní. Problémy v docházce i problémy v chování se krátce na to objevily i u nezl. Jana. Ten měl ve škole nevladatelné záchvaty, výbuchy vzteku, hněvu i pláče a odmítal jít do školy. Oba chlapci krátce po sobě absolvovali pobyt v dětské psychiatrické léčebně...Závěry odborného posouzení nezletilého Tomáše jasně ukázaly, že je dítětem citově deprivovaným, obtížně výchovně zvladatelným, mající silnou poruchu ADHD a jeho výchova vyžaduje jasně stanovená pravidla a režimová omezení“...).

Z interpretace dat vyplývá také, že velkou roli hrály emoce na straně pěstounů, kteří svá pochybení ve výchově nebyli schopni uznat a obviňovali školu, či zúčastněné pracovníky OSPOD, že situaci nesprávně vyhodnocují. To ovlivňovalo jejich přístup ke spolupráci se zúčastněnými institucemi a samotné řešení náročné situace (...*“Již v roce 2013 začal mít problémy s docházkou do školy, mezi pěstouny a školou vznikaly časté neshody, neboť prarodiče za školní neúspěch chlapce vinili školu...Rodičovskou lásku k dětem neustále pocítují prarodiče...Situaci řešili přestupem na jinou základní školu...výchovné problémy doma připouštěli i prarodiče, kteří byli bezradní...prarodiče přiznali, že zvládnout chování nezl. Tomáše je nad jejich síly...postoj prarodičů k takovému řešení byl zpočátku naprosto odmítavý, posléze však sami pod tíhou náročné výchovy dítěte na jaře 2015 požádali o sepsání návrhu na předběžné opatření...zcela odmítavý a negativní postoj, všechny problémy a chlapcovo předchozí chování začal zcela negovat a popírat. Jeho postoj byl naprosto ochranný...jeho negativní postoj vůči personálu zařízení byl podněcován dědečkem...děda dítěte pokračoval v podryvání autority i směrem k tomuto domovu...Prarodiče byli posléze nuceni začít s dětským domovem více spolupracovat...“).* V interpretaci se také ukázalo, že oproti pěstounům se rodiče vůči dětem emočně neprojevovali, spíše se distancovali (...*“Naopak rodiče o dítě po celou dobu neprojevovali žádný zájem. Pokud se matka zúčastnila případové konference, nikdy neměla žádnou potřebu cokoli udělat jinak, aby pomohla péči o nezletilého Tomáše zajistit...Matka, ani otec, dále o tyto děti nejeví žádný zájem,*

s nikým nespolupracují a matka naopak očekává narození dalšího dítěte“...). Samotné umístění nejstaršího dítěte se realizovalo ve výsledku až ve chvíli, kdy sami prarodiče situaci s problematickými dětmi vůbec nezvládali. Ukázalo se, že samotný chlapec má psychiatrickou zátěž, vzdělávací potíže, přičemž tyto hendikepy nebyli schopni prarodiče zvládnout.

Z další interpretace textu vyplývá samostatná kategorie, která se týká práce OSPOD. Je zřejmá značná angažovanost jednotlivých pracovníků a snaha sanovat biologickou rodinu (*...“ze strany OSPOD byly prováděny časté a pravidelné návštěvy v rodině s cílem sledovat úroveň péče matky o dceru...Pracovníci OSPOD byli průběžně v kontaktu i s prarodiči...dlouhodobě na prarodičích oceňují...“*). Je zřejmé, že v době, kdy byla sledována ze strany OSPOD péče matky o děti, byla pozornost pracovníků zaměřena více na *„návštěvy v rodině“* a *„sledování úrovně péče“*. Je možné si znovu všimnout, že se jednalo o dobu před novelou zmíněného zákona (2003-2006), neboť z textu dále vyplývá, že v roce 2014 se s rodinou pracovalo již s novými metodami práce, které byly zaměřené na podporu rodiny a nabídnutí potřebné pomoci. V této době již existovala možnost do rodiny kontaktovat sociálně-aktivizační službu pro rodiny s dětmi a v případě výkonu pěstounské péče poskytnout prarodičům podporu formou dohody uzavřené s doprovázející organizací (*...“V červnu 2014 se konala první případová konference, kterou pořádalo oddělení SPOD. Výstupem bylo nastavení úzké spolupráce pěstounské rodiny s Charitním sdružením Děčín a zajištění školního asistenta pro nezl. Tomáše...Práce OSPOD s rodinou po celou dobu probíhala velmi intenzivně. Byla prováděna opakovaná šetření v rodině, jednáno bylo s prarodiči i na oddělení, několikrát bylo také hovořeno s dětmi. Úzká a neustálá spolupráce též probíhala s charitním sdružením. Důležité kroky byly vzájemně konzultovány a snahou bylo pomoci prarodičům i dětem. Rodina ze strany OSPOD byla navštěvována z titulu výkonu PP... Oddělení SPOD aktuálně naplánovalo třetí případovou konferenci, jejímž cílem je vyhodnocení pobytu nezl. Tomáše v ústavní výchově v souvislosti s návrhem prarodičů na zrušení ústavní výchovy...“*).

8.2 Případová studie „Sourozenec“

Rodinu vedl OSPOD v evidenci od roku 2008. V té době se sociální pracovnice s rodinou seznámila na základě oznámení o nedostatečné péči matky o dceru z důvodu nadměrného požívání alkoholu matkou. Nezletilé Martině v té době bylo šest let, žila jen s matkou a její otec zemřel. Matka měla ještě zletilou dceru, s níž nebyla v kontaktu. Pracovnice OSPOD navázala intenzivní spolupráci se základní školou, kam chodila Martina do první třídy, i s dětským lékařem. Snahou bylo otevřít spolupráci s matkou, aby tato začala řešit svou závislost. Matce byla v tomto směru nabízena odborná pomoc a podpora. S matkou byly současně řešeny i nedostatky v zajištění zabezpečení potřeb dítěte. Jednalo se o základní péči o Martinu týkající se zabezpečení pravidelné stravy, vybavení potřebnými školními pomůckami a její přípravy na vyučování. Zároveň bylo matce poskytováno poradenství ohledně financí, neboť nepracovala a nedisponovala potřebnými finančními prostředky. S ohledem na všechny tyto zjištěné problémy v rodině byla matce nabídnuta podpora sociálně-aktivizační služby pro rodiny s dětmi s cílem zlepšit životní podmínky rodiny v oblasti zajištění potřeb dítěte a v oblasti financí. Matka odmítla tuto pomoc, neboť si nepřála přítomnost dalších sociálních pracovníků, vnímala to jako kontrolu a ne jako podporu. Navíc matka opakovaně měnila známosti a s těmito muži v různé míře požívala nadále alkohol. Pracovnice OSPOD v rodině prováděla častá šetření a situaci dítěte průběžně monitorovala.

O rok později, tj. v r. 2009, se matka s dcerou přestěhovala mimo region Děčín a do rodiny začala docházet jiná pracovnice z místně příslušného OSPOD. Matka se přestěhovala k muži, který trpěl diabetem. Jejich soužití se jevílo stabilní a spokojené. Péče o dceru se zlepšila, Martina se cítila dobře. Krizová situace nastala v roce 2012 ve chvíli, kdy přítel matky byl hospitalizován v nemocnici, a matka požívala ve větší míře alkohol a zkolabovala. Též byla hospitalizovaná v nemocnici. Nezletilou Martinu nezbylo než umístit do dětského diagnostického ústavu, neboť v tu chvíli nebyl nikdo, kdo by se o ni postaral a zabezpečil ji. Mezi matkou a přítelem došlo k definitivnímu rozchodu a matka odešla ze společné

domácnosti a byla bez stabilního bydlení. Nezletilá Martina byla posléze přemístěna do dětského domova a v roce 2013 nad ní byla nařízena ústavní výchova. Matka neměla podmínky pro péči o dceru a její zájem o dceru byl minimální. Naopak bývalý přítel matky Martinu pravidelně navštěvoval a jejich vztah byl kladný. Uvažoval o případném svěřeni Martiny do jeho péče. Nicméně Martina měla v dětském domově psychické problémy, začala se sebepoškozovat a bylo nezbytné pro ni vyhledat pomoc odborníka. V důsledku toho byla medikována. Její chování nebylo žádným jiným způsobem problémové, také její školní výsledky byly dobré.

V roce 2014 se do Děčína přistěhovala polorodá sestra Martiny se svou rodinou, tj. s manželem a dvouletou dceru. Zkontaktovala OSPOD a začala o Martinu, které v té době bylo 12 let, projevovat pravidelný zájem. Ke své situaci pracovníci OSPOD sdělila, že je o deset let starší než Martina a vyrůstala od svých 5ti let u svého otce. Bydleli v jiném kraji a s matkou a sestrou nebyla v minulosti v kontaktu. Matka se o ni nezajímala a na své útlé dětství za dobu, kdy žila s matkou, má špatné vzpomínky. Poté, co se odstěhovala do Děčína, vyhledala také svou matku a zjistila, že Martina je v dětském domově. Začala ji tam navštěvovat, postupně se sblížily a sestra Martiny s manželem požádali o svěřeni Martiny do jejich PP. Sestra Martiny s manželem měli vhodné podmínky, žili spořádaným způsobem života a společně pečovali o svou dvouletou dceru. Koncem roku 2014 byla Martina svěřena do společné PP manželům. Jejich soužití bylo spokojené, Martina polorodou sestru respektovala a společně řešily i její vrstevnické zájmy i starosti. Pracovnice OSPOD v rámci výkonu PP rodinu dále navštěvovala a v zajištění nezletilé Martiny její polorodou sestrou nebyly shledány žádné nedostatky. Matka se v té době o Martinu nezajímala, střídala bydliště a bylo obtížné ji vyhledat.

O rok později, tj. koncem roku 2015, se manželé, kteří měli Martinu v PP, začali rozvádět. Důvodem k jejich rozvodu nebyla přítomnost Martiny v rodině, ale jejich jiné vzájemné neshody. S ohledem na to, že byla Martina v jejich společné PP, musela sestra Martiny podat návrh k soudu na svěřeni Martiny jen

do své PP. K tomuto svěření došlo na počátku roku 2016 a krátce na to se sestry dověděly informaci o tom, že jejich matka zemřela. V současné době sestra Martiny podala návrh k soudu na poručnickou péči, neboť Martina se tak ocitla bez zákonného zástupce a potřebovala mít ve své sestře poručníka, tj. někoho, kdo bude mít pravomoc zabezpečit všechny její práva, zájmy a povinnosti. Martina nadále navštěvuje odbornou psychologickou pomoc, neboť se vyrovnává s traumaty ve svém životě.

8.2.1 Interpretace případové studie „Sourozenec“

Z interpretace textu případové studie týkající se svěření dítěte do PP sourozenci vyplývá, že okolnostmi, které měly vliv na svěření dítěte do péče polorodé sestry, byla zejména skutečnost, že dítě bylo v dětském domově na základě nařízené ústavní výchovy. Tomu předcházela skutečnost, že matka neplnila svou rodičovskou odpovědnost a zanedbávala péči o svou dceru (*“...oznámení o nedostatečné péči matky o dceru z důvodu nadměrného požívání alkoholu matkou...Jednalo se o základní péči o Martinu týkající se zabezpečení pravidelné stravy, vybavení potřebnými školními pomůckami a její přípravy na vyučování...nepracovala a nedisponovala potřebnými finančními prostředky... Navíc matka opakovaně měnila známosti a s těmito muži v různé míře požívala nadále alkohol...“*). Důležitou okolností umístění dítěte do ústavního zařízení byla skutečnost, že se dítě ocitlo bez pečující osoby. Matka byla hospitalizována, ovšem přivodila si svou hospitalizaci špatným životním stylem (požívání alkoholu) a její přítel z důvodu nemoci. Také došlo k rozchodu matky s partnerem, čímž se matka ocitla bez bydlení. Svou situaci spíše neřešila a o dceru se v ústavní péči nezajímala (*“Mezi matkou a přítelem došlo k definitivnímu rozchodu a matka odešla ze společné domácnosti a byla bez stabilního bydlení...Matka neměla podmínky pro péči o dceru a její zájem o dceru byl minimální“*).

Z interpretace textu dále vyplývá význam a důležitost příbuzenských vztahů. Ačkoli sestry měly společnou matku, neměly možnost se vzájemně znát při svém vývoji a nemohly rozvíjet vzájemné sourozenecké vazby. Bylo to

způsobeno jednak matkou, která na tuto skutečnost nedbala, ovšem také otcem starší dcery, který akceptoval to, že se dcera nemá možnost s matkou, potažmo s mladší sestrou, vidat (... *“se do Děčína přistěhovala polorodá sestra Martiny se svou rodinou, tj. s manželem a dvouletou dceru. Zkontaktovala OSPOD a začala o Martinu, které v té době bylo 12 let, projevovat pravidelný zájem... vyrůstala od svých 5ti let u svého otce. Bydleli v jiném kraji a s matkou a sestrou nebyla v minulosti v kontaktu. Matka se o ni nezajímala a na své útlé dětství za dobu, kdy žila s matkou, má špatné vzpomínky“*). Ze spisové dokumentace nevyplývalo, zda sestry o sobě vzájemně věděly, je zřejmé, že tomu nebyla věnována pozornost ani ze strany sociálních pracovníků. Současná novela zákona o SPOD pamatuje na to, že příbuzenské vazby jsou pro děti důležité zejména v oblasti jejich identity. Proto je tato oblast vyhodnocována v souvislosti s možným ohrožením dítěte. Zároveň zákon dává přednost při výchově dětí osobám blízkým, biologické rodině, či příbuzným v širší rodině.

Z textu lze dále interpretovat také, že Martina prošla v průběhu svého života značnými traumatickými situacemi, které pro ni představují psychickou zátěž. Musela se vyrovnávat s nedostatečnou péčí matky, střídáním partnerů u matky, znovu a znovu navazovala vazby k různým pečujícím osobám (partnerům matky), byla vystavena stresu zažívat s matkou následky jejího požívání alkoholu a zažívat nestabilitu častou změnou bydliště. Ve výsledku pak zažila opuštění a následné umístění v dětském domově. Navíc se o ni matka nezajímala. A v neposlední řadě byla odloučena také od své polorodé sestry. Zátěžovou situací pro Martinu bylo také to, že byla účastna při rozpadu manželství své sestry a zažívala další nestabilitu ve svém životě. Obě sestry se musely vyrovnávat se smrtí matky. Na toto ukazují např. výroky *„...a matka požila ve větší míře alkohol a zkolabovala...Nezletilou Martinu nezbylo než umístit do dětského diagnostického ústavu, neboť v tu chvíli nebyl nikdo, kdo by se o ni postaral a zabezpečil ji...matka odešla ze společné domácnosti a byla bez stabilního bydlení...Matka neměla podmínky pro péči o dceru a její zájem o dceru byl minimální. Naopak bývalý přítel matky Martinu pravidelně navštěvoval a jejich*

vztah byl kladný...Martina měla v dětském domově psychické problémy, začala se sebepoškozovat a bylo nezbytné pro ni vyhledat pomoc odborníka. V důsledku toho byla medikována...koncem roku 2015, se manželé, kteří měli Martinu v PP, začali rozvádět...S ohledem na to, že byla Martina v jejich společné PP, musela sestra Martiny podat návrh k soudu na svěřeni Martiny do své PP...krátce na to se sestry dověděly informaci o tom, že jejich matka zemřela...Martina se tak ocitla bez zákonného zástupce a potřebovala mít ve své sestře poručníka...Martina nadále navštěvuje odbornou psychologickou pomoc, neboť se vyrovnává s traumaty ve svém životě“.

V rámci interpretace dat byla sledována činnost OSPOD při řešení případu v souvislosti se svěřením Martiny do PP své sestry. Je zřejmé, že se pracovníci OSPOD snažili otevírat spolupráci s matkou a nabízet odbornou pomoc a podporu v rámci alkoholismu matky a jejich slabých rodičovských kompetencí. Pracovníci se zabývali situací matky komplexně, tzn., že nejen v oblasti podpory financí, ale i v oblasti posílení jejích rodičovských kompetencí. Došlo i k potřebné spolupráci dvou orgánů SPOD v momentě, kdy se matka s dcerou přestěhovala. Zároveň pracovníci OSPOD reagovali v krizové situaci dítěte, kterou lze charakterizovat jako přímé ohrožení dítěte a řešili situaci umístěním Martiny mimo rodinu. Také po právní stránce zabezpečili práva a zájmy dítěte (nařízení ÚV, podpora kontaktu s polorodou sestrou, svěřeni Martiny do PP polorodé sestře a následně do péče poručnické). Nutno konstatovat, že ze spisové dokumentace nevyplývá, že by pracovníci OSPOD iniciativně hledali širší rodinu dítěte v době jejího umístění. Pouze reagovali ve chvíli, kdy se sestra objevila sama. Přitom jak je uvedeno již výše, platí zákon o SPOD již od roku 2013 a pracovníci tedy měli širší rodinu Martiny hledat a kontaktovat. Práci OSPOD monitorují např. tyto výroky: *...„Snahou bylo otevřít spolupráci s matkou, aby tato začala řešit svou závislost. Matce byla v tomto směru nabízena odborná pomoc a podpora. S matkou byly současně řešeny i nedostatky v zajištění zabezpečení potřeb dítěte...Zároveň bylo matce poskytnuto poradenství ohledně financí...byla matce nabídnuta podpora sociálně-aktivizační služby pro rodiny s dětmi s cílem zlepšit životní podmínky*

rodiny...Pracovnice OSPOD v rodině prováděla častá šetření a situaci dítěte průběžně monitorovala...do rodiny začala docházet jiná pracovnice z místně příslušného OSPOD...Pracovnice OSPOD v rámci výkonu PP rodinu dále navštěvovala a v zajištění nezletilé Martiny její polorodou sestrou nebyly shledány žádné nedostatky...“.

9 Prezentace získaných dat z rozhovorů

Celkem byly realizovány 4 rozhovory, z nichž dva se týkaly pracoviště OSPOD, konkrétně pracovnic na úseku náhradní rodinné péče. Další dva rozhovory byly realizovány v neziskové organizaci zabývající se doprovázením pěstounů. Průběh rozhovoru byl zaměřen na zjišťování konkrétních dotazů k tématu příbuzenské PP s ohledem na sledovaný cíl. Zároveň ze strany výzkumné osoby byly pokládány doplňující otázky v závislosti na průběhu rozhovoru s danou pracovnicí.

V rámci výzkumné činnosti bylo s rozhovory pracováno analyticky. Nejprve byly všechny rozhovory doslovně přepsány a v textu byly barevně vyznačovány podobnosti, které ve výsledku byly zařazeny do kategorií. Tímto způsobem vznikly základní kategorie, ke kterým byly barevně přiřazeny výroky vztahující se k dané kategorii. Takto byly rozlišeny následující *kategorie*:

- Podmínky práce při výkonu NRP.

K této kategorii, která byla v textu označována zelenou barvou, se vztahují výroky zaměřené na délku praxe, náplň práce, počet sledovaných případů, vzdělání pracovníků.

- Problémy v příbuzenské PP.

V této kategorii, kde byl text označován červeně, se díky otázce výzkumníka respondenti zamýšlejí nad tím, ke komu se problémy spíše vztahují – buď k pěstounovi, či ve vztahu k dítěti. Zajímavé bylo, že v jednom případě se respondentka vyjádřila také k problémům ve vztahu k biologické rodině, ovšem

její výroky směřují spíše k problémům týkající se pěstouna a toho, jak se s danou situací vyrovnává, příp. jaké má vztahy s rodiči dítěte.

- Řešení problémů v příbuzenské PP.

K označení kategorie řešení problémů v textu byla zvolena barva oranžová. K ní se vztahují výroky zaměřené na to, komu svěřit děti příbuzenské PP, příp. jaké požadavky mít na pěstouna-příbuzného.

- Nápadů a doporučení v příbuzenské PP.

Tato kategorie byla v textu označena žlutě, vztahují se k ní výroky zaměřené na osobní postoje pracovníků (občas emočně podbarvené), ovšem také se objevují výroky bezradnosti, či nějakého hodnocení.

9.1 Kategorie „Podmínky práce při výkonu NRP“

První část připravených otázek při vedení polostrukturovaného rozhovoru se týkala základních údajů o pracovnících a směřovala k definování délky praxe pracovníků jak v sociální oblasti, tak přímo na úseku NRP. Dále byly pracovnice dotazovány na nejvyšší dosažené vzdělání, přičemž z rozhovorů vyplývá, že tři mají vysokoškolské bakalářské a jedna středoškolské vzdělání s doplněním 200 hodin akreditovaného vzdělávání („*Vysokoškolské – sociální pedagogika*“...“*středoškolské s doplněním povinných kurzů 200 hodin*“..., ...“*bakalářské, obor sociální práce*“...“*Bakalářský titul, obor sociální politika a sociální práce*“). Lze tedy konstatovat, že respondentky splňují požadavky na vzdělání sociálního pracovníka stanovené zák. č. 108/2006 Sb. o sociálních službách.

Z provedených rozhovorů se všemi respondenty vyplynulo, že působí v sociální oblasti dlouhodobě („*23 let v sociální oblasti*“, „*27 let*“, „*11 let*“, „*praxe 7 let*“). Nejdelší praxe oslovených respondentů na úseku NRP byla zjištěna 6 let, nejkratší 1,5 roku. Nejdelší praxe v sociální oblasti byla zjištěna u pracovnice OSPOD a činila 27 let, oproti tomu nejdelší praxe respondentky v neziskové organizaci byla 11 let. Na úseku NRP fungují všechny respondentky

podstatně kratší dobu („6 let“, „tři roky na NRP“, „...z toho 1,5 let v NRP“, „od té doby, co doprovázíme a máme pověření“). V případě respondentů z neziskové organizace je důvodem to, že mohou tuto činnost vykonávat až poté, kdy jejich organizace získala pověření k výkonu pěstounské péče tak, jak upravuje novela zákona 359/99 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí, tj. od roku 2013, přičemž v případě zkoumané neziskové organizace se jedná o zahájení této činnosti od r. 2015. Oproti tomu na OSPOD jedna z respondentek zabezpečovala agendu NRP i před přijetím zmíněného zákona, když se vyjádřila tak, že agendu NRP zabezpečuje 6 let. V důsledku změn vyplývajících z novely, muselo i OSPOD zavést změny v NRP a v souvislosti s tím rozšířili svou činnost sociálně-právní ochrany dětí v NRP také o doprovázení pěstounů (... *“od té novely děláme ještě doprovázení pěstounů...asi 14 dní už nedoprovázím, máme novou pracovníci, která to bude dělat...Jsem ráda, bylo to někdy náročný být zároveň za dítě a zároveň podporovat pěstouna...“*).

Z rozhovorů také vyplývá, že pracovníce OSPOD dlouhodobě evidují výrazně vyšší počet pěstounských rodin, než v dané neziskové organizaci. Pracovnice OSPOD má na starosti 30-40 pěstounských rodin, přičemž pracovníce zabývající se doprovázením v neziskové organizaci měly v době prováděného výzkumu celkem 24 rodin. Pracovnice v této organizaci má na starosti maximálně 15-20 rodin v rámci doprovázení při výkonu PP. Při stanovení počtu rodin zároveň zohledňují náročnost práce s danou rodinou i délku dojezdu. Tato tvrzení dokládají následující výroky: *„teďka máme 24 rodin“ ... “Kolem té stovky celkem na oddělení“ ... “Na jednoho pracovníka kolem 40ti rodin“ ... “Každá má kolem těch 30ti rodin“ ... “v podstatě 15-20 na jednoho pracovníka, z důvodu toho, jak jsou ty rodiny náročný. Když bude dojezd delší nebo náročnost, typ, tak tam samozřejmě je potom těch rodin samozřejmě míň. 15-20 prostě. Těch 20 kdyby byly rodiny pohodový, bezproblémový, méně náročný.“*

9.2 Kategorie „Problémy v příbuzenské PP“

V otázkách, které směřovaly k nejčastějším řešeným problémům v PP, se při rozhovorech rozvinula největší diskuse a zaznělo nejvíce profesních názorů respondentů. Bylo patrné, že jejich názory jsou podbarveny osobní zkušeností pracovníka při řešení konkrétních případů z praxe. Podle své zkušenosti se pak respondentky přikláněly k vlastním názorům a zkušenostem, ke komu se problémy spíše vztahují. Zda se týkají spíše pěstouna, či se vztahují k dítěti. Objevil se i názor, že roli hrají také biologičtí rodiče dětí. V této kategorii se nejvíce ukázalo osobní nastavení respondentek, jakožto sociálních pracovníků, které jsou při své práci osobně vtahovány do příběhů svých klientů.

Analytickou prací bylo možné získat údaje, které ukázaly na nejčastěji se vyskytující problémy v příbuzenské PP. Lze konstatovat, že se o podobných skutečnostech označených jako úskalí příbuzenské PP můžeme setkat i v odborné literatuře tak, jak jsou poznatky uváděny v teoretické části této práce. Při rozhovoru o objevujících se problémech v příbuzenské PP se některé respondentky v úvahách dotkly také problémů v cizí PP a bylo zajímavé sledovat, že každá z těchto skupin má své specifické problémy (*„...pokud dochází k nějakému poškozování, ubližování dětí, tak je to většinou v nepříbuzenských pěstounských péči... Zatím z mé zkušenosti...Cizí bych volila jako krajní řešení...“*).

Problémy, které se vztahují k samotným příbuzným pěstounům, se týkají zejména toho, v jaké roli je pěstoun ve vztahu k dítěti. V rozhovorech se ukázalo, že největší počet příbuzenské PP je realizováno ze strany prarodičů, když na danou otázku ve všech případech respondentky odpověděly zcela jednoznačně (*Prarodiče...Převládá forma k prarodičům...Výrazně prarodiče...Prarodiče*). K prarodičům se také váže výrazné množství uváděných problémů. Objevilo se také zamyšlení nad tím, jak složité je být pro dítě babičkou a rodičem zároveň. Na tato tvrzení ukazují např. výroky: *„...takový ten střet zájmů babička a najednou máma... Protože ta musí mít úplně tu roli matky nebo táty. Ale zároveň jsou to babičky, takže pořád mají tu tendenci víc jim dovolovat, víc je*

rozmazlovat, ale pak dochází k těm střetům, protože se jim musí dát ty hranice nějak je vychovávat...“.

Z rozhovoru vyplynulo, že v případě prarodičů, kteří mají v PP děti dlouhodobě, byla zaznamenána jejich horší adaptace na zákonné změny a z nich plynoucí požadavky na pěstouny. Objevovaly se výroky např. *„A ještě možná i to, že ten zákon, který vyšel před třemi lety v tom doprovázení...byla změna, nemuseli se školit, nebyly žádné doprovázející organizace, párkrát tam přišly pracovnice OSPOD a to bylo celý. A oni neměli žádnou přípravu, nikdo je na nic nepřipravil, hupsli do toho...Je asi trošku problém, že nemají žádnou přípravu a něco se po nich chce.“.*

Byly jmenovány i další problémy na straně prarodičů, které podtrhávají i věk a věkový rozdíl mezi dítětem a tím, kým je vychováván: *„No, role, ale i ten věk. Dochází ke střetům, když ta babička vychovává vnouče a ta vnučka najednou je patnáctiletá, je tam samozřejmě ten mezigenerační rozdíl ve výchově a vůbec v názorech..“.* Objevil se také problém týkající se nedostatku kompetencí na straně prarodičů: *„Já si myslím nedostatek kompetencí. ...nedostatek kompetencí je největší problém. Výchovných kompetencí pěstounů - prarodičů...Věkem se už ta kompetence úplně nedoplní...Já nerada svěřuji děti prarodičům... často to byl nízký intelekt těch prarodičů, že prostě nebyli schopni dodržovat, aby ty děti měly nějaký hranice. Jo prostě, dostali peníze a tak jim pokoupili a neuměli prostě jako vychovávat, řekla bych....Největší problém tedy inteligence a schopnosti prarodičů...“.*

Je možné konstatovat, že z analytické práce s textem vyplynuly také problémy, které jsou řešeny v souvislosti s příbuzenskou PP na straně samotných dětí. Bylo jich však podstatně méně, než problémů uváděných na straně příbuzných pěstounů (*„...často jsou to děti, který jsou hyperaktivní, často ty rodiče užívali nějaký návykový látky v tom těhotenství a ty děti si ty důsledky nesou, „...já jsem to měla jako přes kopírák, matka selhala, fetovala, protože já nevím, fetovala, někam zdrhla, anebo já nevím co, takže děti spadly babičce... „,ty*

děti byly nějakým způsobem načatý a u některých si myslím, že ten potenciál tam u nich byl jako hodně pozitivní, jenže ty prarodiče s tím prostě neuměli pracovat. Nebo neuměj.“).

Objevil se také názor, že nejvíce řešenými problémy bývá kontakt s biologickou rodinou („*Kontakt...kontakt s biologickou rodinou.“*). Příbuzní mají snahu bránit v kontaktech dětí s rodiči, mají k tomu i větší tendence na základě skutečností, co se v rodině odehrálo a s ohledem na jejich prožívání („*...protože selhávají ty rodiče, tak jsou tam ty vztahy tak narušený, že bráněj ...u zprostředkovaných pěstounských péči to tak nebývá... Kontakt s biologickou rodinou... Snaží se to přestříhnout, protože se na ty rodiče zloběj, ublížili jim... Je to nastavení těch pěstounů...Ty pěstouni neprošli tou přípravou jako ty zprostředkovaný, neumějí se na to podívat jako tý profesionality. ...Jsou tam hodně ty emoce, city a spíš tak stavěj na přirozenosti vztahový a stavěj na tom, že se v podstatě nemusejí na tom nic učit, protože oni to mají přirozený, že jo. Že je to jejich krev... babička vlastně ani neuměla pořádně komunikovat s tou svojí dcerou...babička se vždycky snažila jakoby v uvozovkách napravit ten svůj hřích s tím dítětem, který nezvládla a nejčastější problémy...“).*

9.3 Kategorie „Řešení problémů v příbuzenské PP“

Respondenti dostali prostor k tomu, aby se vyjádřili ze své praxe a ze svých zkušeností, co se nejvíce osvědčilo v řešení dané problematiky, zda je správné svěřovat děti do příbuzenské PP, zda je tato forma NRP funkční. Odpovědi často směřovaly k problémům, které byly označeny respondentkami za stěžejní a nejvýznamnější.

Složitost a náročnost řešení konkrétní problematiky z doslovné transkripce jasně zaznívá: „*Je to složitý, protože v podstatě my můžeme furt jenom na ty pěstouny, ty prarodiče jako apelovat, vysvětlovat, snažit se, aby absolvovali vzdělávání na to zaměřený, jak je to důležitý pro to dítě, ta identita, ta rodina, mít informace a mít kontakty. Ale na to není nástroj, jak by se to dalo vymáhat. ...nemusí to být, než bude rozhodnuto, ...to dítě potřebujeme okamžitě zajistit*

a muselo by jít do nějakýho zařízení..., ...aby to bylo vymahatelný, aby byla vymahatelná ta povinnost... Právně ošetřená. Samozřejmě, že když člověk nebude chtít, tak to neudělá ani tak, ...je tam hrozně krátkej časovej úsek..., ..osvěta, domlouvání... nejenom to vzdělávání, ale i úzká spolupráce opravdu s terapeutem..., Spíš pro pěstouny samotné, aby oni ty pěstouni zvládli odbourat u sebe to nastavení negativní vůči těm rodičům, ...Takže si myslím, že je to je spíš ta terapeutická práce s tím pěstounem. ...za mě bych se vyhnuta svěřování dětí do péče prarodičům, pokud by to trošičku šlo, ...jiný řešení, tak aby ty děti nepřišly jak o rodiče, tak o ty prarodiče jako rozmazlující a ty prarodiče by nemuseli nastupovat do tý role vychovatelů.“

Je zajímavé, že respondentky pohlížely na vzniklé problémy i řešení v některých případech zcela odlišně, např. jedna pracovnice označila role prarodičů za problém a druhá naopak za řešení. Mezi dalšími výroky ke kategorii řešení bylo uvedeno: „...*To proškolení, aby věděli, do čeho jdou...si myslím, že OSPOD neměl moc času tam chodit do těch rodin a bylo spoustu věcí, co se tam neřešilo. ...že by pěstounská péče se měla dobře zvažovat, ...ne oslovovat jakoby jenom prarodiče, že to je první volba, která je, ale jakoby nějakým způsobem rozšířit a přísnit. ...tety a strýcové mají třeba nějakým způsobem rozšířit a zpřísnit...taková ta propojenost, aby ta škola kooperovala ta doprovázející organizace a ten OSPOD,aby nešli proti sobě a maximálně spolupracovali., ...hrozně těžko posuzuje, ... cizí pěstouni procházejí odbornou přípravou obrovskou, to je nesrovnatelný...myslím si, že by to hodně z těch pěstounů vyseletovalo...a ne ty jako že mi ty vnuky dejte a já se postarám, ... Určitě, to si myslím, že by bylo hodně dobrý. ...člověk už má takovej ten připravenej, že ty lidi prostě jsou lehce nespolehliví a tak...je kontrolovat, ověřovat si....můžeme furt jenom na ty pěstouny, ty prarodiče jako apelovat, vysvětlovat, snažit se, aby absolvovali vzdělávání... Kdežto, když se to zase podaří u tý babičky a dědečka nějak, tak je to tam přirozenější....nastupuje jejich zodpovědnost, přece to dítě nedám do dětského domova..., ...mělo by se zkoumat,*

jestli je to babička, která se svým důchodem to zvládne anebo jestli je to babička, který je 45let a která si normálně vydělává a je zajištěná a zdravá...“.

9.4 Kategorie „Nápady a doporučení v příbuzenské PP“

Do kategorie nápadů a doporučení byly zahrnuty otázky a odpovědi, které dávaly respondentkám možnost sdělit ještě skutečnosti, které nezazněly nebo na ně nebyly dotazy vztaženy, ale při tom je považují za důležité a podstatné k dané zkoumané problematice. Mohly tak vyjádřit své další osobní zkušenosti nebo nápady, které k tématu příbuzenské PP považují za významné, a které by současně obohatily daný výzkum.

Ačkoli se respondentky o příbuzenské PP, kterou ve většině případů vykonávají z jejich zkušenosti prarodiče, vyjadřovali zejména v kategorii problémů, bylo zajímavé zjistit, že by se všechny ve výsledku přiklonily k variantě, že je správné dítě svěřit do příbuzenské PP. Nasvědčují tomu výroky např.: *„Já si myslím, že jo, že rozhodně. Za mě je to v pořádku, já to vidím jako bezpečnější formu, ...jsem si jistější, když to dítě je v příbuzenský PP, nedochází tam z mého pohledu k ubližování těm dětem, je to krev té rodiny...nepáchaj tolik škody... když mám někam svěřit dítě, tak to dítě patří do rodiny a ne mimo rodinu. Takže to má smysl určitě...No, tak jako asi jo, jinak by byly přeplněný dětský domovy... Jo, určitě..“.* Za další častější formu příbuzenské PP byly označeny tety, strýcové a sourozenci (*„...další sourozenci rodičů... Já mám samé babičky a pak mám sestry. Tam si myslím, je to v pohodě. Jsou si věkově blíž a řekla bych, že to je v pořádku...hledat v rodině někoho jiného, mladšího..., i když mají srdečně blíž k té babičce, tak je ale měl vychovávat někdo jinej, než ta babička..., hledat úplně všechny příbuzný...“*).

V souvislosti se svěřováním dětí do příbuzenské PP je považováno za velmi důležité zjišťování všech příbuzných dítěte, kteří i ze zákona mají před jiným způsobem řešení přednost. To dokladují tyto výroky respondentek: *„...je tam důležitá terénní práce, ...terénní práce, předtím, než se to dítě někam svěří,*

....zmapovaná a poučená kompletně celá rodina. ..vyhledat úplně všechny příbuzný, ...jen, aby to dítě v tý rodině mohlo zůstat..“.

Zamyšlení proběhlo i v otázkách financování PP: „...o výši příspěvku..., třeba babička a děda by nemuseli mít odměnu pěstouna, ale příspěvek na dítě určitě..rodině je třeba pomoc.., co se týče tety a strejdy, tak to si myslím, že by odměnu pěstouna mít měli.., ..se nepodíleli během toho svého života na tý výchově biologických rodičů.., ..ty si tu odměnu pěstouna zaslouží..., babička s dědou si myslím, že maj, tak tak jak je ten zákon, i tu vyživovací povinnost...párkrát se stalo, že to řekli, že nepotřebují žádné peníze za odměnu.., ...aby ty peníze nějaký měli, ale nejmenovalo se to pěstounská péče třeba... Plošně bych to nedávala, ani zamítala.“.

Zazněly i názory na odborné přípravy u zprostředkovaných pěstounů v porovnání s tím, jak probíhá svěřování dětí do příbuzenské PP: „...ty jsou na to nějakým způsobem proškolený, připravený, ale zase vidím v tý praxi, když to je, tak jsou tím zase zaskočení. ..se nejde připravit a úplně připravit na všechno. ..jdou s tím nejlepším nasazením a nejlepší vírou tomu dítěti pomoci, ale ... tam není ta přirozenost, ta spontánnost, jako v tý biologický rodině,.....jsou zaskočení potom problémama, který to dítě má, přestože prošli přípravou... ty problémy z něčeho prameněj a jsou až někdy nazlobení na ty děti, že oni se jim přece věnujou, ...Ve svý biologický rodině by to neměly a ty děti to nepřijímají, nebo nejsou vděční...těžký, najít někde tu rovnováhu...by se to prostě naklonovalo...ta odbornost určitá...u těch zprostředkovaných zase chybí ta osobní rovina... Zprostředkovaný nejsou tak empatictí a neumějí tak řešit, když ty děti maj určitý problémy, výchovný...stává, že ti zprostředkovatelé nebrání kontaktu..jsou na to připraveni..je vidět, že žárlí na tu biologickou rodinu...cizí pěstounská péče prochází šílenými přípravama..“.

V souvislosti s doprovázením pěstounů a jejich vzděláváním je v rámci dané organizace na ní samotné, jakým způsobem budou tyto skutečnosti realizovat v praxi. Někteří pořádají pobytové akce spojené s plněním těchto povinností.

V rozhovorech s respondentkami došlo ke zhodnocení i v tomto směru: „...jsme v tý naší doprovázející organizaci udělali to, že jsme si pak třeba ty děti vyvezli sami, protože tam se ukázalo spousta věcí, anebo jsme fakt i jeli na ten víkend s nima, s těma pěstounka, protože tam se objevilo takových věcí...jako kancelářský, uzavřený...tam nevidí takových běžných reakcí...tam člověk může spoustu věcí prokouknout a fakt vidí, že ta rodina kooperuje a jak funguje...doporučila všem...nakouknout úplně z jiný strany.“.

Objevily se ale také nepříjemné skutečnosti o pěstounské péči: „...stav, který tady je, máme hrozný nedostatek pěstounů celorepublikově přes zprostředkování tak, jak nás informujou na kraji, tak je to čím dál tím horší, tak nevím, kde by ty děti byly...no, nejsou cizí pěstouni..., ..tady asi na severu nebo vůbec po Český republice zase těch cizích pěstounů není tolik... soud teď nechce svěřovat babičkám do pěstounský péče...zamrzej občas situace, kdy vidím, že dítě je u pěstounky, která jako není schopna a to dítě neprospívá a pak zase vidím lidi, prostě prarodiče, co se třeba snažej a tu pěstounku nemaj. Je to hroznej nepoměr..“.

10 Diskuse

V empirické části této diplomové práce, s ohledem na cíl analyzovat příbuzenskou pěstounskou péči, byly stanoveny výzkumné otázky, které reagují na výzkumný problém a na zvolený cíl DP. V rámci výzkumu byly zpracovány dvě případové studie a analyzovány provedené rozhovory se sociálními pracovníci zabývajícími se NRP. Zjištěné údaje byly průběžně interpretovány a vyhodnocovány podle toho, jak pokračovala výzkumná práce. Výzkumnou oblastí se stalo prostředí ochrany dětí na úseku OSPOD Děčín v oblasti NRP a výzkumným tématem byla problematika příbuzenské PP v otázce její funkčnosti, úskalí a rizik. V průběhu práce s dokumenty a texty již částečně docházelo k zajímavým a nosným zjištěním. Provedená diskuse tato zjištění shrnula a ve svém obsahu se zabývala ještě dalšími úvahami nad daným tématem.

Z výzkumných zjištění vyplývá, že existuje jakýsi rozpor mezi tím, co pracovníci říkají o těžkostech dětí v příbuzenské PP, zejména u prarodičů, a tím, co vyplynulo ze zkoumání případových studií. Pokud dítě zůstane u prarodičů z důvodu, že rodič selhal, upřednostňuje se vždy biologická rodina dítěte, pokud tato nevykazuje patologické rysy. Z výzkumu je zřejmé, že kompetence prarodičů jsou také problematické, navíc oni vychovali matku, která ve výkonu rodičovské odpovědnosti selhala. V danou chvíli však na rozhodnutí mělo více vliv, že dalším řešením pro děti by byla ústavní výchova, či problematické hledání pěstounské rodiny s ohledem na hendikepy dětí, než posuzování vhodnosti a kompetentnosti vlastních, biologických prarodičů. Ze všech rozhovorů vedených s respondenty bylo zřejmé, že nakonec by vždy v takové situaci děti prarodiče upřednostnili. Je důležité zmínit ale i skutečnost, že respondenti hovořili také o tom, že v současné době se šetření jednotlivých situací rozšiřují ještě o hledání dalších příbuzných v širší rodině a více se zkoumají kompetence prarodičů. Je to způsobeno zřejmě novelou Zákona 359/99 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí, který stanovil povinnost nového přístupu k vyhodnocování situace dítěte a jeho rodiny. Všechny děti v NRP jsou sledovány a je s pečující rodinou individuálně plánováno s ohledem na cíle vycházející z potřeb dětí a jejich rodiny. Bylo konstatováno, že

na základě zákona musí být upřednostňována volba zajištění dítěte za pomoci osob blízkých.

Také je nově kladen důraz na průběžné vzdělávání osob pečujících, což se vztahuje i na příbuzné, pokud mají děti v PP. Ukazuje se, že v mnoha případech je toto velmi dobrý krok k tomu, že se o svých svěřených dětech pečující osoby co nejvíce dozvídají z pohledu možných úskalí ve výchově tvořených traumaty dětí prožitých z minulosti.

Novela zákona přinesla také povinnost zapojit nové metody do sociální práce a začít se situací dítěte pracovat z hlediska jeho potřeb a z hlediska kompetencí rodičů dítěte. Také tento výzkum ukázal na to, že se skutečně s novými metodami na OSPOD pracuje, přičemž se jednalo zejména o případové konference a díky zpracovaným vyhodnocením a nastaveným cílům v individuálním plánu ochrany dítěte bylo možné pohlédnout na situaci dítěte do hloubky. Nejedná se jenom o způsob práce, který nově vykonávají sociální pracovníci, ale novela přinesla i řadu změn v souvislosti s výkonem pěstounské péče pro samotné pěstouny. Jednak je pěstoun podporován doprovázející organizací, s níž má uzavřenou dohodu, ovšem také má sám řadu povinností plynoucích ze zákona, mezi něž patří zejména povinné vzdělávání v rozsahu 24 hodin ročně. Jak se ukázalo analýzou realizovaných rozhovorů, pracovníci toto hodnotí pozitivně. Příbuzenští pěstouni mají tak možnost doplnit odborné informace, z nichž některé bývají součástí odborných příprav při zprostředkování cizí PP.

V současné době se klade důraz na identitu dítěte, které má právo žít ve své biologické rodině (to je také jednou z oblastí vyhodnocování potřeb dítěte). Pokud z nějakého důvodu není možné, aby dítě zůstalo ve své biologické rodině, je podle zákona povinností pracovníků OSPOD oslovit také širší rodinu a blízké dítěte. Výzkum ukázal mj. také na to, že v praxi k takovému kroku dochází a dle pracovníků je to správné řešení.

V souvislosti se zvyšujícími se nároky na výkon SPOD je třeba zmínit, že jsou kladeny i vyšší nároky na odbornost sociálních pracovníků. Tito musí splňovat vzdělání dle požadavků stanovených zákonem. Jen vzdělání však pro výkon pomáhající profese pro pracovníky nestačí, je třeba disponovat také potřebnou osobní výbavou každého jednotlivce. Z výzkumu vyplynulo, že jsou témata řešená sociálními pracovníky v oblasti NRP velmi citlivá a náročná, přičemž pracovníci mají tendence se nechat vtáhnout do příběhů svých klientů. Sociální pracovníci jsou tudíž vystaveni ve větší míře osobnímu profesnímu vyhoření. Proto je důležitá prevence syndromu vyhoření např. v podobě supervizí, intervizí, či případových konzultací. Každý pracovník vnímá problémy jinak emočně a je důležité, aby se v pomáhající profesi i sám ochraňoval vlastní psychohygienou. Osobní angažovanost pracovníků byla v samotném výzkumu patrna zejména při rozboru kazuistik v oblasti náročnosti řešení případu dítěte a dále při realizovaných rozhovorech v oblasti zjišťování problémů v příbuzenské PP z pohledu dotazovaných pracovníků.

Při samotné výzkumné práci bylo pracováno s kategorizací a rozбором transkriptu. Nejvíce emočně nabitá kategorie byla ta, která v sobě zahrnovala problémy v PP. Shoda byla v tom, že nejvíce řešených problémů v příbuzenské PP lze zařadit k osobě pěstouna – prarodiče, a to i přesto, že samotné děti v PP jsou často hendikepovány traumaty z minulosti a vyrovnávají se s jejich následky. Na tuto kategorii úzce navazovala kategorie zabývající se řešením problémů v příbuzenské PP. Výzkum ukázal, že respondentky nejen, že definovaly problémy v příbuzenské PP, ovšem ukázalo se, že jsou v nastavení řešení schopny širšího pohledu na zkoumanou problematiku, a to již v mezích „nového pohledu“ tak, jak novela zákona vyžaduje. Tuto schopnost prokázaly všechny pracovnice bez ohledu na délku své praxe v sociální oblasti či na úseku NRP.

V průběhu výzkumné práce při rozboru rozhovorů bylo zřejmé, že do popředí vystupuje otázka příbuzenské PP zajišťovaná prarodiči. Je to velmi diskutabilní téma, kdy, jak je uvedeno již výše, je pracovníky ve výsledku většinou podpořena, ačkoli vnitřně často není pracovník s takovým řešením

náhradní rodiny pro dítě zcela ztotožněn. Otevírají se zde etická témata, kdy se jak prarodiče, tak pracovník dostávají do etických dilemat při procesu rozhodování o této podobě PP, když taková forma péče je velmi často rozporuplná.

V návaznosti na odpovědi na výzkumné otázky lze konstatovat, že na otázku týkající se okolností a ovlivňujících faktorů svěřování dítěte do příbuzenské PP bylo odpovídáno převážně interpretací dat při studiu spisové dokumentace a tvorby případových studií. Okolnosti se týkají situace rodičů ve výkonu jejich rodičovské odpovědnosti, v níž mnohdy i opakovaně selhávají. Často jsou okolnosti velmi rychlé, bez možnosti hledat ještě další řešení a bez možnosti zabývat se důkladným prozkoumáním osobnosti a schopností pěstouna – příbuzného. Jedním z faktorů, které ovlivňují proces svěřování dětí do příbuzenské PP, je skutečnost daná zákonem o tom, že přednost mají příbuzní dítěte. K tomu se váží další fakta o způsobu života a chování příbuzného a jeho vztahů k původní rodině dítěte a k dítěti samotnému. Podstatou tohoto přístupu je identita dítěte, která se ukazuje natolik významná, že je třeba ji v procesu při rozhodování o další budoucnosti dítěte zohlednit.

Mezi úskalí, která se vážou ke svěření dítěte do PP příbuzným osobám, patří i zátěž z původní rodiny dítěte, kterou si samo dítě sebou přináší. V případech příbuzných – pěstounů je pak významná schopnost pěstouna pečovat o dítě, rozumět jeho potřebám a jemu samotnému, schopnost přijmout dítě takové, jaké je a vydržet ve svém odhodlání vytvořit dítěti domov, lásku a přijetí. Úskalím je, aby pečující osoba zvládla řešit situace, které kolem dítěte se mohou postupně objevit, a aby zvládla požadované nároky. Takový pěstoun má situaci ztíženou tím, že on prožívá danou situaci také sám za sebe a vyvolává to v něm spoustu pocitů a emocí, které musí mnohdy zvládnout a potlačit ve prospěch dítěte, a to často i za cenu sebezapření, protože je ve své roli pěstouna podporován a sledován (je na něho kladen nárok zákonný, ovšem i morální v rámci vlastní rodiny).

Úspěšnost příbuzenské PP je ovlivněna zejména jasnými pravidly deklarovanými zákonem. Pokud příbuzenský pěstoun je schopen vyrovnávat se

a řešit úskalí, která vyvstanou v důsledku výkonu PP, lze takový výkon PP označit za vysoce pravděpodobný tomu, aby tato forma péče byla přínosná pro dítě, i samotného pěstouna. Úspěšnost příbuzenské PP ovlivňuje také schopnost vzájemné spolupráce, přijímání podpory a pomoci ze stran sociálních pracovníků zabývajících se pěstounskou péčí, ať již v roli sociálního pracovníka na OSPOD, či sociálního pracovníka v jiné, doprovázející organizaci. S tím souvisí též poskytování odborných psychologických, či terapeutických, služeb v bezprostředním okolí pěstouna a jeho rodiny.

11 Navrhovaná opatření

Z výše uvedené diskuse lze doporučit, aby v případě svěřování dětí do příbuzenské pěstounské péče byla věnována dostatečná pozornost osobě pěstouna, zda je zárukou pro dítě. Proto s ohledem vždy na vzniklou situaci by mělo dojít k jakémusi odbornému posouzení dané příbuzné osoby. Pozornost by měla být v takovém případě věnována i směrem k tomu, jaké byly důvody selhání rodiče, zda mohou mít vliv na další výchovu dítěte zabezpečovanou příbuzným, který sám rodiče dítěte vychoval. Podstatné jsou též vzájemné vztahy a emoce v rodině, které panují mezi jejími jednotlivými členy, neboť často udávají směr další práce s rodinou. Cílem by tak mělo být vytvoření stabilního prostředí pro dítě, kde se bude cítit bezpečně a doma.

Důležitým aspektem je, aby byla důsledně vykonávána terénní sociální práce v případech ohrožených dětí a zmapovány všechny možnosti jejího zabezpečení. K tomu, aby sociální pracovníce OSPOD mohly tuto činnost zvládnout, je potřeba, aby nebyly ve své práci přetěžovány velkým množstvím řešených případů.

Náročný výkon pěstounské péče vyžaduje odbornou pomoc, která však musí být v dostupné vzdálenosti pro pěstouna a rozumět také potřebám pěstouna. Proto se jeví vhodné, aby byla vytvořena dostatečná a fungující síť odborných služeb.

Závěr

Tato diplomová práce měla za cíl analyzovat příbuzenskou PP, tj. péči, kterou poskytují dětem osoby příbuzné. Inspirací pro volbu tématu diplomové práce byla osobní zkušenost a praxe autorky na OSPOD. V souvislosti s cílem DP bylo zjišťováno, zda je tato forma PP vhodným způsobem, jak zabezpečit děti a jejich potřeby v případech, kdy nemohou vyrůstat se svými biologickými rodiči.

Diplomová práce je rozdělena na část teoretickou a část praktickou. Teoretická část v sobě zahrnuje poznatky z odborné literatury a dalších zdrojů, které se dotýkají zvoleného tématu, tedy příbuzenské PP. Je tak patrné, že rodina se nezastupitelným způsobem podílí na utváření osobnosti dítěte a na jeho vývoji. Význam biologické rodiny i osob příbuzných je proto třeba respektovat a při sociální práci vycházet z jejich individualit a skutečných potřeb dítěte i jeho příbuzných. Je současně zřejmé, že tuto skutečnost dnes již v sobě zahrnuje i zákon upravující řešení situace dítěte v těch případech, kdy se ocitá v ohrožení, přičemž přednost jasně dává rodině a osobám příbuzným či blízkým dítěte. Svěření dítěte do příbuzenské PP má však také svá rizika a úskalí, která je třeba též v postupech a v posuzování zájmu dítěte zohledňovat, ale současně často tvoří další směr práce s rodinou.

V empirické části této diplomové práce v souvislosti s cílem byla provedena analýza na základě studia dokumentů, k čemuž sloužila spisová dokumentace nezletilých dětí vedená na pracovišti OSPOD Děčín. Na základě provedených výpisů ze spisů byly sestaveny dvě případové studie. Tyto byly podrobně analyzovány s ohledem na zvolené výzkumné otázky. Dále byly realizovány rozhovory se sociálními pracovníci, taktéž z OSPOD, které působí na úseku NRP a současně byly provedeny i rozhovory se sociálními pracovníci zajišťujícími doprovázení pěstounů v rámci výkonu PP při Charitním sdružení Děčín. Výsledky všech rozhovorů byly analyzovány kvalitativním způsobem a následně byly interpretovány v jednotlivých kategoriích, které v souvislosti s výzkumem byly vytvořeny při zpracování přepsaných nahrávek rozhovorů.

Zkoumání daných materiálů přineslo zajímavé výstupy, nad nimiž byla provedena diskuze a následně byly zohledněny i v navrhovaných opatřeních.

Ačkoli se může náplň či role pěstouna, který je příbuzným dítěte, zdát jakkoli snadná a jednoznačná, je nutné říci, že jde o velmi náročnou a zodpovědnou úlohu, která na osobu pěstouna klade vysoké nároky. Je proto nutno odhodlání pečujících osob dostatečně ocenit a podpořit. Nezbytnou součástí je též zabezpečení poskytování odborné pomoci pro dítě i osoby pečující a povinnost orgánů SPOD pravidelně vyhodnocovat situaci dítěte a jeho rodiny a sestavovat individuální plán ochrany dítěte. Současně se ukázalo, že se jedná o významný kvalitativní posun v péči o ohrožené děti, který obsáhne mnohem širěji oblast zabezpečování péče o dítě tím, že věnuje pozornost potřebám dětí, zabývá se jejich individualitou a zahrnuje v sobě také plánování podpory v podobě individuálního plánu ochrany dítěte. V neposlední řadě je velice důležité, aby sociální pracovníci působící v dané oblasti NRP intenzivně spolupracovali a jejich společným úsilím bylo spokojené dítě svěřené v pěstounské péči svých příbuzných a bylo tak možné bez pochyb označit institut příbuzenské PP za přínosný a kvalitní.

Seznam použité literatury

BAKALÁŘ, E., a kol., 2006. *Rozvodová tematika a moderní psychologie: (studijní texty jsou zaměřeny na osud dítěte, jehož rodiče procházejí nebo již prošli rozvodem)*. Praha: Karolinum. ISBN 80-246-1089-2.

BECHYŇOVÁ, V., KONVIČKOVÁ, M., 2008. *Sanace rodiny: [sociální práce s dysfunkčními rodinami]*. Vyd. 1. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-392-5.

BECHYŇOVÁ, V., 2012. *Případové konference: praktický průvodce pro práci s ohroženou rodinou*. Vyd. 1. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0181-6.

BUBLEOVÁ, V., VÁVROVÁ, V., VRÁNOVÁ, L. a FRANTÍKOVÁ, J., 2011. *Základní informace o náhradní rodinné péči [CD-ROM]*. Vyd. 1. Praha: Středisko náhradní rodinné péče. ISBN 978-80-87455-01-2.

CAIRNS, K., 2013. *Bezpečná vazba mezi náhradními rodiči a dítětem: traumata v raném vztahu a psychická odolnost*. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0370-4.

FÜRST, M., 1997. *Psychologie: včetně vývojové psychologie a teorie výchovy*. Olomouc: Votobia. ISBN 80-7198-199-0.

GABRIEL, Z., NOVÁK T., 2008. *Psychologické poradenství v náhradní rodinné péči*. Vyd. 1. Praha: Grada. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-1788-3.

GAVORA, P., 2000. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Brno: Paido. Edice pedagogické literatury. ISBN 80-85931-79-6.

GJURIŠOVÁ, Š., KUBIČKA, J., 2009. *Rodinná terapie: systemické a narativní přístupy*. 2., doplň. a přeprac. vyd. Praha: Grada, Psyché (Grada). ISBN 978-802-4723-907.

HENDL, J., 2005. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál. ISBN 80-7367-040-2.

LANGMEIER, J., MATĚJČEK, Z., 2011. *Psychická deprivace v dětství*. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-1983-5.

MATĚJČEK, Z., 1994. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha: Portál. Rádcí pro rodiče a vychovatele. ISBN 80-85282-83-6.

MATĚJČEK, Z., DYTRYCH, Z., 1994. *Děti, rodina a stres: Vybrané kapitoly z prevence psychické zátěže u dětí*. 1. vyd. Praha: Galén. ISBN 80-85824-06-X.

MATĚJČEK, Z., a kol., 1999. *Náhradní rodinná péče*. Portál. ISBN 80-7178-304-8.

MATOUŠEK, O., 2003. *Slovník sociální práce*. Vyd. 1. Praha: Portál. ISBN 80-7178-549-0.

MATOUŠEK, O., a kol., 2013. *Encyklopedie sociální práce*. Portál. ISBN 978-80-262-0366-7.

NOVÁK, T., DVOŘÁČKOVÁ, B., 2009. *Vztah otce a dcery*. Praha: Grada. Pro rodiče. ISBN 978-80-247-2078-4.

NOVÁK, T., 2013. *O otcovské roli: [význam otce v rodině]*. Vyd. 1. Praha: Grada. Psychologie pro každého. ISBN 978-80-247-4498-8.

NOVÁK, T., 2014. *Mnohem menší dareba, než jste čekali*. Praha: Grada. Psychologie pro každého. ISBN 978-80-247-5069-9.

NOŽÍŘOVÁ, J., 2012. *Náhradní rodinná péče*. Linde, a. s., ISBN 978-80-8613191-7.

PREKOP, J., [PŘEL.: VRBOVÁ, D.], 2001. *Jak být dobrým rodičem: krůpěje výchovných moudrostí; co potřebují děti, co potřebují rodiče, pravidla v rodinném systému, děti chtějí objevovat svět, láska a výchova*. Vyd. 1. Praha: Grada Publ. ISBN 9788024790633.

PURVIS, K., B., CROSS D., R., SUNSHINE, W., L., 2013. *Dítě v nové rodině*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-4535-0.

REICHEL, J., 2009. *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*. Praha: Grada. Sociologie (Grada). ISBN 978-80-247-3006-6.

SLAMĚNÍK, I., 2011. *Emoce a interpersonální vztahy*. Vyd. 1. Praha: Grada. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-3311-1.

ŠÍNOVÁ, R., ŠMÍD, O., JURÁŠ, M., 2013. *Aktuální problémy rodinněprávní regulace: rodičovství, výchova a výživa nezletilého*. Praha: Leges. Teoretik. ISBN 978-80-87576-74-8.

ŠPAŇHELOVÁ, I., 2010. *Dítě a rozvod rodičů*. Vyd. 1. Praha: Grada. Pro rodiče. ISBN 978-80-247-3181-0.

ZELENÁ, M., KLÉGROVÁ, A., 2006. *Podpora rodiny*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí. ISBN 80-869-9167-9.

ZEZULOVÁ, D., 2012. *Pěstounská péče a adopce*. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0065-9.

Právní zdroje

Rodinné právo: *Sociálně-právní ochrana dětí; Mezinárodněprávní ochrana dítěte; Registrované partnerství: znění předpisů k 1.1.2014*. Ostrava: Sagit, [2014]. ÚZ. ISBN 978-80-7488-022-3.

Sdělení č. 104/1991 Sb., Federálního ministerstva zahraničních věcí, o Úmluvě o právech dítěte. In: *Sbírka zákonů České republiky* [online]. 1991, částka

22, s. 502–512 [vid. 19. 10. 2015]. ISSN 1211-1244. Dostupné z: <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1991/022-1991.pdf>

Zákon č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součást ústavního pořádku České republiky, ve znění ústavního zákona č. 162/1998 Sb. In: *Sbírka zákonů České republiky* [online]. 1993, částka 1, s. 17-23 [vid. 19. 11. 2015]. ISSN 1211-1244. Dostupné z: <http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/ViewFile.aspx?type=z&id=22426>

Zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních. In: *Sbírka zákonů České republiky* [online]. 2013, částka 112, s. 3186-3256 [vid. 20. 11. 2015]. ISSN 1211-1244. Dostupné z: http://www.epravo.cz/_dataPublic/sbirky/2013/sb0112-2013.pdf

Internetové zdroje

Child Welfare Information on Gateway, 2013. *Placement of Children with Relatives*. In: Child Welfare Information on Gateway [online]. Červen 2013 [vid. 20. 11. 2015]. Dostupné z: <https://www.childwelfare.gov/pubPDFs/placement.pdf>

MOTEJL, O., ČERNÁ, I., PANOVSKÁ, K., MATYÁŠOVÁ, P., eds., 2007. *Sborník stanovisek veřejného ochránce práv, Rodina a dítě* [online]. [vid. 13. 12. 2015]. Dostupné z: http://www.ochrance.cz/uploads/tx_odlistdocument/Rodina_a_dite.pdf

MPSV, 2011. Manuál k případovým konferencím. In: *MPSV* [online]. [vid. 20. 11. 2015]. ISBN 978-80-7421-038-9. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/13087/manual.pdf>

MPSV, 2013. Dávky pěstounské péče 2013. In: *MPSV* [online]. [vid. 20. 11. 2015]. ISBN 978-80-7421-058-7. Dostupné z: www.mpsv.cz/files/clanky/14871/brozura_Pestounske_davky_2013.pdf

Nadační fond J&T, 2014. Náhradní rodinná péče vykonávaná příbuznými dítěte. In: *Nadační fond J&T* [online]. 16.10.2014 [vid. 19. 10. 2015]. Dostupné z: <http://www.knihovnanrp.cz/cz/publikace/126/>

ROZUM A CIT, 2014. *Sborník praxe novely o sociálně-právní ochraně dětí – s rozumem a citem* [online]. Aktualizováno listopad 2014 [vid. 19. 11. 2015]. Dostupné z: http://www.rozumacit.cz/zs/file_prirucky_a_publicace/RaC-Sbornik_listopad_2014.pdf

Schore, A., 2001. Účinky předčasného relačního traumatu, vliv na vývoj mozku, péče o duševní zdraví kojenců. In: *Schore.com* [online]. 2010 [vid. 09. 01. 2016]. Dostupné z: <http://www.allanschore.com/pdf/SchoreIMHJTrauma01.pdf>

TAPLIN, S., 2005. Is all contact between children in care and their birth parents 'good' contact? Discussion paper. In: *community.nsw.gov.au* [online]. 2010 [vid. 09. 01. 2016]. Dostupné z: http://www.community.nsw.gov.au/__data/assets/pdf_file/0003/321726/research_good_contact.pdf

Uhlířová, V., a kol., 2010. Dítě ve výchově příbuzných. In: *Rozum a cit.cz* [online]. 2010 [vid. 19. 11. 2015]. Dostupné z: http://www.rozumacit.cz/zs/file_prirucky_a_publicace/Dite_ve_vychove_pribuznych%282010%29.pdf

VYSKOČIL, F., 2014. Právní úprava náhradní rodinné péče v České republice. In: *Náhradní rodina* [online]. [vid. 19. 11. 2015]. Dostupné z: http://www.nahradnirodina.cz/files/File/Projekty/Pravni_uprava_NRP_v_CR_2014.pdf

Časopisy a periodika:

KOVALČÍKOVÁ, M., 2010. Důvody navrácení z náhradní rodinné péče. *Právo a rodina*, roč. 12, č. 9, s. 17–21. ISSN 1212-866X.

KOVALČÍKOVÁ, M., 2010. Děti přijaté do ústavních pobytových zařízení z náhradní rodinné péče. *Právo a rodina*, roč. 12, č. 8, s. 11–16. ISSN 1212-866X.

NOVOTNÁ, V., 2010. K problematice pěstounské péče. *Právo a rodina*, roč. 12, č. 9, s. 6–10. ISSN 1212-866X.

NOVOTNÁ, V., 2011. Jak dál v pěstounské péči?. *Právo a rodina*, roč. 13, č. 10, s. 7–11. ISSN 1212-866X.

NOVOTNÁ, V., 2014. Rodinné právo v novém občanském zákoníku (1.). *Právo a rodina*, roč. 16, č. 1, s. 1–7. ISSN 1212-866X.

NOVOTNÁ, V., 2014. Rodinné právo v novém občanském zákoníku (4.). *Právo a rodina*, roč. 16, č. 4, s. 1–5. ISSN 1212-866X.

NOVOTNÁ, V., 2014. Rodinné právo v novém občanském zákoníku (5.). *Právo a rodina*, roč. 16, č. 5, s. 1–7. ISSN 1212-866X.

NOŽÍŘOVÁ, J., 2012. Zprostředkování náhradní rodinné péče v rámci krajských úřadů. *Právo a rodina*, roč. 14, č. 9, s. 22–24. ISSN 1212-866X.

PTÁČEK, R., aj., 2011. Vliv náhradní péče na psychický vývoj dítěte. *Právo a rodina*, roč. 13, č. 7, s. 1–4. ISSN 1212-866X.

PTÁČEK, R., aj., 2011. Emocionální vývoj dítěte v prostředí náhradní výchovné péče. *Právo a rodina*, roč. 13, č. 9, s. 1–4. ISSN 1212-866X.

Seznam příloh

Příloha č. 1 – Seznam otázek k rozhovoru

Příloha č. 2 – Rozhovor – doslovná transkripce

Přílohy č. 1 – Seznam otázek k rozhovoru

1) Zjišťování základních údajů:

- Jaký je váš věk?
Sdělte, prosím, alespoň věkové rozpětí nad 20, 30, 40 či více.
- Jaké je vaše nejvyšší dosažené vzdělání? V jakém oboru?
- Jak dlouho pracujete v sociální oblasti?
- Jaká je délka vaší praxe (pracovní činnosti) v oblasti NRP?
- Jaká je délka vašeho současného zaměstnání?
- Pracujete ve státním sektoru či NO?
- Jaké je zaměření vaší současné spolupráce s pěstounskými rodinami? (doprovázení, povinnosti pracovníka OSPOD na úseku NRP)

2) Zacielené zjišťování k tématu „Příbuzenská PP“:

- Jaký celkový počet pěstounských rodin máte v evidenci?
- Kolik PP rodin vede 1 pracovník – kolik má rodin na starosti?
- Kolik z celkového počtu pěstounských rodin je příbuzenských?
- Která forma příbuzenství převládá – prarodiče, tety, strýcové, sourozenci či jiné blízké osoby?
- Vyskytují se problémy v příbuzenské PP? Jaké nejvíce? V jaké oblasti?
- Týkají se tyto problémy dětí nebo spíše samotné osoby pěstouna?
- Jaké jsou možnosti řešení? Dá se těmto problémům nějak předcházet? Jak? (např. v procesu při svěřování dětí?)
- Co se v praxi nejvíce osvědčilo?

3) Názory, postřehy, zkušenosti k příbuzenské PP, slovo na závěr:

- Je správné svěřovat děti do příbuzenské pěstounské péče?
- Hodnotíte příbuzenskou PP jako funkční formu NRP?
- Co byste řekla závěrem? Nápady či slovo na závěr... (co nebylo dosud řečeno a považujete za důležité)

Přílohy č. 2 – Rozhovor – doslovná transkripce

Rozhovor č. 1:

V: Mám rozhovor rozčleněný do tří částí, první se týká základních údajů, které budou k vaší osobě. Tak jestli můžu požádat, věk nebo věkové rozpětí?

R1: 46

V: Dobře... Nejvyšší dosažené vzdělání?

R1: Středoškolské s doplněním povinných kurzů 200 hodin.

V: V jakém oboru?

R1: Ekonomický a sociální práce.

V: Hm a jak dlouho pracujete v sociální oblasti?

R1: 27 let

V: A délka praxe na úseku NRP?

R1: 6 let

V: Takže to je poslední zaměstnání, těch 6 let? Ve státním sektoru... Vy jste si to tady nějak rozdělovali, takže teď čerstvě už doprovázení neděláte? Nebo jak to máte rozdělené?

R1: Dá se to tak říct.

V: Ale doposud jste doprovázení dělali?

R1: Ještě před 14ti dny.

V: Ještě před 14ti dny? Super (smích). Takže v podstatě to doprovázení bylo od roku 2013, takže se dá říct 2,5 roku?

R1: Od 2013 byl ten zákon...tak jo.

V: Dobře, tak. Teď budou dotazy přímo k tématu příbuzenské PP. Tak teď jestli víte celkový počet pěstounů?

R1: Můžu se k tomu vrátit? To není 2,5 roku, to je 3,5 roku. Je to 2013,2014,2015 a teď je 2016.

V: Pravda, teď je 2016. Já ho občas vypouštím...super...A celkový počet pěstounských rodin, kolik teďka máte?

R1: Jako na oddělení?

V: Ano, tady v evidenci.

R1: Já nevím aktuálně.

V: Nevíte? Já vím, že to bylo kolem té stovky...

R1: Bude to furt stejný, plus mínus. Protože vždycky když někdo ubyde, tak v průběhu roku přibývá.

V: Jo... Ale byla to ta stovka, jo?

R1: Ano.

V: Dobře a z toho, jak to máte aktuálně rozdělený, kolik kdo má těch rodin na starosti? To je individuální, nebo tam máte nějaký strop, protože vím, že byl hovor o tom, že se to bude vždycky přerozdělovat po čase, takže jak to teď máte?

R1: No, ale zatím k tomu nedošlo. Zatím je to přerozdělený v podstatě přibližně tak, jak to vycházelo v roce 2015 na podzim. To je to poslední přerozdělení.

V: Hm...

R1: To je to 2015, takže přibližně každá má kolem těch 30ti rodin. Určitě.

V: A kolik z toho je pěstounských, příbuzenských?

R1: Asi kolem 70%, že to je.

V: A na počet co do rodin? Když 70%, tak 70? Je možný, že by bylo 30 cizích?

R1: No, já jich mám...asi ne, asi 25 rodin. Maximum si myslím. Zase odhaduju přibližně. Ale když tak přemýšlím, myslím, že spíš tak 18.

V: Dobře... Tak a jaká péče příbuzenská převládá?

R1: Prarodiče.

V: Jednoznačně prarodiče?

R1: Ano.

V: A pak kdybyste měla říct, kdo další je tím častějším?

R1: Sourozenci rodičů.

V1: Sourozenci, takže teta, strýc?

R1: Ano.

V: Dobře... Jaké problémy se vyskytují nejčastěji v příbuzenské PP?

R1: Mlčí, ... (přemýšlí...)

V: Co nejvíc řešíte s těmi pěstouny?

R1: Kontakt.

V: Hmm.

R1: ..kontakt s biologickou rodinou. Protože někde to není naopak vůbec žádný problém, ale někde je to právě, protože selhávají ty rodiče, tak jsou tam ty vztahy tak narušený, že bráněj...jako asi to. Jako u zprostředkovaných pěstounských péčí to tak nebývá. Kontakt s biologickou rodinou. Já to vidím a vnímám jako největší problém. Jako vymazání těch vazeb matka X otec.

V: Přestože jsou příbuzní, tak mají tendence bránit?

R1: Ano, právě, že je mají naopak větší. Snaží se to přestříhnout, protože se na ty rodiče zloběj, ublížili i jim, že jo, že...protože tak...

V: Dobře... A já tady mám ještě otázku, jestli ty problémy jsou větší, nebo se víc týkají dětí samotných, nebo těch pěstounů? ...takže podle toho, co říkáte, tak těch pěstounů? Hmm, dobře.

R1: Je to nastavení těch pěstounů. Ty pěstouni neprošli tou přípravou jako ty zprostředkovaný, neumějí se na to dívat z pozice jako ty profesionalitu. Jsou tam hodně ty emoce, city a spíš tak stavěj na přirozenosti vztahový a stavěj na tom, že se v podstatě nemusejí na tom nic učit, protože oni to mají přirozený, že jo. Že je to jejich krev. Takže v tom se hůř jako s nimi pracuje. Určitě.

V: Takže při tom počtu...

R1: Je furt co dělat (smích).

V: smích... Dobře...A jaké možnosti řešení se u vás nejčastěji objevují? Nebo jak ty situace, když se budeme bavit...Když jste říkala, že největší problém je kontakt, tak jakým způsobem třeba tohle potom v praxi pomáháte řešit?

R1: Je to složitý, protože v podstatě my můžeme furt jenom na ty pěstouny, ty prarodiče jako apelovat, vysvětlovat, snažit se, aby absolvovali vzdělávání na to zaměřený, jak je to důležitý pro to dítě, ta identita, ta rodina, mít informace a mít kontakty. Ale není na to žádný nástroj, jak by se to dalo vymáhat.

V: Hmm... A když jste zmiňovala, že vlastně ty zprostředkovaný pěstouni jsou na takový situace líp připraveni, tak bylo by třeba řešení, aby ten příbuzenský pěstoun také něčím podobným prošel? Ještě než bude třeba rozhodnuto? Jo? Dalo by se tomu třeba...

R1: ...nebo, nemusí to být, než bude rozhodnuto, protože ty situace většinou jsou takový, že to dítě potřebujeme okamžitě zajistit a muselo by jít do nějakého zařízení, tak aby na to ten příbuzenský pěstoun byl připravenej. Asi aby to fakt měli, aby to bylo vymahatelný, aby byla vymahatelná ta povinnost toho...

V: Spíš nějak právně ošetřená?

R1: Právně ošetřená. Samozřejmě, že když člověk nebude chtít, tak to neudělá ani tak, ale... Já si myslím, že by to bylo lepší..no..

V: Hmm...dobře, takže v tom procesu zprostředkování nebo při tom svěřování, tam by bylo potřeba něco doplnit v tomhle směru, jak ten problém řešit, nebo jak mu předejít?

R1: Když tam je hrozně krátkej časovej úsek na to podle mě, jak to vidím.

V: Hmm, dobře...Takže, co se nejvíc osvědčilo v praxi? Jaká řešení? Vy jste říkala, že furt ta osvěta, domlouvání...To je něco, co se furt opakuje?

R1: Hmm...úzká...jako nejenom to vzdělávání, ale i úzká spolupráce opravdu s terapeutem třeba, jak pro pěstouny... Spíš pro ty pěstouny samotné, než pro ty děti, že jo, aby oni ty pěstouni zvládli odbourat u sebe to nastavení negativní vůči těm rodičům, aby pochopili, jak je to pro to dítě důležitý. Takže si myslím, že to je spíš jako ta terapeutická práce s tím pěstounem. Oni to téma nemají zpracovaný.

V: Hmm, dobře... Tak jo... Pak tady mám pár takových jenom už podbodů na závěr... Jestli obecně po zhodnocení toho, jak se v praxi setkáváte, tak jestli je správné svěřovat děti těm příbuzným do PP?

R1: Já si myslím, že jo, že rozhodně.

V: Jo.

R1: Hmm, myslím si, že jo... Protože nebudu mluvit třeba o výši příspěvku, myslím si že, nebo vnímám to tak od začátku, že třeba by babička a děda nemuseli mít odměnu pěstouna, ale příspěvek na dítě určitě, protože jsou to kolikrát lidi, který nemají ty finanční možnosti opravdu to dítě zajistit... A vzhledem k stavu, který tady je, máme hrozný nedostatek pěstounů celorepublikově přes zprostředkování tak, jak nás informují na kraji, tak je to čím dál tím horší, tak nevím, kde by ty děti byly, takže... A tý rodině je třeba pomoc. Když si vezmu, že

jsou třeba v důchodu nebo i při zaměstnání, tak to fakt nejde tady s tím. Tak třeba nestavět na tý odměně pěstouna, ale co se týče tety a strejdy, tak to si myslím, že ty by odměnu pěstouna mít měli.

V: Hmm...a z jakého důvodu?

R1: By měli ji mít?

V: Ano.

R1: Protože ty se třeba nepodíleli tak aktivně, že oni mají většinou svoje vlastní rodiny, žijí odděleně, ty se nepodíleli během toho svého života na tý výchově biologických rodičů, nebo jak to mám říct...no. Takže si myslím, že ty si tu odměnu pěstouna zaslouží.

V: A ty co se podíleli, tak si ji nezaslouží?

R1: Ne, babička s dědou si myslím, že maj, tak jak je ten zákon, i tu vyživovací povinnost. Víím, že není možný to nastavit těm rodičům, protože jsou většinou bez příjmu a bez ničeho, že by...a vzhledem k tomu, že mají vyživovací povinnost, by měli mít od státu tu úlevu toho, že maj aspoň na to dítě nějaký peníze, ale ta péče o ty svoje vnoučata by měla bejt pro ně ale i povinností. Nejenom, že za to mají nějakou odměnu. Jo, v tom rodinném systému.

V: Hmm, takže větší takovou automatiku?

R1: No, no, já to tak vnímám, že u tý tety a strejdy to není jako automatické.. Ta povinnost, ale u těch prarodičů jo. A myslím si, že to tak i všichni vnímají.

V: Ti sami prarodiče to tak vnímají? Že to takhle mají mnozí nastavení?

R1: No...i se mi párkrát stalo, že to řekli, že nepotřebují žádné peníze za odměnu, fakt se mi to stalo..., že je pro ně důležitý, aby měli nějakou tu korunu pro to dítě, ale že je to třeba nespravedliví zase vůči jinejm, který si to jako zasloužej víc, že to je přece jejich povinnost...Stalo se mi to, dost.

V: Hmm...tak to je hezký. Dobře, je ještě něco, co by vás napadlo, co je důležitý k příbuzenské PP říct? Něco jako na závěr, nějaký moudro, nebo zkušenost, názor?

R1: Já nevím, to je tak složitý všechno... Že se mi i honí v hlavě spousta věcí. Ono je to hrozně těžký, jó. Protože já třeba zase vnímám ty samozřejmě některý pěstouny zprostředkované, ty jsou na to nějakým způsobem proškolený, připravený, ale zase vidím v tý praxi, když to je, tak jsou tím zase zaskočení. Na to se nejde připravit a úplně připravit na všechno. Věřím tomu, že tam jdou s tím nejlepším nasazením a nejlepší vírou tomu dítěti pomoc, ale zase často tam já vidím, že tam není ta přirozenost, ta spontánnost, jako je v tý biologický rodině, když je to vlastní krev, jako...

V: Jakoby i otevřená náruč? Přijetí toho dítěte? Bezmezně?

R1: Jo, bezvýhradně... Hodně se mi taky stalo v minulosti, že ty zprostředkovaný pěstouni nebo ty nepřibuzenský pěstouni jsou zaskočení potom problémama, který to dítě má, přestože prošli tou přípravou. A měli by být na to připraveni, protože ty problémy z něčeho prameněj a jsou až někdy nazlobení na ty děti, že oni se jim přece věnujou, dělají pro ně maximum. Ve svý biologický rodině by to neměli a ty děti to nepřijímají, nebo nejsou vděční...

V: Hmm.. A tohle se u těch příbuzenských neobjevuje?

R1: To se tak neobjevuje... Ty ty problémy spíš zase na druhou stranu omlouvaj a někdy až krejou.

V: Hmm...prima.

R1: Fakt je to těžký, najít někde tu rovnováhu. Ideální by bylo, kdyby z každý tý skupiny by se to prostě naklonovalo...(smích) ...ta odbornost určitá, i když co to je za odbornost, když pak v praxi dojde k tomu, že to neuměj, no...

V: Že jsou věci asi, který ty příbuzenský dělaj tak nějak s citem, intuitivně, z tý pozice toho příbuzenství...

R1: Tak, tak... Zase je to třeba na škodu v tom kontaktu, jsou zahlcený těma problémama a mají to v tý osobní rovině. A tyhle ty zase jako u těch zprostředkovaných zase chybí ta osobní rovina v tom, když to dítě má problémy, takže vlastně teď jsme to shrnuly... Zprostředkovaný nejsou tak empatičtí a neumějí tak řešit, když ty děti maj určitý problémy, výchovný, takovýhle, anebo dokonce se i stává, že ti zprostředkovatelé nebrání kontaktu, protože jsou na to připraveni, ale pak třeba v přístupu je vidět, že žálí na tu biologickou rodinu. Kežto, když se to zase podaří u tý babičky a dědečka nějak, tak je to tam přirozenější ten kontakt, když se to tam podaří. To je fakt případ od případu.

V: Hmm, dobře... Prima, takže moc děkuju...

Přílohy č. 3 – Ukázka práce s textem

Rozhovor 1:

Rozhovor č. 1:

V: Mám rozhovor rozčleněný do tří částí, první se týká základních údajů, které budou k vaší osobě. Tak jestli můžu požádat, věk nebo věkové rozpětí?

R1: 46

V: Dobře... Nejvyšší dosažené vzdělání?

R1: Středoškolské s doplněním povinných kurzů 200 hodin.

V: V jakém oboru?

R1: Ekonomický a sociální práce.

V: Hm a jak dlouho pracujete v sociální oblasti?

R1: 27 let.

V: A délka praxe na úseku NRP?

R1: 6 let.

V: Takže to je poslední zaměstnání, těch 6 let? Ve státním sektoru... Vy jste si to tady nějak rozdělovali, takže teď čerstvě už doprovázení neděláte? Nebo jak to máte rozdělené?

R1: Dá se to tak říct.

V: Ale doposud jste doprovázení dělali?

R1: Ještě před 14ti dny.

V: Ještě před 14ti dny? Super (smích). Takže v podstatě to doprovázení bylo od roku 2013, takže se dá říct 2,5 roku?

R1: Od 2013 byl ten zákon...tak jó.

V: Dobře, tak. Teď budou dotazy přímo k tématu příbuzenské PP. Tak teď jestli víte celkový počet pěstounů?

R1: Prarodiče.

V: Jednoznačně prarodiče?

R1: Ano.

V: A pak kdybyste měla říct, kdo další je tím častějším?

R1: Sourozenci rodičů.

V1: Sourozenci, takže teta, strýc?

R1: Ano.

V: Dobře... Jaké problémy se vyskytují nejčastěji v příbuzenské PP?

R1: Mlčí, ... (přemýšlí...)

V: Co nejvíc řešíte s těmi pěstouny?

R1: Kontakt.

V: Hmm.

R1: ..kontakt s biologickou rodinou. Protože někde to není naopak vůbec žádný problém, ale někde je to právě, protože selhávají ty rodiče, tak jsou tam ty vztahy tak narušený, že bráněj...jako asi to. Jako u zprostředkovaných pěstounských péčí to tak nebývá. Kontakt s biologickou rodinou. Já to vidím a vnímám jako největší problém. Jako vymazání těch vazeb matka X otec.

V: Přestože jsou příbuzní, tak mají tendence bránit?

R1: Ano, právě, že je mají naopak větší. Snaží se to přestříhnout, protože se na ty rodiče zloběj, ublížili i jim, že jo, že...protože tak...

V: Dobře... A já tady mám ještě otázku, jestli ty problémy jsou větší, nebo se víc týkají dětí samotných, nebo těch pěstounů? ...takže podle toho, co říkáte, tak těch pěstounů? Hmm, dobře.

R1: Je to nastavení těch pěstounů. Ty pěstouni neprošli tou přípravou jako ty zprostředkovaný, neumějí se na to dívat z pozice jako ty profesionality. Jsou tam hodně ty emoce, city a spíš tak stavěj na přirozenosti vztahový a stavěj na tom, že se v podstatě